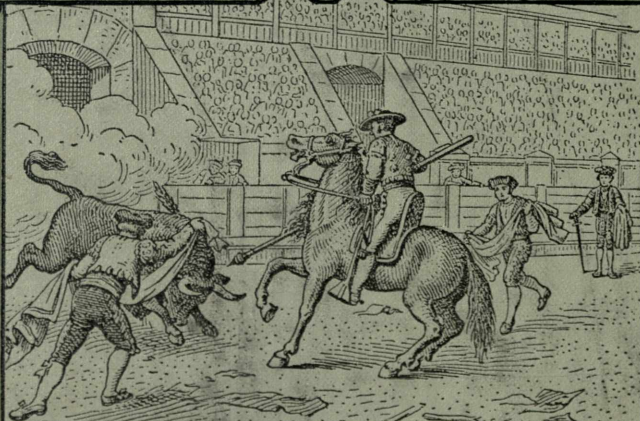

IFJUSÁGI KÖNYVTÁR

Szerkeszti
DR SZEMÁK JSTVÁN

DELEURÓPÁBÓL
föld-és néprajzi képek.
Irtja
FANUSZ JSTVÁN.

1.

Kiadja: Stampfel Károly, Pozsony.

szám.

105.

105

1897

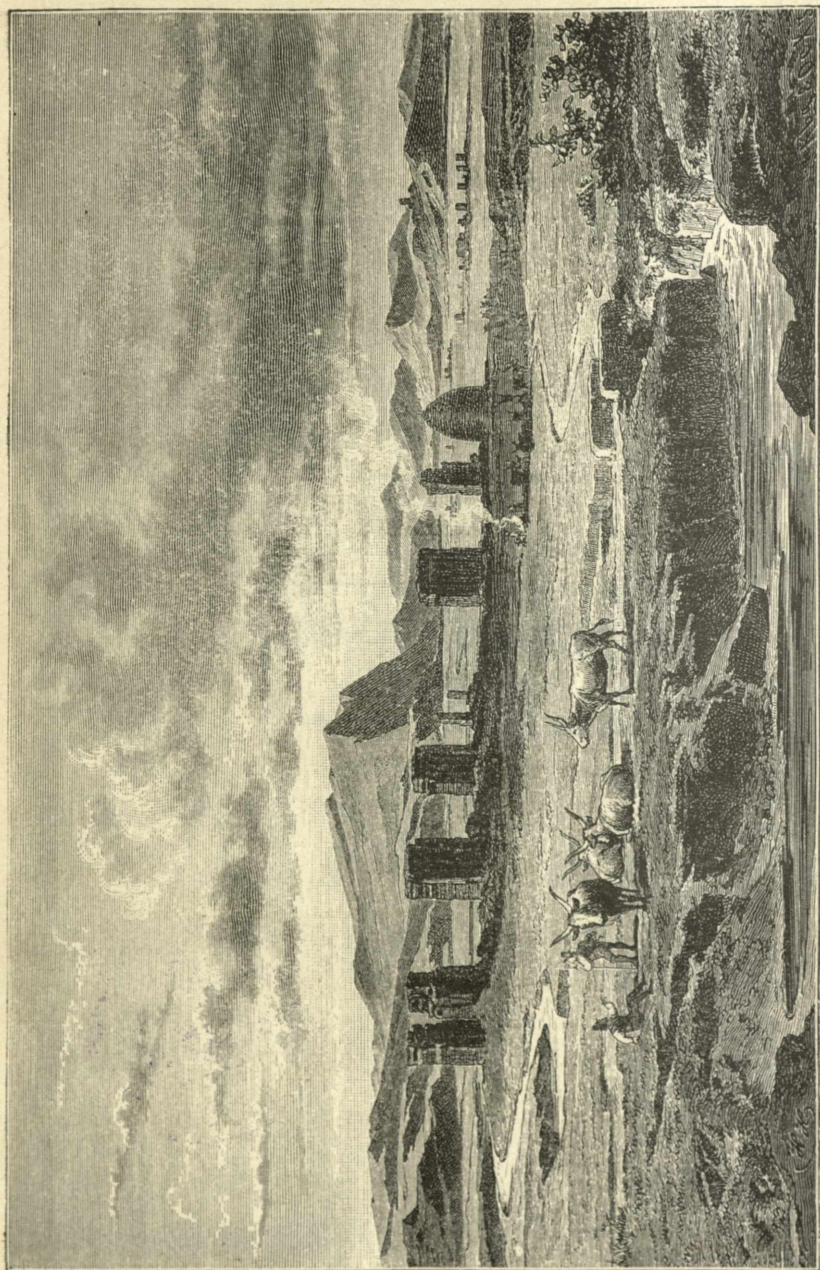
Katona József Könyvtár
Kecskemét

D51000312158

0

KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

Római Campagna.

IFJUSÁGI KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI Dr. SZEMÁK ISTVÁN.

DÉLEURÓPÁBÓL

FÖLD- ÉS NÉPRAJZI KÉPEK.

IRTA

HANUSZ ISTVÁN.

De a szívem csak azt mondja,
jobb itthon.

(Magyar népdal.)

POZSONY-BUDAPEST.

—
KIADJA STAMPFEL KÁROLY

es. és kir. udvari és kir. akad. könyvkereskedő.

KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

Hol jobb lakni?

„Szebb hazába megy vigadni a madár,“ ez egyik sora az ismeretes dalnak, mely úgy kezdődik, hogy „Fütyül a szél, az idő már ősze jár.“

Talán szerencsénk, hogy szóttanul távozik őszzel tőlünk a fecske, mely dallal köszöntött, midőn délnek messze országából tavasszal megérkezett; ha bejelentené, hogy csak kedvező légáramlatra vár, mely hosszú útján iránytű gyanánt szolgáljon és kész a legközelebbi éjt felhasználni, hogy annak leple alatt megindulhasson: úgy lehet zokon esnék látnunk, mint viszi magával a kedves nyarat, a hosszú napokat, a holdfényes meleg estéket.

Ő megy, nekünk maradónak pedig sorsunk az, hogy lássuk, mint hervad ligetünk s diszei mint érlelődnek a lehullásra, hasonlóan a múltó reményhez, fogyó élethez; valóban nem is sokára sárga levelkéken nyargal az őszi vihar és zörgő haraszt hirdeti az őszenek gyors lefolyását, — beköszönt sűrű köddel, feneketlen sárral a november, jön melancholikus sötét napjaival a deres szakálú zúzos december, utána a jég-hideg merevségű, illuziókban oly szegény január, melynek sikos útja, hó fürgetegei szobánk négy fala közé szoritanak.

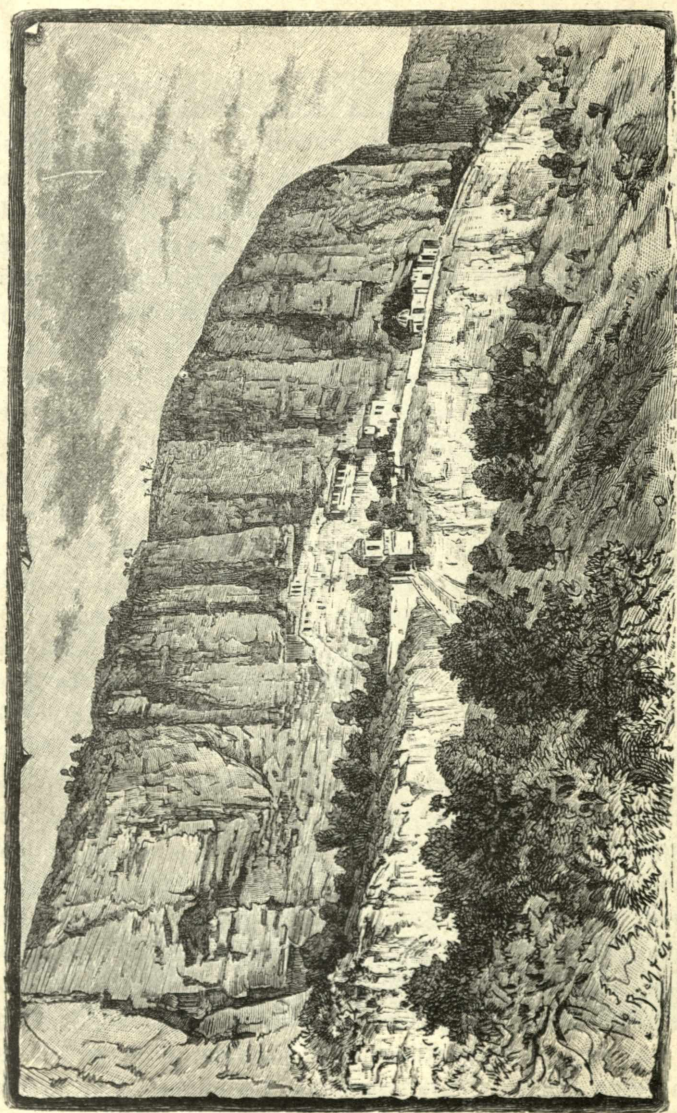
Minden időben el volt terjedve a nézet, hogy a déliebb fekvésű országokban pazarabb kézzel szórja ajándékait a természet, hogy virágok ezre nyílik ott a kövér mezőn akkor is, midőn nálunk a gyep zöld bársonyát hófehér szemfedő takarja, gyümölcs mosolyog a fa örökzöld galyján, midőn nálunk az ereszekről jégcsapok függenek alá, lágy dal zeng az esti enyhe légben, midőn a mi lakaink tetőit varjúsereg

károga körül, hogy kellemes melegű kályháink kéménye füstjénél találjon egy kis meleget a kívül keményen csikorgó télben. Ez okon nemcsak a költöző madarak rajai veszik újtjokat ősszel az Alpok, Pirenék és Balkán hegylánczok átjárói felé, mint melyek kaput tárnak dél boldog országaiba: hanem a harczy tárogatók vad harsogása is számtalanszor riasztotta fel hajdan a viszhangot, mely félénken vont a magát egy-egy hegynyereg szorosában, midőn éjszak edzett fiai fegyverrel kezökben pusztító áradat gyanánt özönlötték el a déliebb vidékeket.

E hadjáratok ma sem mentek ki divatból, ma is ezrekre megy azok száma, kik ősszel a vándormadarakkal dél felé húzódnak, csak a vándorlás módja lett más. A hajdani vadonokon át ma vas- és műútak vonvák, a hegyek átfúrva, a hegyoldalak kivésve, az új ostromlók kezében a nyilat és dárdát csengő pénz és finom nyomású bankjegyek válták fel; és ahogy kevesebb veszélylyel röpitik át ma a gőzgépek az új hódítókat, nem úgy mint hajdan Hannibal vitézeit a pajzsok, melyekre mint szánokra ültek, midőn az Alpokról az olasz sikra lebocsátkoztak: úgy ez újkeletű fegyverek is biztosabb hódítást eszközölnek, mint a régi durva alabárdok; mert régideje megmondta Fülöp, Macedonia királya, hogy nincs olyan magas várfal, melyen egy aranynyal patkolt öszvér bejutni ne tudna.

De nézzünk szét a világnak ama közelebbi tájain, melyeket a pénzarisztokraczia ekép ostrom alá helyez és lássuk a leiró földrajz vezérfényénél, vajon megfelel-e azok külseje a bűvös képnek, mit felölök a távolban felmelegült képzelet teremt? olyan aranyos szép idő jár-e ott mindig, melynek árnya sem volna?

Európának négy olyan déli félszigete van, melyek földrajzi fekvése arra hagy következtetni, hogy a mienknél kedvezőbb tulajdonságú téllal vannak elbocsátva.

Baktsiszeráj.

I.

Legkeletibb ezek közt a Krim félsziget, az oroszok Rivierája, melyet ősmundáink egyenesen nemzetünk legelső bölcsője gyanánt tüntetnek fel. Ide vezérelte ugyanis az ünőszarvas Hunyort és Magyart, itt rabolták el azok Dulde alán fejedelem gyönyörű két leányát, kik azután a hun és magyar testvérnemzet ősanái lettek. E kis félszigetnek csakis azon keskeny déli partszegélye kedves tartózkodási hely, melyet a regényes Tauris vagy Jaila hegység szakaszt el a déloroszországi pusztákhoz rokon tulajdonságú éjszaki résztől. E mészki hegység ugyanis elragadóan szép keresztvölgyeket tár délnek, miért is krimi Svájcz névvel ruházták föl és az 1539 m. magasra emelkedő Csatir-Dagh csúcs olyan fekvésű gerinczen ül, mely védelmet nyújt az éjszokról dulakodó hideg szelek ellen, tárt karokkal fogadja ellenben a 600 méterrel alantabb fekvő Fekete-tenger enyhe déli szellőit, melyek annak beláthatatlan tág tükrén enyelegve susognak.

Mig az éjszaki lejtőn nyír és fenyvesek közt csavarodik az út hegynek: a déli lejtőn már terepély tölgyek és fejedelmi diófák dúskálnak. Ez utóbbiak közt híres a balak-lawai, mely öt tatár-család birtokát képezi és némely évben 100 ezer diót hoz; közhiedelem szerint e fa még a görög gyarmatosítás idejéből származik, mi 2000 évet meghaladó életkorra mutat. A völgyek ölén dúsan tenyészik a szőlőtő, mandola, füge, olajfa, narancs, gránát-alma, cziprus, mirtus, gyapot; miért is Alupkától kezdve, hol a Woronzow hercegeknek emelkedik félig goth izlésű palotájok, egész Yalta-ig a tengerpart mentén a főrangú orosz urak nyári lakai hosszú sort képeznek. Így Orianda-ban Constantin nagyhercegnek van egy pompejii stilben épült palotája, görög portikusok és alfresco festésű előcsarnokokkal. Livadiában meg a csár-nőnek van villája, mely egész épületcsoportból áll.

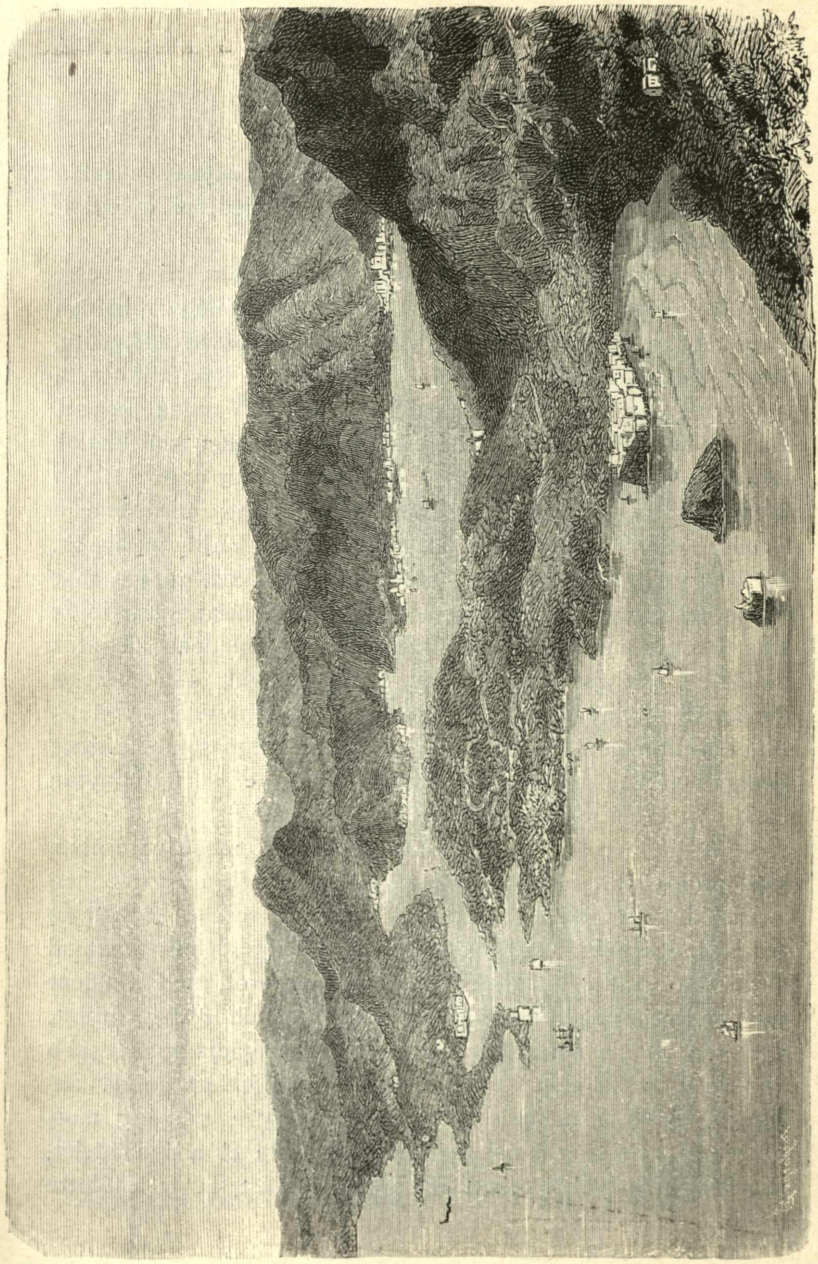

Yalta.

Az orosz főurak azonban nem telelnek itt, jóval több élvezetet ígér a téli időnyre Moszkva és Sz.-Pétervár színházai, hangversenyei, korcsolya parthie-jai és udvari báljaival, de különben is barátságatlan télen Krimben a lakás; mert a minő kellemessé teszik ott a levegőt nyáron a hús tengeri szellők: épen olyan kellemetlen, midőn e tág vitzükör nyílt csatateré lesz télen azon metsző hideg szeleknek, melyek a Kaukázus örökhő-födte csúcsairól rohannak alá és találkoznak azon paradús légáramlattal, mely délnyugot felől nyomul elő. Ezek barátságos találkozásából vágni való köd, harczias összeütközésekből pedig olyan viharok születnek, melyek már az ókorban barátságatlan nevet adtak a Fekete-tengernek. Jogászaink is, miután átadták Abdul-Kerimnek a diszkardot 1877. elején, Konstantinápolyból a Fekete-tengeren indultak haza, de visszaverték őket a borzasztó viharok, a török fővárosba és újra Triesztet kellett útjukba ejteniök.

Befagyott 1888 november közepén az Azovi-tenger Taganrogból Petrovszkájá-ig, 30 gőzös és ugyanannyi vitorlás hajó gabonával megrakodottan rekedt ott, néhány nap múlva jégnyomás jelentkezett és nagy károkat tett. Hasonló fagyás 1891 novemberben is volt ott; a Fekete-tengeren az orosz gőzhajótársaság Dix nevű hajóját a jég darabokra tördelte, elveszett 8 ember és az egész hajóteher. A Fekete tenger egész jegestenger lett 1889 elején, a Duna torkolatától Perekop-ig húzódott a befagyott terület, 33 napon át nem emelkedett a hőmérő a fagypontra fölé, az odesszai kikötőben a jég közel 3 m. vastag volt; befagyott ez 1890 deczemberben is. Batum felé mentében deczember 23-án a nyílt tengeren rekedt a jégben „Orel“ gőzös, rajta 1400 katona-ujoncz, a Polésznij jégvágó gőzös éllelmi szerekekkel akart hozzájutni, de hasztalan.

Krimbe tehát telelni ne menjünk, a fehér czár sem talált ott a halál hideg lehelete ellen menedéket 1894 őszén.

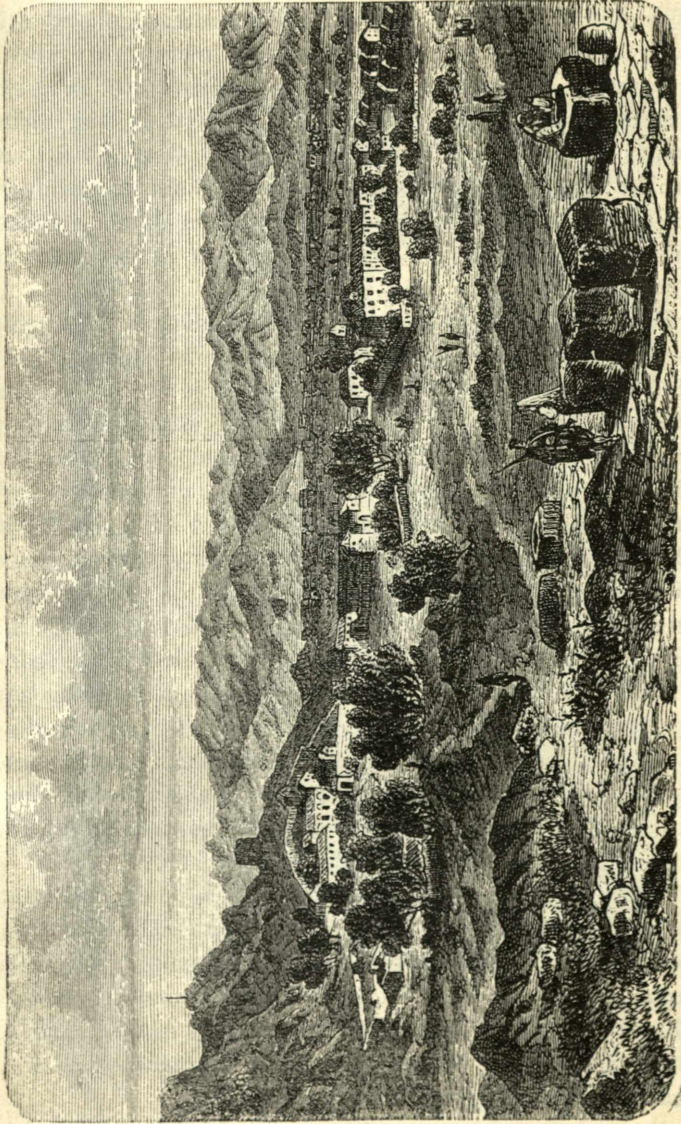
Dalmát tengerpart.

II.

Ezután a Balkán félsziget következik, melynek a sakk-tábla koczkái alakjára berendezett talajemelkedései a legkülönbözőbb éghajlatot föltételezik.

Dalmátország, melyet egykor Diocletianus római császár öregsége vigasztalására választott lakóhelyül, hajdan szép volt és égalja kellemes; de a XVII. század eleje óta, midőn Velence engedelmével erdőit a török lepusztította, a legszeszélyesebb éghajlatu tartomány lett. Vannak napok, írja Király Pál, midőn két-háromféle hőmérséklet kell kiállni. Januárban olykor nyomasztó a hőség, míg pár nappal előbb vagy később dideregve érezhető a null-pont; áprilisban a hirtelen beálló hőség még a júliusnál is kiállhatatlanabb. Zára környékén a mandola, szelid sáfrány, Ixia, zászpa már januárban virágzanak; a barmoknak pedig dúsabb legelőjük van ekkor, mint nyáron, midőn a hőség mindent kiéget a szőlőt, olajfa és boróka-cserje zöldjén kívül, — miért a gazda inkább nyári mint téli takarmányt kénytelen gyűjteni. Az évi hőmérséklet itt $12-30^{\circ}$ R, a legnagyobb hideg pedig -3° R., melynél keményebb fagy e század folytán csak 1861 telén volt.

A hőmérséklet egyenletes voltának megzavarásában legdöntőbb befolyású az itt uralkodó két szél, a bóra meg a szirokko. Az előbbi Krajna és Isztria bérceiről rohan az Adriai tengernek főleg a keleti partmellékére, hozva magával dermesztő száraz hideget és oly romboló erőt, mely mindent elsöpör, megtépi a házakat kegyetlenül, földhöz vág embert, állatot, földülja a növényzetet, magával ragadja a partosabb helyekről a különben is vékony termőtalajt. És mivel fölegűző, olyan tiszta kék eget teremt, hogy a szegény morlak vagy dalmata, kinek feje fölől ragadta el a házfödelet, akár fekvő helyéből teheti azt a tapasztalást, hogy a fölötte

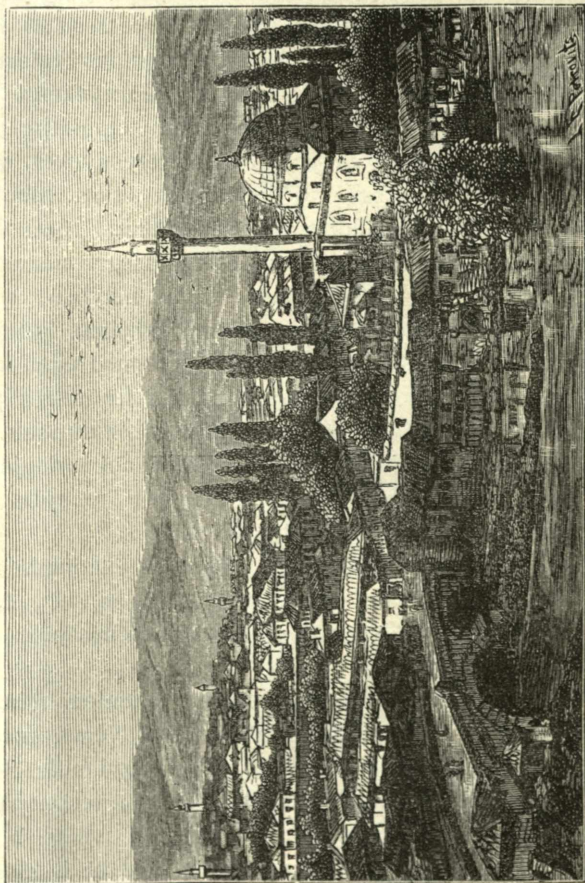

Cettinje.

elterülő égbolt most már szebb és átlátszóbb az olaszországinál. A másik uralkodó szél a szirokko, mely épen ellenkező irányból, Afrika felől nyomul Dalmáciába. Ennek ereje mérsékeltebb, eredményei fojtó hőség és nagy esőzés; áldás és csapás egyszersmind, mert a mit a bóra meghagyott, azt a szirokko vagy lepörköli vagy elmossa zuhogó záporaival. No de ha az enni valót elveszi is, ad legalább helyébe bőven esővizet — inni, és Dalmáciában ma ez is haszon a kár mellett.

Bosznia, Hercegovina és Montenegro időjárásai viszonyai sokban hasonlítanak Dalmáciáéhoz; a folyók ritkán fagynak be, de a magasabb pontokon — 20°-ra is alászáll olykor a mérséklet. Montenegro bár legdélibb fekvésű a három között, de égalji hasonlóságát annak köszöni, hogy aránylag legtöbb hegye van; a montenegrói ugyanis azt mondja, hogy midőn Isten a földön a hegyeket elhintette, Csernagora fölött kiszakadt a zsák. Mindazáltal a Csernicza völgyben, mely Erődi Béla szerint hó nélküli országnak vagy nap országának neveztetik, az olajfa, gránát-alma, füge, berzsenyfa, terebinth. Lentiscus, mirtus, szentjános-kenyér, kaktusz, mimózák, százéves áloe, datolya, pálma, narancs tenyésznek; a Zeta partjain pedig oly magasra nő a kukoricza, hogy a lovas embert eltakarja. Ábrándosan tekint le hegyeiből a nép ekis paradicsomra, mely éles ellentétül van adva neki a zord hegyekkel, melyeken tűz mellett fölolvastott hólével itatja barmait egyéb víz hiányában.

Szerbország annyira középvídekét foglalja el a félsziget éjszaki részének, hogy az figyelmen kívül maradhat, midőn a mienknél enyhébb telű országokat keresünk, mert égalji viszonyai zordabbak, mint földrajzi fekvése magával hozná. Körülbelül ez áll Bulgáriának ama részére nézve, mely a Balkánon innen terül, hol az alsó Duna, daczára óriási szélességének, olykor egész keményen befagy.

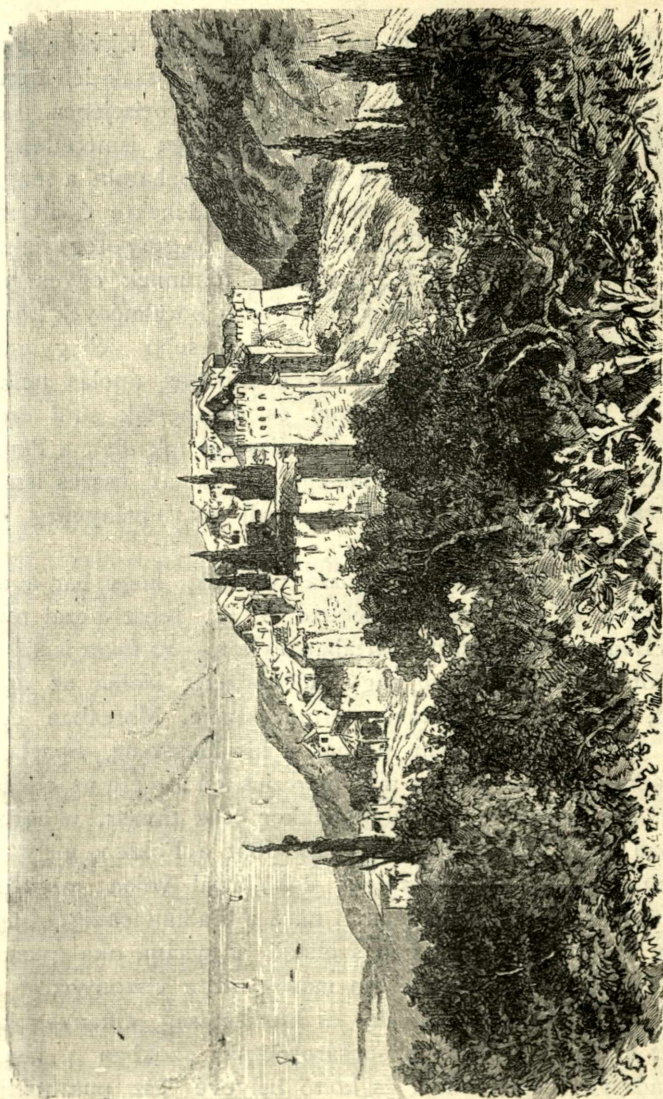

Tirnova.

Kedvezőbb éghajlatú azonban a Balkántól délnek eső Bulgária, hol szeptemberben vetik el a rizst és deczemberre olyan aratást ad, hogy a szomszéd vidékekről nagy számmal sereglenek elő a napszámosok. Mértföldekre terjedő rózsali- getek terülnek a védett völgyekben és pompás illatárral töltik el messze a vidéket, kivált Kazanlik környékén; vagyis így volt ez 1877 évi júliusig, de ekkor elpusztították az oroszok tüzzel-vassal a gyönyörű rózsauitványeket, melyekben a rózsaoaj gyűjtése 150 községnek adott munkát és kenyeret. Ez az olaj kiállotta a versenyt Shiraz rózsaoajával, mely Perzsia boldog oázán terem és minőségre nézve mindjárt a keletindiai után következett; kilója helyben, ha nem volt hamisítva gerelyvirág (*Geranium*) olajával, 500 frton kelt. Az alkorán szerint a rózsák itt Mohamed éjjeli menybe utazása alkalmával keletkeztek és pedig a fehérek a próféta izzadságából, a sárgák az ő lova tajtékából, a pirosak Gábor angyal verejtékéből. Moltke porosz tábornok megjegyzése szerint legfáradtságosabb lehetett a főangyal menybe menetele, annyi volt Kazanlik körül a piros rózsza.

A félsziget délibb részeinek éghajlati jellemzését részben Curtius Ernő mesteri rajza után adhatjuk, ki „A görögök története“ című nagy munkáját az események színtere festésével kezdi:

Az Egei-tenger északi részén egyetlen mirtuslevél nem ékesíti a partokat, az ég alj közepső Németországéhoz hasonló, egész Rumelia nélkülözi a déli gyümölcsöket. A szélesség 40-ik foka határvonalat képez. Itt a tengerpartokon és védettebb völgyekben már melegebb világ közeléle érezhető, az örökzöld erdők kezdődnek. De itt is elég némi csekély talajemelkedés arra, hogy az egész viszony megváltozzék; ennek tulajdonítandó, hogy olyan hegy is, mint az Athos, Európa csaknem minden fanemét egyesíti gerinczein. Belebb teljesen más viszonyokat találunk. Az ionninai

Athoshegy.

völgyteknő, mely csaknem egy fokkal délibb fekvésű, mint Nápoly, olyan éghajlatu, mint Lombardia (éjszak-déli fekvés különbözetök 556·5 kilométer); Thessalia belsejében nem diszlik az olajfa, déli Európa növényvilága ismeretlen az egész Pindus-on Csak a 39-ik foknál kezd behatolni a tengeri és parti lég enyhesége a belebb fekvő vidékekre és itt már gyors haladás fejlődik. Phthiotisban rizst és gyapotot találunk már, otthonos az olajfa is. Attikában föltűnnek egyes pálmafák, sőt a messeniai síkokon kedvező körülmények között ehető pálmaszilvák is teremnek. A nemesebb déli gyümölcsök nem diszlenek Athen vidékén különös ápolás nélkül, Argölis keleti partjain a citrom és narancsfák sűrű erdőt képeznek; Görögország ekép 2 szélességi fok alatt a Pindus bükköseitől benyúlik a palma-égaljba és az összes ismert földrészeken nincs vidék, hol az égalj és növényvilág oly gyorsan váltokozna.

Ennek kiegészítéseül hozzá tehetjük, hogy bár a déli részekben az év közép mérséklete 18° R., tehát 8-czal több, mint Budapesté, de azért Spartában olykor — 10 fokra is süllyed a hőmérő kénesője és e nagy különbözetet kiállja az aprószőlő, mazsola és szultanin termővesszője. Moreában egymás tőszomszédságában vannak a kis Messzene, Sparta és Arkádia tartományok és míg márczius hó folytán az elsőben nyár van, a másodikban ugyanakkor csak tavasz, a harmadikban meg épen tél. Alig van pont a Földön, mely oly változatos, szép és egészséges éghajlattal volna megáldva fekvése és légáramlatai miatt, mint a Balkán-félsziget, úgy-hogy ezt a régi görög nép szellemi nagysága oka gyanánt tekintik és mégis ma egészen mások ott a viszonyok.

Az okszerű földművelés és köztisztaság elhanyagolása miatt a folyók völgyei elmocásárosodtak, azokban a visszamaradt viz megbűzhődik és költő helyévé lesz pusztító járványos betegségeknek, mint hidegláz, himlő, epemirigy,

hagymáz-nak, sőt a pestis, bár ázsiai viszonyok és állapotok között szokott dúlni, de a Balkán-félszigeten ma kedvező talajt lelne, mely okoknál fogva a nép csak télen bátorkodik a völgyekben lakni; ha terményeit learatta, nyáron fősiet hegyeire és nem ügyekszik hazája földét egészségesebbé tenni.

Hajdan czitera, víg dalok zengettek e félsziget minden völgyében. Orpheus lantja vadállatokat szelidített, fákat, sziklákat indított tánczra, megigézte Arion tamburája a tenger szörnyeit is, mint a rege mondá: és ma a rablás, gyilkolás az, mi legközönségesebb a Duna völgyétől Matapanig, az Adriai-tengertől a Fekete- és Egei-tengerig. Montenegróban szabadba menni fegyver nélkül nem tanácsos, sőt a községekben sem naplementé után. Bulgáriában Erődi Béla és társa Hermanlu községben óhajtvá éjjelezni, az egész éjt töltött fegyverrel kezökben voltak kénytelenek átvírasztani, mert saját füleikkel hallották, mint tanácskozott nyitott ablakok alatt néhány bolgár megtámadtatásuk felől, de mivel égő gyertyát és készen tartott fegyvereket láttak, abban hagyták a dolgot. A kyz-derbendi szoros a Rhodope hegységben „leánykapu“ nevét olyan hajadontól vette, ki hajdan rablócsapat élén veszélyeztette a személy és vagyonbiztonságot; 1874-ben a szorosnak Hadsi Dimitri volt a réme.

Az albániai szkippetárnak élete, mindene a harc, az öldöklés; nincs nála nagyobb erkölcs, mint a vérengzés. Ilyen a vérboszu is, mely a Balkán-félsziget legtöbb népénél századoktól szentesített szokás, hasztalan küzdött ellene az ottomán hatóság, de legszánandóbb módon van meg az albánoknál és közöttök a miriditeknél; ezek egész hideg vérrel állnak boszút azon, kitől magukat sértve hiszik, visszahúzzák handsárjokat áldozatuk melléből, megtörlik és tovább mennek. Ha két gyűlölködő család találkozik össze, elkezdik a vérengzést, ha az előre kiszemelt áldozatok el-estek: összeszámolnak s a gyűlölség véget ér.

Igen erősen jellemzi egy nép műveltségi fokát a bánásmód is, melyben a nőket részesíti. Sir Henry Ward utazó látott egy albánt, ki üres kézzel ment, mellette pedig felesége majd megszakadt a rárakott teher alatt; kérdőre vonta tehát, miért tesz így, ennyi terhet csak öszvér birna elvinni. Gyorsan kész volt feleletével az albán, Isten, úgymond nem adott nekünk öszvéreket, de asszonyokat igen.

Ha tovább délnek megyünk, a valódi görög földet érjük, mely részben még ma is török kézen van, részben már görög nemzeti uralom alatt áll vagy 70 év óta. Ez a föld az, melyen Közép-Európa műveltségének csirái fogamzottak, hol hajdan a művészet, tudomány, szépízlés, szabadság bölcsője ringott, és mi most? Kétezer éves romok, majd kétezer éves porral lepetten hevernek szerteszét, azokat az utas első látásra festőieknek nézi, utóbb elkomorul és megvetést érez a nép iránt, mely így gondviseli kincseit. A hol Socrates, Plato tanítottak, Pericles, Aspasia szellemök fölsőségét ragyogtatták, Phidias, Skopas, Praxiteles rideg anyagból isteneket alkottak, ott ma baglyok, vércsék tanyáznak.

A mely nép egykor maroknyi számmal, de erkölcsi erővel, lelkesedéssel vissza bírta tartani Xerxes millióit, annak sok fia ma rablóbandába áll, fél a becsületes nyilt harcztól, hanem leső helyről vagy éjjel ront rá a gyanútlan utasra. Már a harmadik német uralkodó család próbálkozik vele, hogy e népet a rend, béke, műveltség áldásaival boldogítsa; vitt magával értelmes földművest, ügyes iparost, de oly kevéssé sikerült a közbátorságot szilárd alapokra fektetni, hogy a gyarmatosoknak nem maradt egyéb hátra, mint menekülni az országból, hol a béke angyala hajlékot nem talál. Így irtak 20 év előtt a német utazók, de már tetemesen javultak a viszonyok, és mégis ugyan elmenjünk-e oda lakni?

III.

Dél boldog országai közt foglal helyet a Pirenei-félsziget, mely mint magas kötömeg gátul áll a Földközi-tenger és az Atlanti-oczeán közé és Európa kisasszony uszályának egyik nagyobb foszlányát képezi. Ha környező tengerei 90 métert emelkednének, egész szigetté lenne és benyúló folyóvölgyei tengeröblökké, de körrajzát nagyjában megtartaná. Eső kevés látogatja, erdői nem igen vannak, ezért talaja nagyobbrészt sivár; spanyol közmondás szerint takarmányt vigyen magával még a pacsirta is, ha Kasztília fölött végig akar röpdülni. Ezekhez képest égalja aránylag zordön és változékonny, mint az áprilisi idő; úgy hogy ugyanazon napon Afrika égető pusztáján és Közép-Európának rideg földén érzi magát az utas, — miért is az éghajlatban (klimatologia) e félszigeten közép-európai, dél-európai és afrikai égaljat különböztet meg.

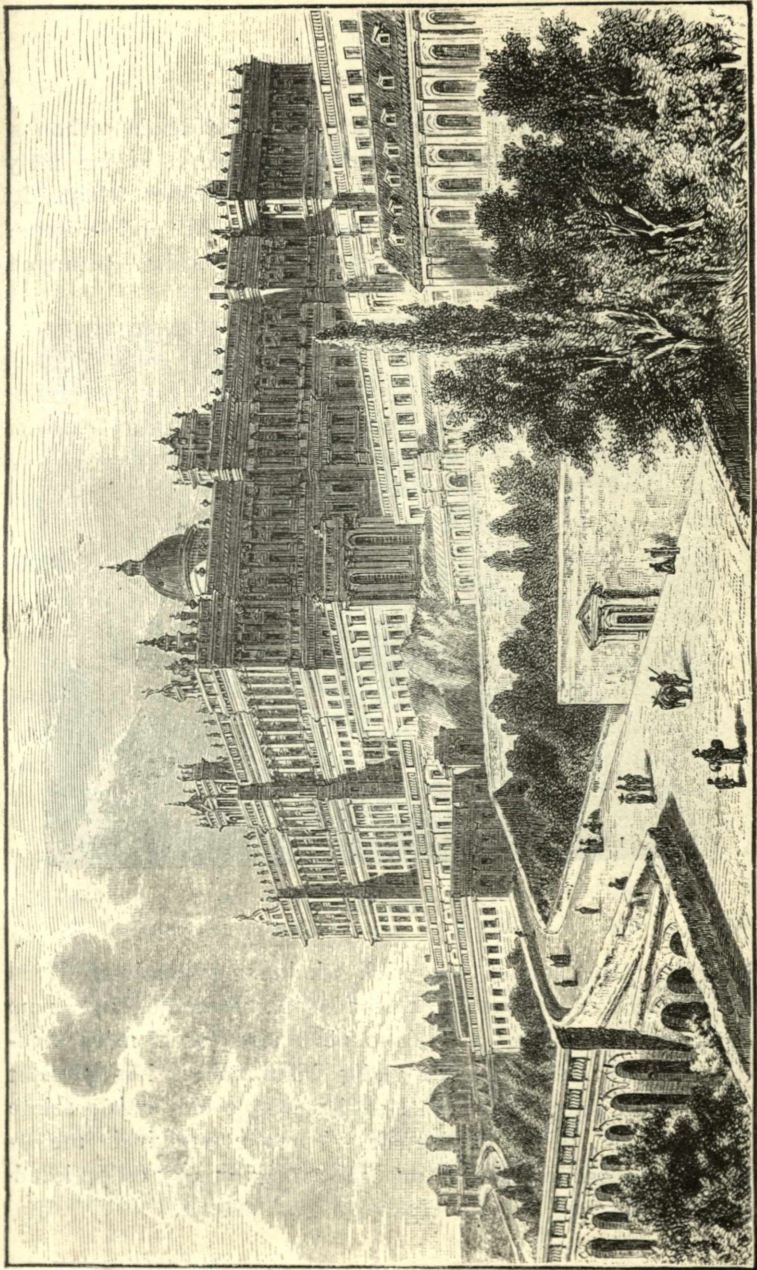
Az elsőhöz tartoznak az éjszakai partvidékek, a Pirenei hegység védettebb völgyei s a belföld éjszaki fele. A vaszkok hazájában és Aszturiában majdnem örök tavasz van, mit olykor a Biskajja-öböl felől jövő viharok tesznek csúffá, a közép felföldön pedig nyár folytán kiállhatatlan a hőség, de azért egyetlen zivatar is képes a hőmérséket pár óra alatt 30 fokról 9-re leszorítani. — télen ellenben a hó sokszor oly bőségben hull és akkora fuvatagokat alkot, hogy hetekig állja útját minden közlekedésnek.

Madrid éghajlatának pikáns jellemzését adja Zádori „Spanyol út“-jában. Szerinte e fővárosnak csak két évszaka van: 9 hónapig tél, 3-ig pokoli hőség, októberben mindig esik. Oly éles szél fúj télen a Guadarama hegyekről, hogy szúrást okoz a tüdőben és előkészíti az úgynevezett pulmonia nyavalyát, mely 2—3 nap alatt végez az emberrel; azért ilyenkor bedugott szájjal szokás járni. Nincs Madridnak zöld fája, semmi sem védi az éjszak metsző szeleitől, sem a dél

forró homokjától. Dillon szerint azért pusztították ki a fákat, hogy a rajtok fészkelő madarak kárt ne tegyenek a vetésben. Folyója a Manzanarez is oly kicsiny, hogy Dumas Sándor fia, midőn egy alkalommal poharában e folyó vizét ismerte föl, azt mondá szolgájának: Öntse ön vissza a Manzanarez-be, jól fog neki esni. Murciában 3—4 éven át sincs jóra való eső, Andaluziában szabályos enyhe nedves telek uralkodnak; de Kasztília meg Granada magas fekvésöknél fogvást nagyon szélsőséges időjárás hatalma alatt nyögnek.

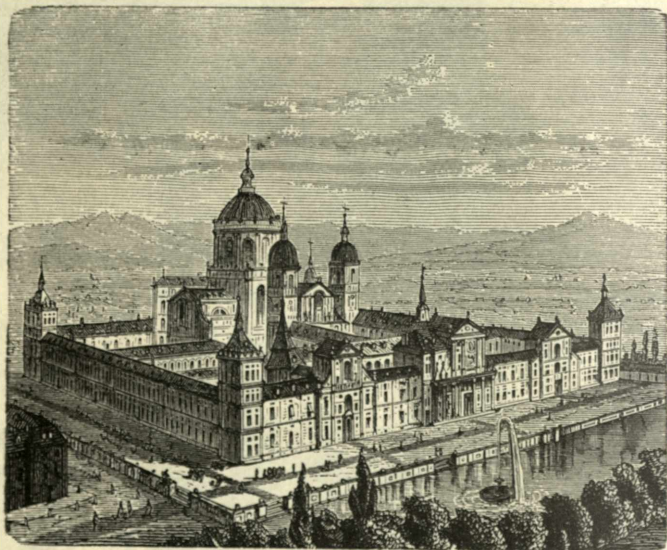
A belföld többi déli része a dél-európai égaljhoz tartozik, nyara végtelen száraz, fülhág a hőmérő 45° C. fokig, kiéget a hőség mindent, mi mesterséges öntözésben nem részesül; a vegák vagy huerták (kertek) az igaz, hogy adnak 3 aratást is, de csak úgy, ha folyton öntözik és kerítésül tüskés kaktuszt alkalmaznak, mely megvéd egyes ilyen kis oázt az éhes baromtól, mely a kiégett mezőn alig talál valamit. Beáll olykor a calina, mit forró ködnek lehetne nevezni, mert az eget szürkévé teszi. Heves esőzés van szeptemberben, októberben pedig elkezdődnek az éjjeli derek. Ez az égalj is egészségtelen; napszúrás, tüdőgyulladás igen közönséges bajok.

Kedvezőbb a nyugoti partok, de különösen Portugalia éghajlata, mely még szintén a dél-európaihoz számítható. A keleti partoké inkább tüntet föl ellentéteket. A nyugoti partok annyira a tenger enyhe, nedves levegőjének befolyása alatt állnak, hogy ott a tél nem egyéb, mint nálunk a márczius, kivált ha abba még heves nyári záporokat is bele képzelünk. Alig marad meg a hó hegyeken 4 hétig, a síkságon meg oly ritka, hogy külön neve sincs, csak „fehér eső”-nek hívják. Télen 5 foknál alantabb ritkán van a meleg. Lisszabonban novembertől februárig folyton esik, a hőmérsék 10° körül jár, mi igen kellemetlen ott, hol sem kályhák, sem téli ablakok nincsenek, sőt a belső üveglakot is gyakran csak függöny helyettesíti.

Madrid.

Az afrikai égalt a félsziget legdélibb vidékén otthonos, ez inkább érdemli meg az alforró (subtropikus) nevet, mely az igazi forróövi éghajlatnál valamivel enyhébbet jelent. Itt a hőmérsék 3° R. akkor, ha legalantabb áll, évi közepes értéke 20° , megtermi a batataszt, czukornádat, pizangot,

Escorial.

kávéfát, törpe pálmát, megérleli a kaktusz gyümölcsét. Ilyen az Algarve és Andaluzia tartományok levegője, mit nem egyszer látogat meg a Szolano nevű forró szél, mely mindent leforráz, az embernek pedig kiállhatatlan hőségérzetet okoz, mert mint nedves szél az izzadságot elnyomja; szinte látja a szem, mint nyiladoznak a bőrön e rendkívüli melegben a verejték csatornák, de azokon ugyan egy csöpp izzadság ki nem jön, a mely elpárolgásával hűtene.

Ez a föld, melyen a természet erői helyenkint csodával határos módon nyilvánulnak, lakói tétlensége miatt alig van kedvezőbb helyzetben, mint a Balkán-félsziget. A pirenei-félsziget volt a régi római birodalom provinciáinak gyöngye; mint arabok lakóhelye pedig a művészetek és tudomány iskolája, a mennyiségtan, mértan, csillagászat, vegytan, orvosi tudományok századokon át innen hinték az emberi tudás világító sugarait Európa egyéb pontjaira; a mór építészeti remekei Toledo, Szevilla, Granada, Malagában ma szomorú romok, a tudomány elköltözött oda, hol jobban megbecsülik, az ipar, kereskedelem pang, a városok népessége a hajdani létszám felére, harmadára zsugorodott össze.

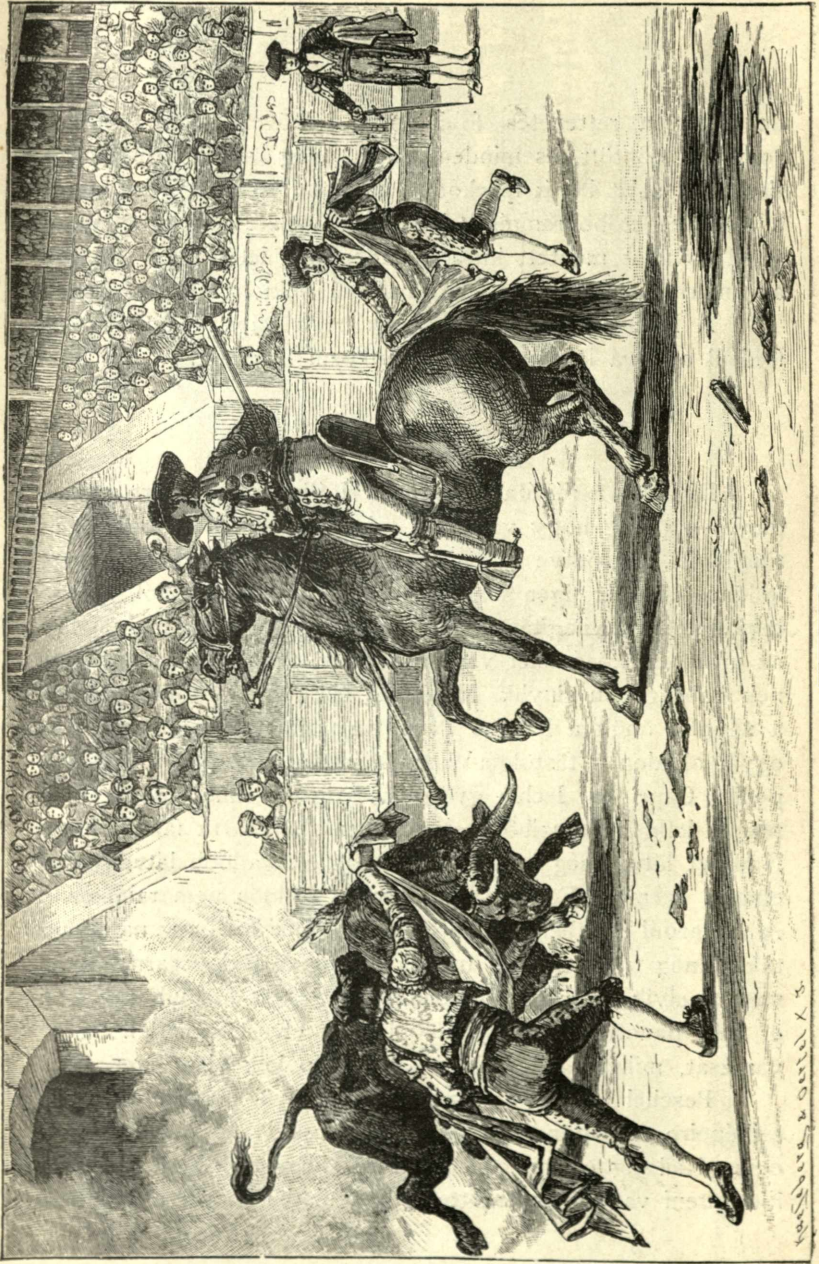
Ma is büszke a spanyol arra, hogy hazája birtokai fölött le nem megy a nap, vagyis nem köszöntött még be az est a spanyol birtokok egyik pontján, mikor a másikon már virrad, csakhogy a régi terjedelmes birtoknak ma csak a foszlányai maradtak meg; dicsekvésök hasonló a cigányéhoz, ki öntelten mondta, hogy ő éppen olyan drága posztóból visel mellényt, a miből nagyapja köpenyeget hordott. Azt mondták, hogy a kiüzött mórok magukkal vitték házaik kulcsát és azt fiúról fiúra hagyományozzák a megbizással, hogy ha késő unokák is, de vegyék vissza elveszített örökségüket. Ettől ugyan Spanyolország nem tarthat ma, de nem polgárain múlik, mert azok ma is oly pártoskodók, mint a mórok beütésekor voltak, pedig a jóra való polgár a béke embere.

A jelenlegi lakosság nagy részét, mint utazók beszélnek, nyugtalan elméjű politikusok, elszegényedett földművelők, tudatlan iparosok, elvadult pásztorok és raffinált ótonállók képezik, kik mint a társadalom élősdiei más zsebéből kívánnak megélni, sőt az utak mellett ülő félszemű koldus is, ki imádkozva csalja ki az alamizsnát, közönségesen hirhordója egy-egy rablóbandának.

Pikáns multság, de nem nagy tisztességére szolgál a Pirenei-félsziget népeinek a mohó vágy, melylyel a véres bikaviadalokat nézni szeretik. Csak 1894-ben is a bikaviadalok évadjában (márczius 1-től november 4-ig) Spanyolországban 234 ilyen véres népmultság volt, a melyek neve corridos vagy fiestas de toros, Portugalliában 35, Dél-Franciaországban 39. Ezen 308 viadalban, melyek e czélra épült arenákban folytak le, 1966 bika elővezetése történt; közülök megöltek a matadorok 1511-et, leszúrtak a picadorok 5-öt, életben maradt 15, a többi 435-öt a megállapított szabályok figyelembe vétele nélkül szúrták le a matadorok. Franciaországban és Portugalliában már törvény tiltja az ilyen bikaölést, de azért mégis csak voltak áldozatok.

Elpusztult eme véres multságokon 3000 ló, 2331-et ezek közül ünnepélyesen szabály szerint vonszoltak végig a nézőtéren. Ugyanezen évben egy esztendő (novillos) bikákkal tartott corridákban, hol rendes matador nem tartja magához illőnek szerepelni, hanem csak cuadrillák (kezdők) gyakorolják magukat; 382 izben 1496 szarvasmarha és 2000 ló veszett el. Az állatkereskedők 14 millió reált (1400000 frt) vettek be, de a mutatóványok a közönségnek 5½ millió pesetába (2,200.000 frt) kerültek. Spanyolországban e véres multság kapósabb ma, mint a múltban, mi a vállalkozók és első rangú matadoroknak sok jövedelmet hoz, mondja Carlos Rabehay.

Belelégszik a higgadtabb angol a lóversenyekkel vagy kakasviadalokkal is, nézi azokat kedvteléssel és nem a szive bátortalansága dönt ebben; helyén van az, ha kell. Az ischiai földrengés előtt történt, hogy egy amerikai lady miatt összezörrent egy angol valamely olasz katonatiszttel; az párbajra hívta ki, de az angol nem fogadta el, miért a fürdővendégek az ő megállapodott észjárását gyávaságnak bélyegezték és miatta kerülték. Az angol egykedvűen tűrte,

Bikaviadal.

Karlsberg & Söner & Co.

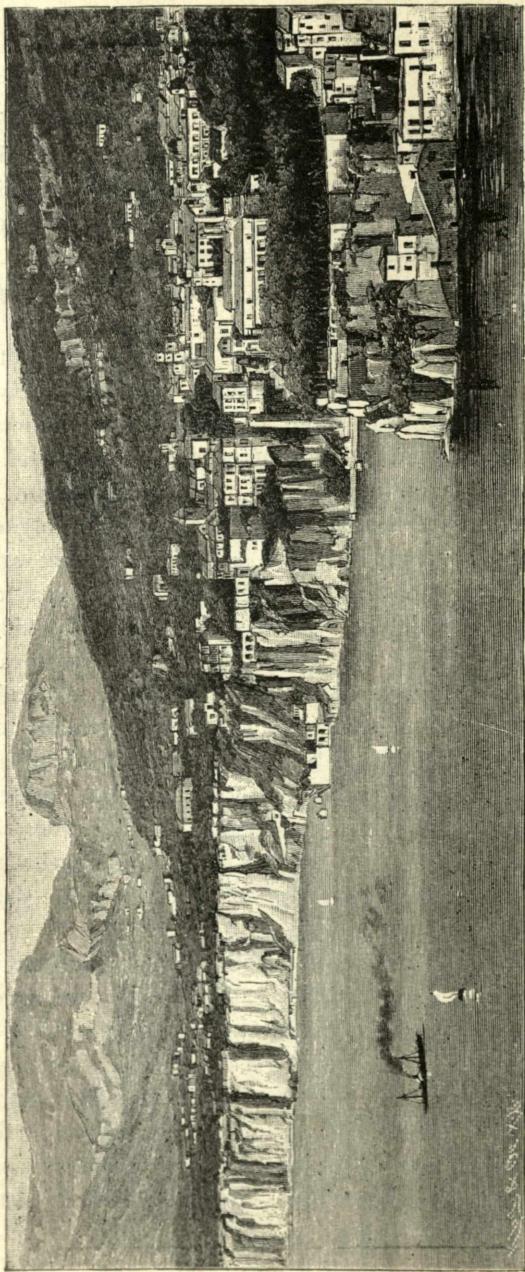
de mikor a rettenetes földindulás bekövetkezett, mindent romokba döntött, és minden lélek, még a párbajhajhászó tiszt is a saját bőrét iparkodott menteni: a hideg véru angol a legfenyegetőbb rengések között is önélete kockárára vetésével sokakat mentett ki a düledező épületek alól, köztök az amerikai ladyt is, ki ezért hálából neki nyújtotta kezét.

A Pirenei-félsziget nem válik be a vágyak ama ígéret földeül a hová lakás végett kívánnakozni lehessen.

IV.

Divatszerű régóta, különösen Itália szépségeiért rajongani, — pedig hogy valamely táj szemünk előtt bájolónak tűnjék fel, eltekintve az egyéni izléstől, mely olykor egészen különcz is lehet, igen sok függ nemcsak az évszaktól, az idő minőségétől, a világitástól, hanem az előítélettől is, mely vagy az uralkodó közérzéslet vagy valamely olvasmány tekintélyének rabságában sinylik. Midőn az éjszakibb tartományok fia a nápolyi öbölt a lemenő Nap sugáiraiban fürödni látja, hol egyik oldalon a füstölgő Vezuv képezi a hátteret, a másikon pedig Capri és Ischia gyönyörű szigetek emelkednek ki a tenger kék hullámaiból, elragadtatásban arra fakad, hogy Nápolyt látva meg lehet halni, mert elragadóbb látványnyal emberi szem a Földön másodsor a Földön nem találkozik. A lazzaroni ellenben, ki olajos maccaronit nyel és napnyugtakor még nem tudja, melyik templom oszlopcsarnokában, vagy melyik hid alatt fog éjszakázni, egész közönbösen nézi e szép panorámát, mely különben is elveszti minden ígész varázsát, mihelyt felhők borítják a szép kék olasz eget.

Peschel Oszkár az utazóktól rendkívül magasztalt Itália tájképeire azt mondja, hogy azok csakis az éjszak-németországi síkság egyhangú területéről jövő turistákat képesek kielégíteni vagy emelkedettebb hangulatba hozni; a délvidéki

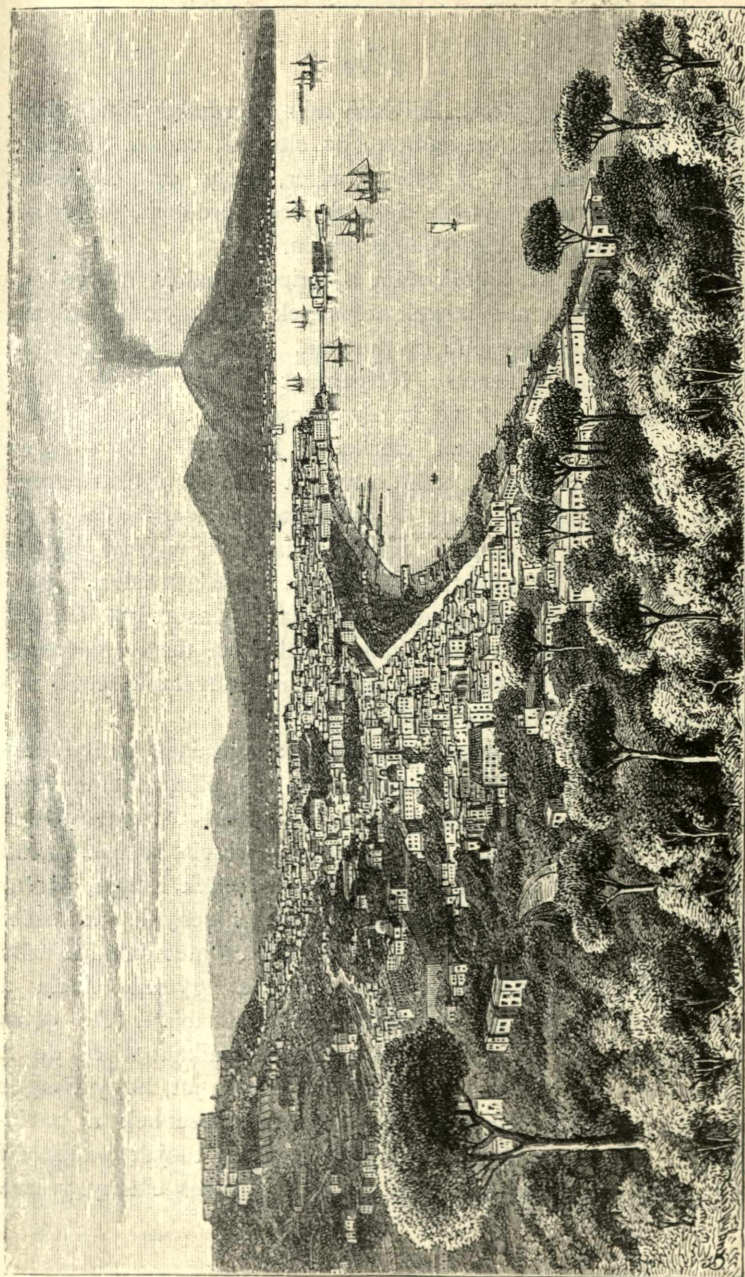
Sorrento.

német, aki félnap alatt Tirol havasait elérheti, Svájcz csodaszép tavaiban fürödhetik, a bajor hegyóriásokot akár ablakából megláthatja, érintetlen marad. Ugyanő valódi értékére szállítja le a Capri-barlang bűvösnek festett képét is, — de már Chateaubriand arra fakad, hogy a Vezuv tetejéről, a pokol ama előcsarnokáról Isten egy darabot enged látni a paradicsomból.

Midőn valamely táj szépség szempontjából jó tekintetbe akkor ne a számító gazda szemével nézzünk, mely megoldvassa a szemet, mielőtt elveti, és megszámlálja midőn learatta, mert földje hasznát □-centiméter mértékig szereti kiszámítani; hanem azon magasabb fokú izlés szerint, mely a szabad természet korlátlan munkájában és olykor vadul szakgatott külsejében is fölleli az igéző szépnek egy nemét.

Igy a Po egész völgyén, mely hajdan az éjszak-amerikai prémtársalat területéhez hasonlithatott, Monza vidéke kivételével szép erdőről szó sincs; ott most zsinórra ültetett eperfák söprő módra megnyesve zöldelnek és sodronynyal összefűzött közeiket savanyú fürtökkel megrakott szőlőindák kényszerülnek befutni. E fáknak évenként kétszer szedik meg levelét, tavasszal a selyemhernyó számára, ősszel pedig takarmányul, a □ közöket pedig beláthatatlan kukorica foglalja el, mely 1000 szemet ad; a laposabb vidékeket rizs, mely iszapban 500 szoros termést nyújt, vagy buza, mely 50 magot hoz.

Hasonlóan erdőtlenek Itália egyéb vidékei is, talán Frascati környéke leszámításával, és ezt nem az éghajlat hozza magával, mert némely tekintetben kedvezőbb a Balkán és a Pirenei-félsziget légmérsékleténél is, hanem az emberek erdőirtó szenvedélye. Természetesen másképp volt ez akkor, mikor Itáliát még Ausonia meg Saturniá-nak hívták, t. i. harmadfél ezer év előtt: akkor a sűrű erdők koszorúztá árnyas tiszta tavak környékét nimfák, delinkék, istennőkkel

Nápoly és a Vezuv.

népesíté be az egyszerű erkölcsű nép gyermekded képzelme, akkor még elvétve meglephette az eltévedt vadász hús csermelyénél Dianát, de a csörgő vizér, mely ezt elmesélte, régesrég kiszáradt, nyoma sincs az öreg erdőnek, mely azt tejével táplálta az Appenninek lejtőin.

Zeng bár a költők dala a cziprus, babér, mirtus, narancsfákról, de a megénekelt szépségek vagy egyenkint állnak, vagy jóval szegényesebb csoportban, mint a neki melegült képzelet magának festette. Helyenkint csak az olajfák képez, nek ligeteket, de ezek fáí is oly alacsonyra nyesvék, hogy boggyógyümölcsaik kézzel elérhetők legyenek. És a mi az erdőnek életet ad, az erdő szive, a dalosmadárkák ezrei, mind hiányoznak itt, mert az olasz vad szenvedélylyel pusztítja nemcsak a szalonkák, fürjek, galambok, rigókat, hanem a pintyeket, fülemüléket, fecskéket is és e nemtelen foglalkozást, mint Tschudi mondja, nemcsak a vásott gyerkőczök úzik a czitromok honában, hanem különben tisztos iparosok, kereskedők, nemes emberek, egyháziak, szóval mindenki, társadalmi állás különbsége nélkül.

Lesbe állnak ősszel az Alpok szorosainál, melyeket a madarak is fölhasználnak átvonulásra és mindennemű csel-fogással évenkint 60 ezer éneklő madarat fognak össze a Lago Maggiore környékén; Bergamo, Brescia, Verona körül millió számra. Ez okon Itália, a zene és ének hazája, örömtelen föld, mert nincs a szótlan és néma növényalakok között teremtmény, mely létezése fölött érzett örömét dallal fejezné ki. Épen ilyen ellensége Itália a tavasz gyermekeinek, a virágoknak és pedig leginkább azok illata miatt. Az olasz közmondás azt tartja, hogy a bűz nem alkalmatlan, de a virágillat öl, — miért senkinek eszébe nem jut, hogy virágot tegyen pohárban asztalára, de annál kedvesebbek a parfümeriák, mint a melyek hatékonyabban el tudják palástolni a testnek azon szagát, mi a gyakoribb fürdés elhanyagolása

folytán kiállhatatlan az idegen előtt. Az újabbán fölkapott virágtenyésztést üzérkedés végett folytatják csak.

Itália telét a hőmérői jelzés nem tükrözi hiven vissza. Nappal ugyanis fölhág a verőfényen 20—30° R-ig, de az éjek aránylag hidegek; sőt nappal is minden utczasarkon metsző hideg széllel találkozni. A dél-olaszországi esőzés ritkán változik át hóvá, mit bizonyít az is, hogy Róma környékén, ha hó esett, még a legkomolyabb emberek is rögtönöznek egy kis hókarnevált, azaz megdobálják egymást. A bolognai egyetem hallgatói pedig a közép századokban jelesebb tanáraiknak emeltek hó-szobrokat, — valóban tartós emlék, kivált Itáliában. Az Appennini-félsziget telét kiállhatatlanná teszi ugyanazon bóra, mely Dalmáciában olyan zenebonát csinál. E szélnek, mely összetöri a Földközi-tengeren a hajó vitorláit, Itália nyugoti részén Tramontana a neve, Dél-Franciaországban mistralnak nevezik; a mi az egyikről áll, rá illik a másokra is.

Élénk rajzát adja a mistralnak Maszlaghy Ferencz „Dél-Franciaországból“ című útrajzában. Nimes városról szóltaiban következőleg folytatja: „Nem itt született, de itt szokott tartózkodni, illő hogy őt bemutassuk, ez a mistral. Gonosz udvariatlan éjszaknyugoti szél, melyet Strabo valódi történési gorombasággal így fest le: „A circesius (mistral) heves, borzasztó szél, mely a sziklákat megrepeszti, fölforgatja; embereket, állatokat földönt, lehúzza az emberről a ruhát, kiveszi kezéből a fegyvert, az ellenállót földhöz vágja, cscntjait összetöri.“ Ez impertinens szörnyeteg túlélte a századokat, most is olyan pajzán, oly goromba, mint Strabo idejében. Századokra megy a panasz ellene, föl sem veszi, mintha nem is neki szólna.

Rendes útja a hegyekből kifelé, útközben betekint minden városba, faluba. Csinál zenebonát, hogy elég három hónapra. Az embereket tisztességre tanítja, leveszi kalapjo-

kat; a ki nem fut előle, földhöz teremti, meggyomrozza. A nőkkel csunya tréfát űz; elszedi kalapjokat, ernyőiket, chignonjaikat, elemel tőlök minden elemelhetőt. Valahol nyitott ajtót talál vagy ablakot, rögtön bekapcsolódik, rútol összepofozza. Nagy pikkje van a lógó borbélytányérokra, czégekre, czimtáblákra, kitekeri a nyakukat. Neki esik a templomtornyoknak, kéményeknek, háztetőknak, szétzúz, tör, lehajigál mindent. A természetnek e faragatlan gyermeke izetlen játéka 5, 6, 9, ritkán 12 napon át űzi. Ha nap lemente előtt megszünik, másnap infámis szemtelenné lesz. Ha nap lemente után is sír, füttyöl, tánczol, bömböl, akkor éjjelre elalszik. Nagy ficzkándozásában szörnyen megszomjazik, fölszárít minden nedvességet. Csak egy jó származik belőle, magával visz minden rossz miazmát s a hol elvonult, nagy ugyan a pusztítás, de a levegő tiszta.

Ez igen fontos dolog Olaszországban, hol a malaria nevezetű gyilkos láz oly talajt lelt az elhanyagolt síkságon. A bóra fuvása alatt a hőmérő nem igen sülyed alább 3 meleg foknál, miért a növényzetet nem fagyasztja meg, de az embernek még a lelke is fázik belül, mert hirtelen elvesz minden meleget, mit a test légzés által magának létre hoz. Tűrhetőbb nála a 15 fokos hideg csöndes időben pl. Moszkvában, mert az ott nem keres meg minden legcsekélyebb nyilást a ruhán, mint a bóra. Tévednénk tehát, ha betűszerint értelmeznők Firenze örökké virágzó melléknevét vagy Róma tavasz-telét, mert az ilyen kifejezések csak elfogult egyéni fölfogások nyilatkozatai. Didergett a márvány- és mozaikkal kirakott olasz képtárakban Pál orosz czár és arra fakadt, hogy lehet Oroszországban a telet látni, de Itáliában érezni azt.

Úgy irták 1894 november közepén Nizzából, hogy tömérdek teledő vendég érkezett oda, de a tartós őszi eső nagyon elkedvetlenítette őket, mert az epedve várt délvidéki

verőfény helyett csak felhőterhes sötét szürke eget kaptak cserébe sok pénzökért. A nagyúri vagy beteges semmittevők majd bele haltak már az unalomba, midőn váratlan játékszer merült föl részökre. Egy londoni kereskedő furfangja találta ki nekik a bab-tánczoltatást szórakoztatásukra. A *Carpocapra saltitans* nevű babnak mandolanagyságú magvait küldte oda; ha e mexikói eredetű babot lámpa fölött melegítik, a benne rejtőző rovarbáb fészkelődni kezd, és a bab külső héjára festett alakok szédelegni, tánczolni látszanak ekkor. Ilyen multságot nyujthatott 1894 őszén a híres délvidéki telelő hely azoknak, kik messze földről költekeztek oda.

V.

E sokszor kidicsért délvidéki országokhoz képest hazánk szerényebb, de szerencsésebb helyzetű, ölében az éghajlati ellentétek nem oly kirívók. Ennek oka az, hogy magas határhegyek övezik. Ha valamely földöntúli erő hatalmas gerendákkal, traverszekkel ivelné át, az a mennyezet legalább is 400 m. magasban feszülne városaink, erdőink, mezőink fölött. Magyarország medence-helyzetű. A Kárpátok óriási szikla félköre megóvja hazánkat északkelet felől, honnan az igazi hideg jön; a délnyugoti hegyvidékek völgyein át ellenben megkeresi még olykor télen is a tavasznak délről jövő szelid fuvalma.

E hegykoszorú a legdrágább ásvány-kincseket bőven ontja; só, opál, arany, ezüst, réz, vas, márvány, kőszén kenyeret ad annak, ki a munkától nem idegen. A földművelés és baromtenyésztéssel örömelebb foglalkozó magyar nép azonban nem szereti még a bányászkozást, — miért azt mondta az egyszeri német, hogy talál ő egy darab fát és farag belőle tallért a magyarnak. Erdőink becses fenyvesei, bükkösei, tölgyesei alját szőlők övezik; azokban kelet,

dél, nyugot legnemesebb gyümölcsei ömlesztik a termés áldást; a síkon gabonavetések óczeánját rengeti a nyári napforduló enyhe szellője; a föltöretlen pusztákon állattenyésztés folyik. Ezt szereti a magyar.

Évszakaink nagy ritkán térnek el a rendestől, legtöbbször beváltják, a mit tőlök várni lehet. Tavaszunkat pacsirta dal nyitja meg, a kivirult mező, a haragos zöldbe öltözött erdő, a zúgó nádas jó tanyát, költőhelyet nyujtanak a délről érkező madár-vándoroknak. Átdalolják a szép nyarat a fülemüle, rigó, fecske, kakuk és mikor ligetünk hervadni kezd és ők elköltöznek, minden borág mosolygó gyümölcstől hajladozik. Ha pedig kifordított bundában beköszönt a tél, nem áztatjuk magunkat, hanem neki öltözünk a szán- és kocsolyapályának, — de már a februáriusi hosszú jégcsapok a házereszek alján, csurgóján, meg a csillagidomokba szedődött nagy hópölyhök, a hosszabbodó napok azt sugják, hogy újra közeledünk a szép kikelethez, mikor a föld szive megdobbán, s minden új életre ébred.

Boldogul is e tejjel-mézzel folyó hazában minden lélek, a ki a ránéző munkát kedvvel veszi föl, — és igazi honszeretetének csak az adja valódi tanuságát, ki önmaga és mások javára értelemmel, ügyekezettel használja föl a kincseket, melyekkel a gondviselés e hazát bőségesen ruházta föl. Legjobb tehát lakni itt, hol a magyar országczimer hármashegyén az apostoli király kettős keresztje ragyog s a négy folyó ezüst szalaga áldásosztással vonul végig.

Dél-Európa rom-országából.

A mely földrész az emberi kultúra zászlaját legmagasabban emeli, annak testén 3 romterület van: Skandinávia, a Britt szigetraj és Görögország. Tisztes rom mind a három, tetszetős a térképi körrajzuk, de egyen sem pihentek még el a természeti nagy erők, melyek folyton folyva módosítják. Az első kettőnek tépett arczatán a víz rombol ellenállhatatlan hatalommal: a mexikói öbölből elemi erővel előtörő tengeráramlat a Golf, a rajta lovagló viharok és a hullám duzzasztó árapály; a harmadiknak talaját a föld alatt működő erők tartják szünetlen izgalomban.

A Balkán-félsziget déli része ellenben olyan földrom, melyet a vulkáni erők, partingadozások, talajrengések gyakorta visszatérő munkája tett olyanná. Szemre tetszetős partjainak körvonalain szépség, arányosság ömlik el és mégis csak törmelék, melyet a déli levegő sajátosan elbűvölő színnel övez, gyönyörű növényességgel burkol be, hogy mintegy feledtesse az örökéber veszedelmet, mely ott a mélyből folyton fenyeget. Az öblök legnagyobbbrészt igen mélyen vágódnak a partok testébe, kisdud beltengereket alkotnak, úgy hogy nincs Görögországnak hegye, melynek csúcsán az emberszem a távol szemhatár keretében azurkék víztükröt meg nem pillanthatna.

A három oldalról körül főrösztő tengerárban tömérdek az apró sziget, hasonlólag egy csirkerajhoz, mely anyja szárnyai alatt hemzseg; végső félszigete pedig vizen úszó csipkézett falevélhez hasonlít, mondja Elisée Reclus. Valóban a papir-eperfa (*Morus* vagy *Broussonetia papyrifera*) levélalakjával is vetekszik az, honnan mai Morea nevét nyerhette, hajdan Pelops szigete (*Peloponnesos*) volt a neve. Strabo ellenben a platánfa leveléhez nézte hasonlóknak.

Föld alatti erő emelte meg a Cyclad-szigetcsoport tengerfenéki hegyhátát, mely az Egei tengert északi és déli medenczére osztja; rajta a Santorin-szigetcsoport 50 km. körületű hegykúpnak a maradványa. Középkori neve Santa Irene, az ó-kor végén Thera, előbb Kalliste. Mikor a régi hellenek e tenger szigetein letelepültek, az ősvulkán már be volt omolva, tölcsére romjait 3 közel sziget ott léte jelezte. A rhodusi nagy földrengéskor Kr. e. 227-ben emelkedett közelökben új sziget. Szent (Hiera) névvel ruházták föl a görögök, mint a vizek atyjának ajándékát és midőn az Kr. e. 196-ban erős rázkódások közt nagyobbra nőtt, ormán Neptunusnak templomot emeltek. Gyarapodott Kr. e. 46-ban, Kr. u. 60, 713 és 726-ban, de hosszú pihenés után még 1427-ben is. Ma régi égett (Palαιο-Kaimeni) a neve.

1570—1573 között való években keletkezett a Mikro-Kaimeni (kis égett), erősen rengett 1650-ben. Jó félszáz évvel később, 1707—1711 között tolakodott föl a Neo-Kaimeni (új égett), de 1768-ben erős rázkódás próbálta meg, állja-e helyét?

1866. január végén erős föld alól hangzó bömbölés, rengés riasztotta föl majd 100 éves nyugalmából, biztonságérzetéből ott. Volcano falucskát, melynek kis öblében tisztálkodás végett örömet állomásoztak a hajók, mert savas gázzal telített vize szépen lemarta a hajók teknőjére települt tengeri puhatestű apró állatokat és moszatokat. Február 3-án azonban új föld emelkedett ki a tenger ágyából 50 m. magasra, elfoglalta Volcano öblét és összeforrott a Neo-Kaimeni-vel. Február 7-én megszülemlett az új sziget, február 26-ig több mint $\frac{1}{2}$ millió lökés segítette napvilágra és közben fűtültek is a föld alól előtörő gázok, mintha gőzgépből jöttek volna ki, a földobott vulkáni bombák 3000 méter magasra repültek. Előbb az új szigetre az ott figyelő Aphroessa hajó nevét ruházták rá, utóbb György-sziget lett

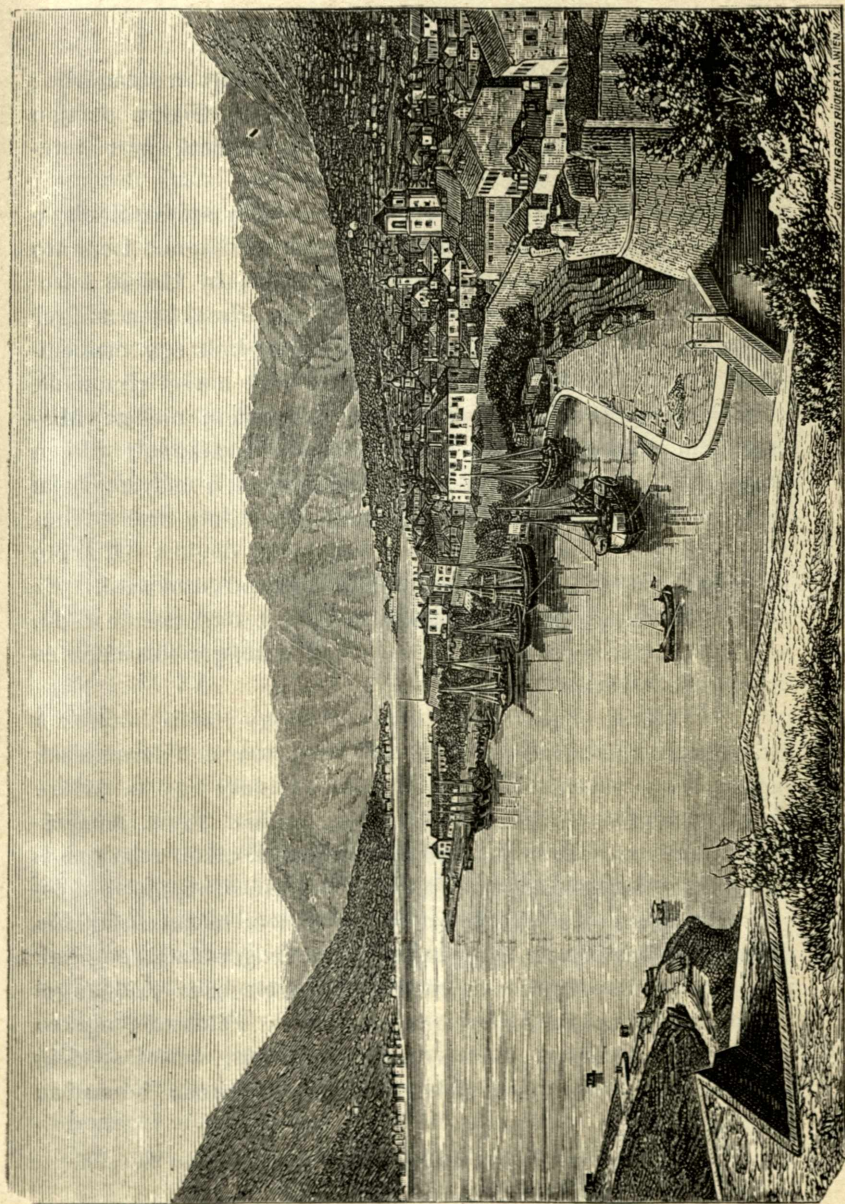
Santorini,

a neve a görög király tiszteletére, kinek a birodalmát növelte meg támadásával. Utóbb szintén a Neo-Kaimeni-hez csatlakozott és 1870-ben 123 métert emelkedett.

Föld alatti erő alkotta meg a hosszú mélyedést, mely Euboea (ma Negroponte) szigetét Görögország testétől elválasztja. Angol tengeri térképek szerint az Euripos-csatorna a Kandili hegy mellett hirtelen mélyed 15—20 méternyire, úgy hogy nagy gőzösök kedvökre járhatják vizét; nem messze onnan meg már 150 m. a mélysége, — átellenben az Aëtolimion csúcsánál is 35—20 m. között váltakozik a meredeken lehanyatló tengerfenék mélysége. És módosul a tengerpart szegélye évszázról évszázra, de majd mindig a tenger ott a nyertes fél.

Úgy szól Kallitianosi Demetrius, kinek a görögországi földrengésekről irt munkájából Strabon mentett meg Geographicájában töredékeket, hogy Kr. e. 427/6. nyarán elöntötte a tenger Orobiae (ma Roviae) várost és belőle nagy darabot szakított el; Atalanti (ma Talantonisi) mellett a síkságba 4 kméternyire rontott be és megalkotta az atalanti-i szigetet. Eusebius krónikája egy évvel későbbre, 425-re teszi a daphnusi öböllel szemben megesett partrombolást. Prokopius byzanti író szerint Kr. u. 551-ben, tehát majd 1000 évre a megelőző katasztrófa után ismét kiemelte a földrengés ágyából a tengert s annak hatalmas hullámozása ott a száraz földet erősen meghasogatta.

1861-ben az aegioni földrengéskor, a hogy Julius Schmidt atheni csillagvizsgáló elbeszéli, 10 km. hosszú vonalon nyelte el a tenger a partszegélyt. Az 1874. ápril 20-diki földindulás Atalanti kikötőjében az 50 m. hosszú, 8 m. széles molo-t annyira megsülyesztette, hogy keresztül csap ma rajta a tengerár; 10 m. széles partszegély merült el Skalától Almyráig és a krétamészkből álló Gaituronisi-félsziget elvált a száraztól. Egy hétre rá az orei-i csatornában Ach-

Catiaro.

SCALVINI, GROSSE, FALCETTI & C. MILANO

ladi-nál a lapos part nagy darabja hanyatlott a tengerbe; hasonló történt Hagios Konstantinos mellett. Gialtra partján Hagios Georgiosnál a szintén áradmányi eredetű part tete-
mes része merült el.

Nem egyebek az Ion-szigetek, mint a száraztól elszakított darabok. A korintusi tengeröböl is tágul. Lepanto öblében Voszticza és Drepano között Buris és Helike városok Kr. e. 373-ban lettek egy rémletes éjszakán a tenger áldozatai, mint Pausanias és Ovidius ókori írók egy értelemmel elbeszélnek. Az artai öbölnél elsüllyedt a régi római út. 1881. december 16-dikán virradóra Anatolikon mellett Missolonghi öblében fulasztó kénhidrogén bűz áramlott elő a tengerből; a még alvó lakosság fölébredt rá, a mélység halai minden oldalról menekültek a partok felé, szinte kézzel lehetett fogdosni, több hajó rakományra menő döglött hal lepte a tenger tükrét, mely ekkor tejfehér zavarodást mutatott. Ez a tünemény 5 nap tartott, megismétlődött 1882 január 6-án, de ekkor már tajtkövek*) is uszkáltak a tenger felszínén és rengések jelentkeztek.

Pelagosa sziget régibb elsüllyedt nagy darab földnek a kimagasló maradványa. Leukadia szigeten a földrengések gyakorisága miatt jobbadán faházak épültek; így is tönkrement Amaxiki (Amakuki) város 1825. január 29-én, megrázódott ekkor Meleda is, néhány földhasadékából még ma is száll föl időnkint kénzőz. Van ott maremoto (tengerrengés) is. 1817 január 3-án vitorlázott Sieber az ioni tengeren, midőn Candiába ügyekezett és a hajóját erős tenger alatti rengések aggatták. 1820 február 15-én 9 lökést éreztek az Aid angol hajó tisztjei az ioni tengeren, midőn a Földközi-tengeren földrajzi fölvételeket, fokméréseket végeztek; márczius 6-ig Santa Maura-sziget szenvedett sokat, ugyanezen hónapbau

*) Lyukacsos tulajdonság miatt habkőnek nevezi a Pallas Lexikon.

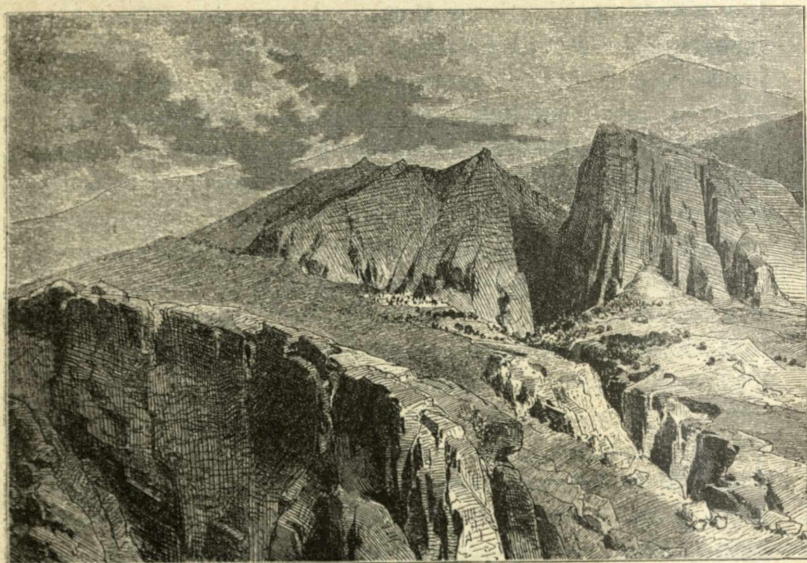
Zante-sziget hasonló nevű főhelye dült romba, és ez ismétlődött 1893-ban is.

1867 február 4-én Kaphalonia-szigetnek a tenger felé nyújtott Pallal nevű karján Lixuri város pusztult el földrengéstől, környező falvaival egyetemben, csak magában a városban több mint 200 ember veszett el. 1869 deczember 26—27 napjain Santa Maura szigetet újra fölkereste a földrengés, szétdúlta fővárosát és 15 embert ölt meg. 1870 július 29—30 közt megrengett Lissa-sziget. 1882 október 31-én Korfuban volt talajingás; ez alkalommal Santa Maura és Kephallonia között megemelkedett a tengerfenék éppen a Patras felé menő irányban és mivel fölötte csöndes időben is csak 5 fonalnyi (9—10 m.) víz van, veszélyes zátony az óceáni nagy és mély járatu hajókra nézve. Erősen megrendült Korfu 1895 október 30-án ismét.

Epidaurust hajdan földingás tette tönkre. 1272-ben, 1634 és 1667-ben Ragusa jutott ilyen sorsra és közelében 1850-ben újra dült a föld alatti erő. Az 1667-iki nagy rengés április 6-án reggel 6—7 óra között esett, több mint 5000 ember veszett oda. Nem volt csoda, midőn a legtöbb ház alig volt hosszabb homlokzatú, mint egy nádszál. Természetesen olasz nádat (*Arundo donax*) kell értenünk e mértékegység alatt, mert a tengerparton megnő az olasz nád 6—10 m. magasra is. Ekkor elrendelte a köztársaság, hogy minden házat lehetőleg külön állónak kell építeni és vigasztalás kép sok család kapott ekkor nemesi rangot, hogy a megritkult patriciusok száma teljes legyen. Cattaro öblénél több elnyelt község romjai meredeznek a tengerfenéken; a Vrana tó a Narenta folyó közelében 1630 óta közlekedik a tengerrel; Zárában több épület süllyedt már el.

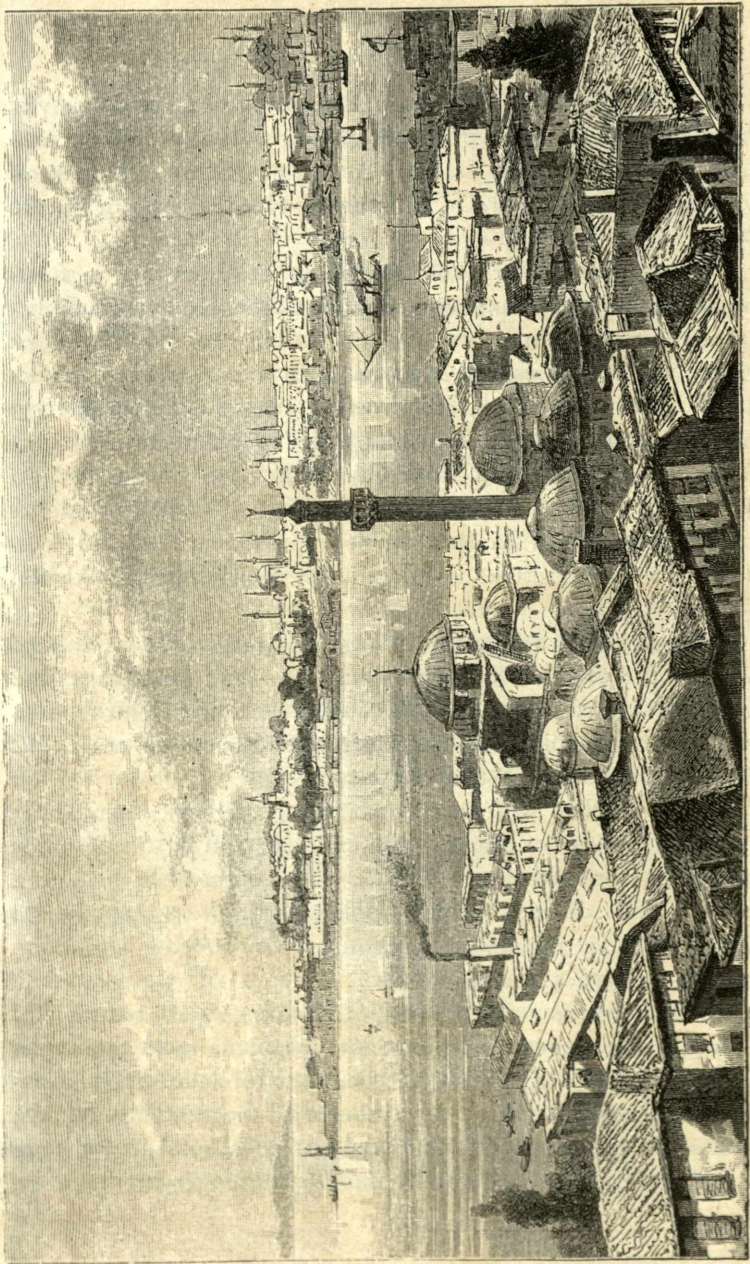
Ennyivel azonban az ingatag görög föld bűnlajstroma kimerítve nincs. Julius Schmidt ott csak 15 év leforgása alatt több erős földrengést figyelt meg 676-nál. Strabon a

Cycládok és Euboea rengéseiről beszél, midőn Chalkis mellett a lelanti síkon még láva is ömlött. Aristoteles a troezeni lapályon fátlan emelkedést emleget; a helyén úgymond sík volt, de a föld alatti erők megemelték és hólyaggá duzzasztották, mely idők folytán keményedett kővé. Messene tarto-

Delphi.

mányban a methonei földrengést Kr. e. 375 évről Strabonnal egyakaratosan Ovidius is emlegeti. Kr. e. 270-ben erős földrengés látogatta meg Delphi vidékét s ennek köszönhető, hogy a halálra rémült gallus betörők a görögök közös szentélyét kirabolni nem merték; mert a természeti nagy erők fölháborodását a hely megbántott istenségének róták föl haragnyilvánulásaul.

Константинополь

Prokopius azt írja, hogy Kr. u. 511-ben, tehát kevés híján 1000 évre a peloponnesosi háború után, Koroneia (ma Dadi), Chaeronea (ma Daulis), Aroe (ma Patras), Naupaktos városokat tette tönkre a földrengés. Hasonló sorsra jutott 557-ben Konstantinápoly.

1509 szeptember 5-től 44 napon át pusztított a földrengés Thrácia partjain; összeomlott ekkor Konstantinápolyban 109 templom, 1070 ház, 7 torony és a város nagy része; nagy sérüléseket szenvedtek a régi vízvezetékek és 5000 ember veszett el; elborította a tenger a belváros tetemes részét és Galatát. Következő évi szeptember 14-én újra fölébredt az elpihent romboló erő. 1719 május 26-án Jeniko-ból azt írja Mikes Kelemen, hogy „Konstantinápolyban sok boltok és házak estenek le, a kik a tengeren voltak jól megéreztek” a földindulást. Volt rengés Phokisban 1817-ben.

1837 január 1-én a görög szigettengerben Hydra kikötő város egy része a tengerbe hanyatlott. 1842 áprilisban egész Görögország megingott. 1853 augusztus 18-tól Thivában a rengések 40 napig tartottak, megrendítette ez az erő egész Boeotia, Chalkis, Attika tartományokat és olyan kerülék (ellipsis) alakban volt megérezhető, a melynek hosszabbik tengelye Skyros és Zante szigetek között tölti ki. Szeptember 30-án ez romba döntötte Thivát, sok ember lelte halálát a romok alatt, de még utána is sokáig rezgett a talaj s halalki a földre illesztette fülét, zúgást és ropogást hallhatott, mintha messze ágyúztak volna.

1858 február 21-én megint földrengés riasztotta föl Görögország népét, e napon 8 óra hosszant tartó talajingás egészen földúlta Korintust, életben maradt lakosai Uj-Korintust alapították. 1861 decemberben megrendült Phokis, Kalamaki mellett Achajá-ban 30—40 lépés hosszú és át nem ugorható széles repedések támadtak a tengerpart mentén,

párhuzamosan a partszegélylyel, mintha a tengerbe akart volna a talaj roskadni. 1866 június 5-én megrázkódott egész Görögország, hasonlóképp 1869 október 5-én.

1870 február 27 és márczius 26 közt Santorin fészkelődött. Augusztus 1-én Athen, Porto Leone (a régiiek Piraeus-a), Lamia, Chalkis, Euboea szenvedtek földrengéstől. Phokisban az a föllökődő rengés 15—20 másodperczig tartott, ismétlődött október 25-én. Thermopylae környéke meghasadozott, Itea kikötőhely teljesen elpusztult, a Parnassus hegy alján nem maradt ép ház, Delphi rom lett. Phokisban a talajingások 1873-ig el nem ültek. Konstantinápolyban 1874-ben 7 erős rengést éreztek, sokat szenvedett Eretria (ma Nea-Psara) a Negroponte-szigeten, fészkelődött Santorin is. 1878 július 2-án Athen ingott meg, 1881-ben erős rengések voltak újra Santorinban.

1885 október 29-én Spartában dúlt a talajingás. 1887 augusztus 27-én Philiatra, Messene nyugoti partvidékén fekvő város volt messze körben romboló földingás közép-pontja; rengései kiterjedtek a Balkán-félsziget teljes nyugoti felére, — Egyiptom és Bern-kanton voltak a talajhullámozás végső határai 1600 km. hosszú vonalon. Messene tartományban 6000 ház omlott össze, Philiatrában 300-ra ment a halottak száma. Zante-szigeten majd minden ház megsérült, Pyrgosban beomlott a székesegyház, Patras és Korfu tetemes károkat szenvedtek.

Hogy régenten sem hiányzottak földrengések a görög szigeteken, igazolja a házak építésmódja. Farudakat raktak a falak közé, hogy összeomlásukat késleltessék s a menekülésre idő jusson. Fouqué a santorini vulkánhamu alá temetett bronzkori épületromokban is lelt hasonló elővigyázatos eljárást.

Borzasztó volt a közel-multban lejátszódott katasztrófa, mely Thivát érte. Ez a város, mely az óskori görög mondák idejében és az ókor derekán is Thaebae néven nevezetes

műveltség-történeti szerepet vitt, ma csak 3300 lakosú vidéki fészek. A város, melyet Kadmos alapított, melyet Homeros 7 kapura nyílnak énekelt, a mely Epaminondas és Pelopidas államférfiakat nevelte, a hol Pindaros a nagy költő lakott, ma csak a Kadmeia magason, e gyönyörű kilátású ponton szorong s a 94 m. magas síkságnál 191 méterrel emeltebb fekvésű. Egyik külvárosa, vagy inkább mellékhelye, a Hagii Thesdori közel szomszéd halmon épült, Pyri pedig, a másik, lenn a síkon.

Az 1853-iki földrengést követő 40 évi pihenés épen legendó volt arra, hogy a szerencsétlen lakosság magát biztonságban higye; 1892 januártól kezdve éreztek bár kisebb lökéseket, de csakhamar hozzá szoktak mint olyan tüneményhez, mely egész Görögországban gyakori. 1893 márcziusban már hevesebbek lettek a lökések, közölök 3 megérzett Athenben, Patras és Missolunghiban is, kiterjedések hosszabbik tengelye tehát 160 km. volt. Az ijedség miatt csak annyira emlékeztek, hogy 26 és 27 közt való éjjel történt, de sem idejét sem tartósságát pontosan meg nem birták határozni. Mitzopulos atheni tanár éjjel után 30, 35, 38 perczkor érezte. Ez a 3 lökés volt a későbbi pusztulás bejelentője.

Ugyanaz nap estéjén 6 $\frac{1}{2}$ órakor jelentkezett Athenben az a heves lökés, mely Thivat romba döntötte, a lakosságot hűvös tavaszi éjen a szabad ég alá űzte. Hasonló történt május 22-én esti 9 órakor, a házainak romjai között úgy ahogy elhelyezkedett lakosság megint menekülni kényszerült; ezt a rengést megérezte Larissa is Thessalia tartományban. Másnap este 10 óra 2 perczkor Athenben már földalatti morajtól is kísért még erősebb rendülést tapasztaltak; hogy e 15 másodperczig tartó rengés föllökődő irányban működött, Mitzopulos úgy észlelte, hogy a feje fölött drótsavaron függő madár kalitkát föl s alá látta mozogni.

Május 24-én értesült a görög főváros, hogy a földrengés középpontja Thiva volt. 1200 házából teljesen összeomlott 100, lakhatatlanná vált 800 és nagyobb sérülés nélkül csak 200 birta kiállni a megrázatást. Romokba dült a két külváros is és szerencsére csak 2 ember élete veszett oda. A kárt hivatalosan $2\frac{1}{2}$ millió drachmára becsülték; magas becslés ez keleti városban, hol hó- és fagyálló hajlékot nem kénytelen magának rakni az ember, de Thivában közel járt az igazsághoz, mert fölöttébb drága a magasan épült városban az épületanyag fuvarozása. Mivel az utóbbi lökések egész Tripoliczáig (Moreában) elhatottak és attól Larissa 180 km. távolban van, a megrendült vidék területe vagy 102.000 □ kméterre számítható.

Midőn a katasztrófa után néhány napra Mitzopulos Thivat meglátogatta, messziről nézve túlzottnak hitte a pusztulás hírért; a hely színén ellenben arról győződött meg, hogy alig maradt ép ház; a lakosság sátrak alatt, fából takolt barakkokban tanyázott. A repedések, törések s a fölborult tárgyak oly khaosz-szerű képet tártak szem elé, hogy belőle a lökések természetére nézve biztos ítéletet alkotni nem lehetett; valószínű, hogy hullámozó és egyuttal föllökődő rengések voltak azok s kelet-nyugat meg észak-kelet-délnyugoti irányban hatottak. Mivel pedig a lökések Athen, Eleusis, Atalanti és Chalkisban mind Thiva felől irányultan léptek föl, világos hogy azok kiinduló pontja a Kadmeia-halom és az a törésvonal, mely annak harmadkori rétegeit a síkság áradmány talajától elválasztja.

Az egész rengési időszak alatt folyton hallható föld alatti morajról azt hitték Thivában, hogy a Helikon-hegy felől jön, — holott az csak a nevezett hegy mélyen bemetszett völgyeinek visszhangja lehetett. A rengések tova terjedése sebességét utólag meghatározni nem lehet, azok rombolása sem igen ment túl Thiván és két külvárosán, —

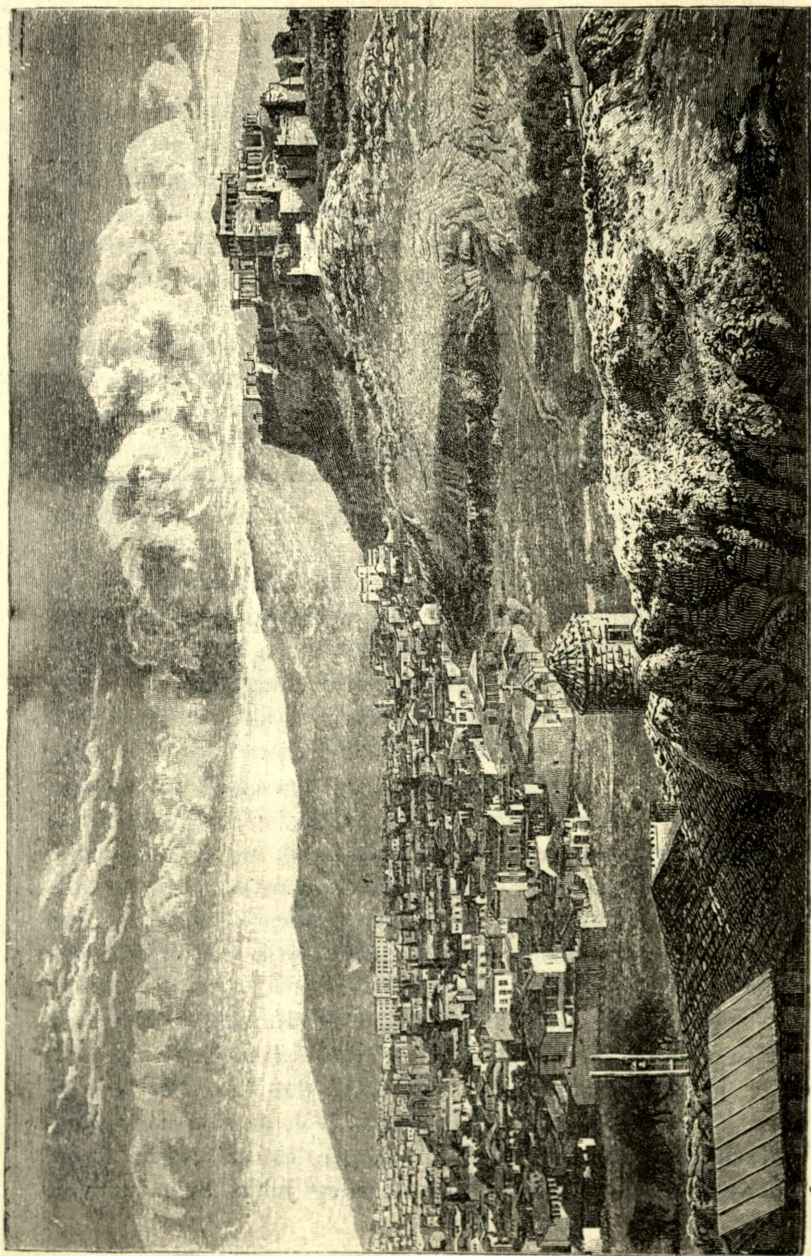
de heves volt az ostromuk egészen a Kopais tóig, hol egymásba ütődtek az ott álló emberek, mintha hullámoktól ingatott csónakban lettek volna. A síkság vízmalmai nem sérültek meg, csak Erimokastronban Thespieae mellett látott Mitzopulos repedést a templom északi falán, melynek szögletelhajlatából a rengés középpontját a Mallet-féle mód szerint 12000 m. mélyen fekvőnek számította.

Tágabb körben pusztított a következő (1894) esztendőben jelentkezett lokriszi földindulás.

Az atheni csillagvizsgáló intézet meteorológiai osztálya 1894 elején kezdte figyelni eszközökkel a talajrengéseket és kitünt, hogy Görögország folytonos rázkódásban szenved. Megrendült januárban Patras, Delphi, Volos; februárban Kalamai, Delphi, Lamia, Patras, Tripolicza; S. Deviasi Zante szigeten januárban 22 rengést figyelt, februárban 29-et, márcziusban 19-et. Egészen nyugodt maradt ekkor Chalkis, Atalanti, Aidipos (Lipsos) és a Larymni-félsziget, úgy hogy az ápril 20-diki földindulás, mely egész Görögországot alapjában rendítette meg, minden előkészület nélkül érkezett meg.

A szerencsétlen Martinon, Malesina és Proskyna lakosai úgy beszéltek, hogy alig ismerték ezt a borzasztó természeti tüneményt a multból, sőt a thivai rengéseket alig hogy megérezték. E kis falvak egyszerű lakosainak beszédét igazolni is látszik Malesina mellett a Hagios Georgios kolostor, mely még 1512-ben épült és közel 400 évvel át sérületlen állott egész 1894 ápril 20-ig, noha alig pár kméternyre fekszik a thivai rengésteleptől. KÖNYVTÁRA

A szerencsétlenség kezdetét úgy mondta el Mitzopulosnak egy martinoni földműves, hogy a katasztrófa napján a mezőn dolgozott és folyvást olyan ágyudörgésforma morajt hallott, mintha tengeri csata folyt volna a skroponeri öbölben. És egyedül ez volt előjele a pusztulásnak, mely esti 7 óraker következett be. Mitzopulos akkor Athenben a Philhellen-

Athen.

sugarúton esti sétát tett, az orosz templom mellett azonban szédülés fogta el, holott teljesen egészségesnek hitte magát, — de mindjárt föltűnt előtte, hogy a közel Konstitucziókávéházból minden lélek nyakra-főre menekül, mert azt hatalmas lökés rendítette meg, a többi házak is úgy hajladoztak, mint a nádszál, a piacztér talaja is hullámzó ingásba jött.

Athenben a meteorologiai intézet olasz seismométerje (talajrengés mérője) 6 óra 58 perczkor jelezte az egymás nyomában jött két erős rendülést 3—4 és 6—7 másodperc időtartammal. Nemsokára telegrafi értesítés jelentette, hogy Thiva ismét romba dült, Chalkis nagy sérüléseket szenvedett. Mindenki azt hitte, hogy 1893 májusi földingás ismétlődött Thivában; de utóbb érkezett hírek szerint Lokrisz főhelye Atalanti és a hozzá közel fekvő községek szintén tönkrementek, — sejthető azonban nem volt, hogy e két lökés sok olyan községre és végzetessé vált, a melyek a táviró vonalán kívül esve magokról hirt nem adhattak.

Athen népe kétségbe esett, mert akkora repedések támadtak némely házakon, a minőket ott földrengés még nem okozott. A szilárdan épült egyetem egyik része és az ásványtani muzeum erősen megsérültek, az olympusi Zeus-templom 17.25 m. magas oszlopait látták ugyan ingadozni, de épségben maradtak, egy közölök még az 1852-iki földrengéskor omlott össze. Piraeusban, Athen kikötőjében több gyárkémény és házfal dült be, a tornyok harangjai megkondujtak.

Megingott Szaloniki, Mytilene és Kandia, a rengések tehát akkora kerülékalakban terjedtek, a melynek nagyobbik tengelye 1000 km., a rövidebbiké 600 km. 1,884.000 □ km. fölületen. Főiránya párhuzamos volt azzal a nagy földhasadékkal, melyben a Vörös-tenger és az Adriai foglal helyet. Hasonló irányt állapított meg Julius Schmidt, volt

atheni tanár Görögország több más földrengéseire nézve is. Rómából jött értesítések szerint észrevették a lokriszi földrengést egész Itáliában, végső rezgéseit Wilhelmshaven-ben az Éjszaki-tenger partján, Nikolajewben a Fekete-tenger mellett, Arábiában és Egyiptomban, tehát több mint 2600 km. hosszú vonalon.

A földrengés jelentkezése idejét megfigyelni a Larymni félszigeten senki sem ért rá; a Milos, Tripolicza, Volos-ból jött értesítések nem megbízhatók, Patrasból, mely 175 km. távol van Larymnitól 6 óra 55 percet jelentettek. A rengéshullámok tovaterjedése gyorsaságát csak Rocca di Papa (Róma mellett) és Athen (100 km-éternyire Larymni-tól) pontos idejéből lehet meghatározni. Mivel Róma és Athen között az időkülönbség 44 első és 52 másodperc, a rengés pedig a két várost elválasztó 1200 km. távolon át 12 első és 52 másodpercnyi idő alatt érkezett oda: másodpercenként 1555 m. sebesség állapítható meg. Ugyanazon éjjel Athenben még 5 rengés ismétlődött, a legutóbbi igen heveset földalatti moraj is kísérte, a lökések iránya éjszak-nyugoti volt.

Ápril 21-én is sok erős rengés volt. Athenben 7, Patrasban 2, Amphissában 3, Xylokastronban szintén 3. Csak ez nap tudódott ki, hogy e földindulás székhelye nem Thiva, sem Chalkis, hanem Lokrisz-tartomány volt, hol az első lökést borzadalmas földalatti moraj követte. Hivatalos és magán értesítések szerint ott pusztított legerősebben a talajingás, hol áradmány és ujabbkorú mészrétegek terjednek, mert még a magas Larymni-félsziget kréta sziklája völgyeit is ilyenek töltik ki. Malesina, Martinon és Proskyna környékén sok emberélet lett oda, de még több lett volna az áldozatok száma, ha azon a vidéken \square km-éterenkint 21—23-nál sűrűbb volna a lakosság.

Május 5-én látogatta meg Mitzopulos a sujtott vidéket; teljesen romba dült házakat és templomokat lelt, a halottak

már el voltak temetve, — bámulta azonban a megmaradott nép fásultságát; pár másodpercz alatt vesztette el nem egy ember valamelyik családtagját, minden vagyonát, nem volt mit ennie, de tiltotta a büszkeség, hogy köldüljön, csak azt fogadta el köszönettel, a mit neki valaki kéretlen nyujtott. Körüljárta az atheni tudós a falvakat és a következőket írja:

Proskyna falu a Larymni-félsziget egyik völgyében 120 házat és 516 lelket számlált. Mészufa-talajon épült házeit a legelső lökés omlasztotta össze. Két földműves azt beszélte, hogy a válság pillanatában épen úton voltak, előbb rémes morajt hallottak, rögtön utána erős ingás következett a tenger felől és őket földhöz vágta. Föltápáskodva látták, mint omlik össze a halmon álló régi byzanti templom, hallották a roskadó házak recsegését, az ott nyomott emberek jajkiáltását. Borzasztó volt 28 gyermek és 5 asszony halála, kik épen a templomban voltak. A pap az oltárnál osztotta a gyermekeknek a kolyvát (vizben főtt és mazsola-, meg aprószőlővel kevert buzát), de midőn a szétnyladozó falrepedéseken keresztül az eget meglátta, hirtelen magával rántott 3 gyermeket és menekült velök; alig ért pár lépésnyire az ajtón kívül, nagy zuhanással omlott be a templom ívezete s maga alá temette az ott maradottakat, kiknek lábai a földbe gyökereztek az ijedség miatt, — csak 3 nap mulva birtak egy 10 éves gyermeket a romok alól élve kiszabadítani.

Malesina falu 206 m. magasan a tenger színe fölött a Larymni-félsziget lejtőinek ujkori mésztalajjal kibélelt egyik völgyében fekszik és alig 4 km. távolra van a meredek tengerparttól. Ennek 300 házából egy sem maradt meg, 951 lakosából áldozatul esett 131, megsebesült 30. Tőle 10 percznyire van a Hagios Georgios klastrom illatos fenyvesek között, pompás kilátással az egész atalanti-i csatornára, Kandili hegyeire és Kaltzadesre. Temploma még Konstantinápoly megvétele (1453) előtt épült, a négyszögletű kolos-

tor szürke mész platón áll, de összeomlott egészen, csak a keleti falai meredeznek, hol az apát lakása volt. Ő beszélt Mitzopulosnak, hogy betegem feküdt, midőn esti 7 óra tájt borzasztó robajt hallott, rá erős hállámzó ingás következett, ágyából hirtelen ki nem kelhetett, mert kövek hullottak a lábaira, életben maradását annak köszönheti, hogy szobája falai fából épültek és az késleltette a mennyezet beomlását. Minden fal nyugotnak dült, a harangtorony is, tehát keletről jött a rengés.

Martinon falu alig 6 kméterre a tengertől szintén a félsziget egyik völgyében fekszik neogen (ujkeletü) mészkő domb szélén, a melynek falai majd függőlegesek. E mészréteg $1\frac{1}{2}$ m. mélyben már szürke krétába megy át, a minőből Aëtolimion és Hagios Ilias állnak. A község 450 házából 6 maradt meg, 1434 lakosa közül elhalt 40, megsebesült 50. Azt beszélték, hogy a hullámzó rengés kelet-kelet-éjszakeről jött.

Kastri falu a Larymni-öbölben azt a 38 házat vesztette, a mely áradmányi talajon épült, a többi megrepedezett 105 krétamészen áll.

Masi falu 50 házával teljesen elpusztult, 118 lakosából elhalt 6, megsebesült 25.

Kyparissia falu az atalanti i síkság elején mocsár mellett állott, 32 háza közül egy sem maradt meg, 183 lakója közül elhalt 3, megsebesült 4.

Skala (Kato-Pelli), Atalantinak a kikötője, teljesen romba dült, 25 házából egy maradt állva, a többi mind nyugotnak rogyott és alattok 3 ember lelte halálát.

Livanatae gazdag falu, majd teljesen tönkre ment, 1021 lakosából elveszett 5, megsebesült 20. Igen megsérült Sken-der-Agas és Arkitza. Atalanti főhely is lakhatatlanná lett, noha szilárd talajon épült a szerpentin sziklából álló Rodi hegy lábánál.

A földrengés leghevesebb hatása itt 30—35 km. hosszú, 8—10 km. széles kerületben nyilatkozott, lökéseinek epicentruma (föld fölötti kiinduló pontja) Kandili és Larymni között a tengerfenéken volt 15—20 km. hosszú körívben. Noha Chalkis és Limni jó talajon állnak, mégis erős sérüléseket szenvedtek, mivel a rengési középpont közelében vannak. Kevesebb veszedelem érte a mészkövön épült községeket. Kato-Pellitól nem messze egy erdős szigeten gyarló építésű templom állva maradt, nem érte baj az Aedipsoi fürdőt, a Thermopylae-t és Lichast.

Az ápril 20-iki földrengés 4 ellipszisz alakban működött; a legfelsőben teljesen összeomlottak az épületek, a másodikban már csak részleges rombolások történtek, ennek hosszabbik tengelye Piraeustól Stylisig 150 km., Amphissától Hagia-Annáig 75—100 km. a rövidebb. A hol a lökéseket jól megérezték, a harmadik kerület 1,488,000 □ km. területű. A legkülső ellipsziszben a rengéseket csak az érzékeny seismométer jelezte. Sajátságos, hogy a laurioni bányákban 100 méteren alul nem éreztek rengést, holott annyira erős volt a fölszínen, hogy fölthagytak ott munkájokkal a bányászok, mert azt hitték, hogy lenn a mélyben katasztrófa történt. A tengeren is erős lökés volt, két gőzös kapitánya azt hitte, hogy hajója víz alatt lappangó szirtbe ütközött.

Az ápril 20-iki földrengés után is folyton reszketett Lokriszban a talaj, egyes lökései messze elhatoltak; Athenben 22-én déli 11 óra 2 perczkor Mitzopulos szobája éjszakai nyugoti falánál a nehéz könyvtartó úgy himbálódott, mint valami falevél. Lamiában rövid időközökben ismétlődtek a rengések, Patrasban délelőtt, Tripoliczában este.

A görög nagyhét csöndesen folyt le egész nagypéntekig, midőn a periphora epitaphion (Krisztus temetése) megünneplése elkövetkezett. E fényes körmenet látása végett sok turista ügyekezik Athenbe. Gyönyörű este volt ez ápril

27-én, az ég ragyogó csillagai leszállni látszottak az ezer meg ezer földi fénysugár társaságába. A körmenet utjába eső utcákon a járdák, ablakok, balkonok zsuffolásig teltek emberrel. Nagy néptömeg hullámozott a Konstitutio-téren, hogy a Hagia-Irene templomból a Hermes-útra csavarodó diszmenetet láthassa. Mitzopulos a villamos óra oszlopához dülve nézelődött, midőn attól éjszaknyugoti irányu erős lökést kapott. Az embertömeg elnémult, kővé meredt, a balkonok világító fényei kialudtak, tisztán érezhető volt a hullámozó földrengés, a téren álló hotelek hajladoztak, mint a szél ingatta nád.

Erősebb lökés volt ez az ápril 20-ikánál, 6 óra 21 percz 6 másodperczkor állt be és 8 másodperczig tartott. Megrendült bele a királyság, érezte Szaloniki, Gallipoli, Mytilene és Kandia; kapott belőle Itália, a távol Birmingham, Wilhelms-haven, Nikolajew és mivel 11 első, 36 másodpercz alatt ért át Rómába, terjedési sebessége másodpercenként 1738 m. volt. Larymni és Athen között azonban csak $345\frac{1}{2}$ méteres volt a gyorsasága, mert a 85 km. távot 4 első és 6 másodpercz alatt győzte le. Ugyanilyen sebességét állapított meg Julius Schmidt ae aegioni földrengésnél 1861-ben.

A katasztrófa pillanatában kevés görög keresztény volt földél alatt, mindenkit a körmenet foglalkoztatott. Malesina, Martinon és Proskynában határozottan keletről jövő lökést érezték, Hagios Georgios apátja is a tenger felől nyomulónak vallotta. Fölszini ingás lebetett, mert sokan érezni vélték lábaik alatt a talajsülyedést, noha utóbb semmi jel arra nem mutatott, hogy a lökések merőlegesek lettek volna. A Makedonia görög gőzös kapitánya épen a kabinjában aludt, midőn Aedipso és Talantonisi között heves ütődés riasztotta föl, mintha megfeneklett volna a hajója.

Az első nagy lökés után is folyton reszketett Lokrisz földje, különösen a Larymni félszigeten föld alatti morajtól

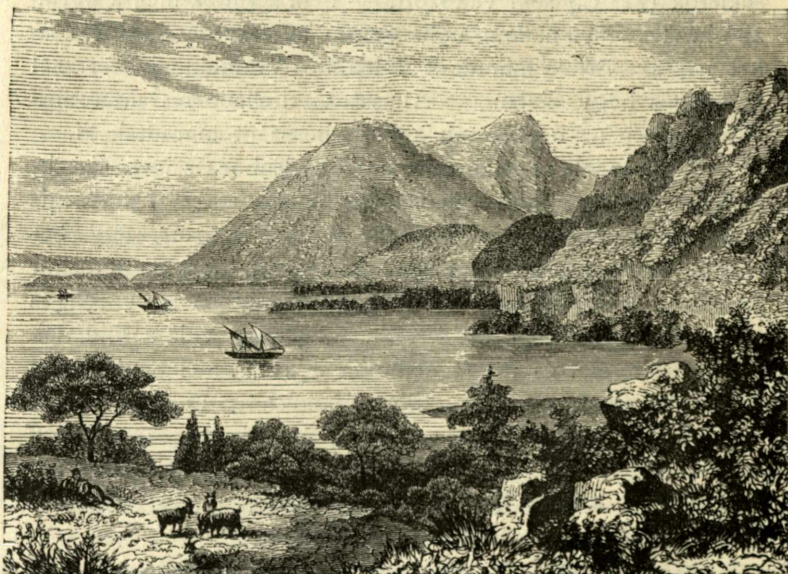
kisért rázkódások sűrűn követték egymást. Ezen az éjszakán 350 lökést olvastak meg, megérezett némelyikök Görögország sok városában. Athenben ápril 27-én 2 lökés volt, 28-án 12, Spartában 28-án 1, Patras, Delphi, Chalkisban 2—2. A mit meghagyott az ápril 20-iki rengés, halomra dült az 27-én.

Emberélet ezuttal kevés veszett, mert senki sem mert földél alatt maradni; csak Hagios Konstantinos faluban, mely a mellette álló kolostorral együtt a Lithadai tengerszorosnál neogen talajon épült, temettek el a romok 4 embert. Rémületbe ejtette a népet a 20 km. hosszú hasadék, mely Almyrától Atalantin át a Karangiosi patakig keletkezett s utóbb messzebb is elnyúlt, a szélessége néhol 1 m. volt. A Rodi hegy falán is képződtek párhuzamos repedések, de a Larymni-félszigeten hasonlókép. Almyra mellett messze kicsapott a tenger, visszavonult bár, de sok apró halat szórt szét az országúton; kisebb áttöréseket a fölháborodott viz-elem egész parthosszant cselekedett. Utóbb tűnt ki, hogy a földrepedések összes hossza 60 km. volt.

Feltűnő, hogy Livanatae partján Mitzopulos régi halász bárkát lelt, mely évek előtt került a szárazra és ott maradt, noha alig 2 km-nyire van Skala előntött partjától; de ép maradt a partszegély Almyra és Kastri között is. Atalantiban megcsappant a 80 m. magasan álló Pazarkút vize, de annál bővebb lett a 15—40 méterrel alantibb fekvésű Hasné és Podovatza kutaké, valószínű, hogy a felső kút vize vette az utját arra.

Érdekesek a talajrepedések Charma és Achladi mellett. Az előbbi kis falu 25 házával együtt hosszú völgyben fekszik, melyet az Oeta hegység két nyúlványa alkot; mellette 20—30 m. mély vízmosás van, melyet a közel Boagrios (ma Platanias) patak agyagrétegben vájt. A 27-iki rengés után pár nappal a falut elliptikus hasadék zárta körül s annak fő tengelye a kimosási völgygyel párhuzamos. Saját-

szerű tünet, hogy rendülések híjával keletkezett; de kialakult ilymódon több más hasadék is és a falu agyagtalaja a mélység felé hajlott, úgy hogy kénytelen volt a lakosság odahagyni hajlékait és biztosabb helyen ütni föl sátrát.

Thermopylae.

Az orei-i csatorna mellett Achladi falu szintén törmélés talajon, az Othrys-hegy déli két nyúlványa közé szorult. Ápril 27-én itt a termékeny mezőkön a tengerparttal egyközűen olyan hasadások képződtek, melyekből víz és folyófenéki fövény nyomakodott elő; az így összehasadozott talaj hossza 300, szélessége 150 m. volt. Midőn Mitzopolos május 15-én ott járt, szétszórva lelta a fövényt a mezőkön s az ott állott két úrilakot egészen elpusztítva, a romok helyzetéből délkeleti irányu lökésre lehetett következtetni.

A Kr. e. 427/6-iki földrengéskor a Thermopylae és Aedipsos hévvizei 3 napon át maradtak ki, a Spercheios folyó irányt változtatott és elöntötte deltáját. Az 1894 ápril 27-iki rengések Thermopylae vizeit háborítatlan hagyták, mérséketők (42° C.) sem változott, — nem sérültek meg a körülálló házak, sem a malom, noha gyarló építésűek és erős lökéseket kaptak. Békén maradtak Achladi és Vramolimnizforrásai a Knemis hegy aljában, — Almyra vizei ellenben Gaiduronisival szemben az országuton 48 óra hosszant maradtak ki.

Változások állottak be azonban Euboea-sziget éjszakyugoti részén Aedipso és Gialtra hévvizein. A. Dambergis tanárnak, ki Mitzopoulos előtt pár nappal járt ott, úgy beszélték Aedipso-ban, hogy ápril 27-én este 9 óra 20 perczkor borzasztó moraj hallatszott a tengerről, utána erős rengés nyomult, egész éjen át folyton rezgésben volt a föld dél-éjszaki irányban és mégis nemcsak a 2—3 emeletes jól épült házak maradtak épségben, de olyanok is, melyeket akár lábrúgás dönthetett volna romokba, mert kréta és mésztuff talajuk biztosította őket; a hőforrások vize ellenben úgy fölszaporodott, hőmérsékletök úgy növekedett, hogy rohanó és gőzölgő patak gyanánt dült a tengernek.

Aedipso $1\frac{1}{2}$ □ km. területe vastartalmú arragonit kőzetten áll egész közel a tengerparthoz, melytől enyhén emelkedik a terep 60 m. magasig. Régenten apró mésztuff kúpok állottak ott és tölcseireikből forró víz lökődött föl, mint megannyi kis geizirből. Lassanként eldugult azok forrása, valószínűen a kivá alakozott mésztuff fölszaporodása folytán, úgy hogy 1894 ápril 27-ig a fördésre használható vízmennyiség 24 óránként csak 180 köbcm. volt. Közvetlen a part mellett kövesítő forrás is van, naponta 2000 köbcm. 76° C. vizet adó. E vizek hőmérséklete $43;5^{\circ}$ és 76° között állandó, noha egymáshoz közel fakadnak; valamennyinek sós az ize, némelyik kénhidrogént lehel, mint a parádi viz.

Mivelhogy e hévvizek csúzos és más bajokban hatalmas gyógyszer, híresek voltak már az ókorban is; azt írja Plutarchos, hogy ott találkozott (koinon oiketerion) egész Görögország. A török hódoltság idején használaton kívül voltak, de a fölszabadulás után is be kellett a betegeknek érnök nyomorú viskók és barakk-lakásokkal. 1882-ben azonban már csinos fürdőház épült, jó vendéglő és magán villa, úgy hogy ma kellemes néhány hetet lehet ott eltölteni a pompás természeti környezetben.

Megbízatást kapott Dambergis tanár az ujan keletkezett források elemzésére és ő úgy lelte, hogy lényegesen nem különböznek azok a régiebektől. Diamantides állami mérnök adatai szerint az új források naponta 6797·7 köbcm. 25–74 C. fokos vizet ömlesztettek, legbővebben az, mely a polgármester háza mögött 60·37 m. magasságban fakadt; ez naponta 2073 köbcm. 74° hőségű vizet adott, de augusztusig az új források $\frac{2}{3}$ -a eltűnt, csak a régiek maradtak változatlanul.

Gialtra hőforrásai 1894 ápril 27-ig 32° C. mérsékletű és kevés vizet szolgáltatottak, de e nap estéjén oly bőséggel tört elő a forróvíz, hogy 150 köbcm. ürtartalmú tölcserít vájt magának s mérséklete 44°-ra emelkedett, szagtalan és egyebekben hasonló tulajdonságú az aedipsoi kövesítő forrashoz.

Fokozta a földrengés okozta ijedelmeket Falb jóslata, mely május 5-ére még nagyobb katasztrófát helyezett kilátásba, a mely az egész Görög-félszigetet el fogná pusztítani. Így hozták ápril 23-án az atheni lapok. A kijelölt kritikus nap éjszakáján nem is hunyta le a szemét Athen és Piraeusban senki, az utczákon és mezőkön járt-kelt a sokaság, mások a hajókon várták a pusztulás pillanatát. Sokan betegedtek bele a rettegésbe, többen meghaltak a félelemtől. Csak akkor nyugodtak meg valamennyire a szorongatott

kedélyek, midőn a görög naptár szerint Szent György ünnepe május 5-én holdujtság mellett minden rázkódás nélkül folyt le.

Az ápril 27-iki földrengés centruma mélységének meghatározására sem a Seebach, sem a Mallet-féle módszer nem mutatkozott elég alkalmasnak, mert az épületek repedései össze-vissza voltak kúszálva, — csak Livanatae-ben talált Mitzopulos állva maradt falat és azon 43—47 fokú szögletre hajló repedést, melynek alapján a földrengés centrumát 23—25 km. mélyben fészkelőnek hiszi.

Bajos meghatározni a lakosság kárát, mert a tönkrement községekben a házak legtöbbször földszintes és kicsiny volt; ha 6000 elpusztult hajlékot egyenkint csak 500 drachmára (210 frt) becsülünk, 3 millió drachmára (1,200.000 frt) rúg. E veszteségen a nemzetközi részvét $\frac{1}{2}$ millió drachma (210000 frt) segítséggyűjtéssel törekedett enyhíteni. A jótevők oroszok, francziák, angolok és olaszok voltak; a görög kormány barakkokat épített és antiszeismitikus építési módokat rendelt el, a melyek jobban ellenállnak a rengéseknek.

Lokriszban rendülések még augusztusban is voltak, de egyebütt sem pihent a föld alatti erő; Zante-szigeten május 21-én volt földingás, Korinthusban június 11-én, Patrasban 22-én, Gythionban július 5-én, — de rémletes volt a július 11-iki Konstantinápolyban, hol a külvárosok nagy része romba dűlt és 200 embernél több vesztette életét. Ezen újabb talajrengések is csak azt igazolják, hogy Görögország nem a nyugalom hazája. A költőktől magasztalt Hellas földje is csak olyan, hogy nem járhat az ember ott a pálmák alatt büntetlenül.

Királyasszonyunk szigete.

Annyiban nevezhető a szép Korfu Erzsébet királyné szigetének, mivelhogy orvosi tanácsból annak enyhe levegőjét több télen használta. Ilyen célból kereste föl a fölséges asszony 1860—1861 telén 1894 januárban a távolabb fekvő Madeirát az Atlanti-óceánban, lakott Irlandban, Wight szigeten, Cap St.-Martin-on, — de egy sem nyerte meg úgy a tetszését, mint az Adriai-tenger gyöngye, a szép görög sziget, hol 1888-ban a Braila villában vett lakást, utóbb pedig állandó lakást is építtetett magának ott.

Nem messze a várostól a tengerparton meredező domboldalban gazdag déli növényzet közepette, mint egy megkövesült imádság, emelkedik a márványkastély, az Achilleion, — mely elnevezésnél korán elvesztett daliás fiára Rudolf koronaörökösre gondolt királyasszonyunk, mert Achilles görög hős is kora halálával szerzett gyászt balvégzete következtében, a mely őt Trója falai alatt érte, szerető édes anyjának. Hajóról nézve a szép fehér márványpalota örökzöld környezetéből mint valami megszentelt fájdalom, mélabús némasággal tekint alá a mélyen játszó hullámokra.

Hochstetter Ferdinánd, a magyarbarát bécsi geolog, kinek kora halálát gyászolja a tudomány, egyik legkiválóbb fölolvását a következő bevezetéssel látta el: „Madeira, legbensőbb kegyelettel emlegetett uralkodónénk tartózkodási helye, minden alattvalója szívézelmeinek és gondolatainak hazai földévé vált. És ez a vonatkozás, mely leghőbb óhajainkat s reményeinket ama távol szigethez fűzi, szolgáltat okot arra, hogy előterjesztésem tárgyaul válaszszam. Helyezzen át bennünket pár pillanatra a gondolat abba a tavaszi egü szigetbe, az Atlanti-oczeán eme fölséges örökké viruló, mindig zöld pontjára.“ A mi a bécsieknek akkor (1860/61) Madeira volt, az ma nekünk Korfu.

A ki valamely Lloyd-gőzösön, mely Trieszt és Alexandria között jár, tengeri útra kél, meglátja az örökszép Quarnero-öblöt, mely nagy tó benyomását gyakorolja a szemre, mert Lussin, Veglia, Cherso-szigetcsoport elzárja, — mégis

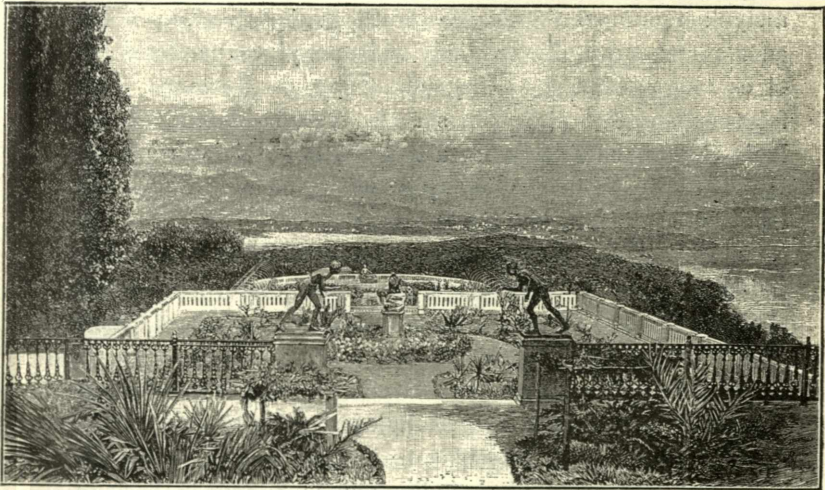
Az Achilleon-villa külseje.

Az építész Carito Rafael lovag fényképe után a párizsi L'Illustration által közzétett rajzok.

milyen tó ez, mondja Herman Ottó. Az ember egyszerre roppant törpének érzi magát, nem tudja miért, de érzi. A habok benne úgy emelkednek, mint egy óriás melle a lélekzettől s e lassu egyenletes mozgás oly természetű, hogy legott megértjük, mily ellenállhatatlan hatalom működik itt.

A kereskedelmi hajók vitorlája fehér pontnak tűnik föl, még közelről is a hajó teste nem látszik, mert a hullámok

— a csöndesek is — elfödik. Az Indiákat járó gőzös gyújtószálnak látszik s el kell hitelnünk magunkkal, hogy a föl-föltünedező mákszemek halászbárkák. A partok ellapulnak, noha a Karszt sziklahomlokát ők alkotják, s ők őrzik a szárazföld életét. A magyar tengeri hatalom fészke, Fiume, azokra a házikókra emlékeztet, melyeket a karácsonyfa ho-

Az Achilleon-villa feljárója.

Az építész, Carito Rafael lovag fényképe után a párizsi L'Illustration által közzétett rajzok.

zogat a jó gyermekeknek. Csirkvenicza egy kis üstök, Novi egy fehérlő pont: a víztömeggel, annak mozgásával szemben minden eltörpül.

A látvány megbűvöl, de vonz is; ha a szakadó est ott talál, az örök tükörben a csillagok ringanak és cikázik fényök a hullámokon, az éji halászkok sajka-tüze a tenger e pásztortüzei, azok fénye mint tűzkigyó fut végig a tükröző vizeken. Ez a tenger, de még nem az igazi, mely a látóháttárral ölelkezik; mely csábító, mikor csak lélezkzik, de

rettenetes szép, mikor haragos. A La Fiumara táján már nemcsak éghajlat, hanem társadalom szerint is érezhető délkeleti áramlatok legyintik, néha épen megfűvják az északibb civilizáció gyermekét.

A magyar tengerészet majdan leendő kikötőjénél, a valóban arra termett Buccarinál, messzire lopakodik be a tenger a szárazföld karjaiba, biztos medenczéket alkotva, melyeken nem uralkodik az Adria gonosz tündére, a bóra, az a rettenetes szélvész, mely már annyi emberéletet nyelt el és még többet fog elnyelni. Zara és Sebenico között folytonosan tart a Canale s csak az Izola-Morter táján az Izola-Curbabella felé nyílik a tenger; egy sziklatorony, majd egy beugró sarok körül kanyarodik az egerút, mely Sebenico rejtett, biztos kikötőjéhez vezet.

A dalmát partok hosszában elhaladva, keresztül jut hajónk a Lissa és Busi szigetek alkotta csatornán. A baloldalt terülő nagyobbat nevéssé teszi a nagyszerű tengeri győzelem, melyet Tegethoff tengernagy az olasz hajóhad fölött 1866 július 20-án kivívott. Ezóta visel a sötétkék szín Tegethoff nevet és a tengeri hajósereg katonáinak sapkája Lissa fölíratot. A kisebbik szigetnek pedig, mely Busi (átlyukgatott) nevet visel, indigokékben pompázó barlangjai versenyeznek a nápoi Capri-sziget azurgrottájával.

Raguzával szemben a paradicsomi Lacroma-sziget emelkedik ki a tengerből, koronaörökösünk örömet idézőt rajta 1886-ban. Oly kicsiny, hogy kevés térkép adja helyét, fekvése a szélesség $42^{\circ} 37' 43''$ alatt van; rajta pedig egyesült bőven minden, mi a szemnek jól esik, a fantáziát izgatja s a természet barátját kielégíti. Mint virágbokréta, úgy áll ki az aczéllék hullámokból egy tengeri mértföld (1850 m.) távol Raguzától. Dús zöld berkeit hatalmas sziklaóriások övezik, a tenger habjai rajtok habos fehér tajtékká szóródnak szét, a mely ragyogó kristály övként veszi körül a

szigetet, honnan gyönyörű kilátás nyílik Ragusa városra. A gőzös vagy a nyílt tenger felől való oldalon kő ki a kolostor közelében, vagy a raguzai oldalon, hol óriási kőkereszt uralkodik a tengerpart fölött. Erdős halom tetején áll a kereszt, az itt elsüllyedt Tritone hajó emlékére emelték.

Sűrű fenyűerdőn keresztül jó karban tartott gyalogösvény vezet a kolostorig; a természet e köré valóságos parkot varázsolt, melyen emberi kéz semmi javítani valót nem talál. Csak egy dolog emlékeztet a sötét fenyű és cziprus lombok között a civilizáció közelségére, a kimagasló lehántott fenyűszálak. A kolostorig vivő úton elég alkalom nyílik a féltropikus növényvilágot megbámulni. A fenyű és cziprusfák egyhangú sötétjébe égbe törő legyezőlévelű palmafák és hatalmas tányéros piros virágú kaktuszok hoznak itt-ott élénkséget. A kolostort még Oroszlánszívű Rikard, angol lovagkirály építette szent fogadásból. A viruló, ragyogó fiatal természet s a sötét ódon kolostor megszürcült falaival csodálatosan frappans ellentétet képeznek.

E sziget mellett hajózott el Erzsébet királyné, midőn levelével sajtószerű eset történt meg. Rogozniczában Sebenico mellett 1890 novemberben egy paraszt olyan galambot lőtt, a melynek nyakába levél volt fűzve; a sebenicoi helyhatóság a magyar szövegű levéllel semmire sem tudott menni, csak mikor a zárai helytartóhoz került, tudódott ki, hogy az a szárnyas a polai haditengerészet idomított postagalambjai közül való s a Miramare yacht akkor vette földézetére, midőn királyasszonyunkkal Korfuba indult. A fölséges asszony Lacroma tájékán a sik tengerről akart üdvözlést küldeni leánya Mária Valeria főhercegnő részére a polai táviró hivatalba, hogy azt Gödöllőre megsürgönyözhesse, — de a rogozniczai lesipuskás megkésleltette a dolgot.

Alább az útas ismét világoskék vizelemtől körülhulámzott zöld szigetek közé jut, melyeket sötétkék ég alatt mosolygó napsugarak aranyoznak meg a szélesség 37—40 fokai között és ezek a gyönyörű Ioni szigetek, azoknak pedig ragyogó ékköve Korfu.

Olajfa.

zsein sűrű lombzatot visel télen is, kellemesen árnyékol be a vadregényes sziklák között mosolygó falvakat csakúgy, mint egyes barátságos lakóházakat.

Ez okon Korfu népe dicsekszik vele, hogy az ő szigetök az a földi éden, melyet Homeros Odysseá-ja oly szépen fest; ma is mutatják az utasnak, mond Dr. Hunfalvy János, azt a kristály tiszta vizü csermelyt, hol a szép Nausika királyleány, atyjának Alkinoos-nak fehérneműt mosta, mutogatják a város mellett a szép kerteket, a régi jó idők maradványait.

Talaja termékenységevel fölülmulja bár őt a sziget-csoport legdélibbje, Zante, de tájrajzi szempontból, meg levegője rugalmasságánál fogvást a hozzánk közelebb eső Korfu a kellemesebb és szebb, mi döntő ok volt, hogy királynénk részére azt tanácsolják orvosai üdülési helyül, melyet már a régiek a „phaeakok boldog szigeté”-nek neveztek s melynek enyhe ege alatt, noha csak 7—8 fokkal esik közelebb az egyenlítőhöz, mint Budapest, paradicsoma van az olajfának s az szokott módján szeszélyesen nőtt tör-

Unger Ferencz stájer botanikus (élt 1800—1870) betazta 1862-ben a szigetet és nem győz felőle elég magas-talón írni, Zöllner pedig azt mondja, hogy szebbet gondolni sem lehet, a minőt a kilátás, a széttekintés a korfui fölleg-várból nyujt. A hegyvidék vadonja épen oly közel van és épen oly elragadó szép, mint Kalabria Messinából nézve.

Köröskörül magas sziget terül lábaink alatt s annak magasabb pontjait lombos, majd fenyves erdő koszorúzza, alját dombvidék övezi, olyan a mely szántóföldek, kertek, ligetek, tengeröblök, falvak, nyaralók és erődítvényromok szakadatlan lánczolatát tárja a szem elé. Mindezt a korinthiszóló indája futja be, itt-ott emelkedik egy-egy citrom- vagy narancsfa, évenként három termést hozva, a fügefabokrok négyet is. Dús tenyészetű a szelid gesztenye, nagyszemű maroni gyümölcsével, valamint a sziriai pusztákról oda honosított Szentjános-kenyérfa, melynek édesbelű hosszú hüvelyeit nálunk a tövises lepényfa (*Gleditschia*) keserű gyümölcsei csak külső alakjokkal utánozzák, a gyermekek boszúságára.

Bájoló is lehet az a sziget, a melynek alapvázát kettős hegység alkotja s legmagasabb csúcsa, a Pantokratorasz kevés hián az öreg Máttra magasságát éri el. Olyan emelkedés ez, melynél Korfu enyhe éghajlata a délvidéki tenyészet teljes pompáját kifejtheti egész éven át a nélkül, hogy a törpefenyűt jellemző övnek rideg volta a hegység legszebb díszét, az örökzöld növényzetet megnyomorítani kényszerülne. Másik emeltebb csúcsa, a Hagioi Deka már csak 580 m. magas. Mind a kettőről számos csermely, síó siet alá a tengerhez, de nem hiányzanak a hegyvidék beszédes tünderei, a szakadatlanul rajongó vizesések, sellők sem, melyek ott téli pihenőt nem ismernek, mint a mieink, melyeket az év zsarnoka, a tél minden esztendőben jégpáncélba szorit.

Nagyszerű tájkép fejlik ki az utas szeme előtt, ha Korfu három kilométer szűk csatornáján hajóz végig. Keletre a vadregényes partok magas és gyakorta hótakart bérceit látja, lábaiknál a butrintoi mosolygó lapályt, a tölgyerdők körítette tavat; nyugotra a szép sziget büszke magaslatait, susogó tölgyeit, sötét cziprus-ligeteit, tarkázva szürkezőld olajfák, virágzó gyümölcsösökkel. Hipszosz festői öble mellett haladtában meglátja a sziget középső fokán ülő fellegvárat, melynek mellék-erődítvényei ma már csak igéző romok, befutotta azokat a repkény és vadszőlő, de gyönyörűen egészítik ki a tájkép szépségét. Ott van az elragadó fekvésű görög királyi nyaraló is.

Székhelye Korfu egyetemnek, mely a kedvező éghajlati viszonyok segítségével nagyszerű fűvészkertet rendezhetett be. Lakik a városban görögkeleti érsek, 1830 óta katolikus érsekség is van ott. Legkiválóbb temploma a Szent-Spiridion, melynek zajos búcsúja a görög naptár szerint december 12-ére esik, midőn a nyugoti egyházban éppen karácsony bőjtje van. A város fölött meredező vár erődítvények úgy uralkodtak egykor az Adriai-tenger bejáratán, mint egy második Gibraltár, — de nagy részöket légbe röpitették az angolok, mielőtt a szigetet a görög királyságnak átengedték. A hajdani Chrysopolis-ra nézve az a hiedelem Korfuban, hogy a mai fővárostól nem messze feküdt, ma már azonban kikötője teljesen be van iszapolva, — a forgalomra nézve tehát teljesen meghalt.

A fővárosnak ma 26000 lakosa van, $\frac{1}{3}$ rész az egész sziget népéből, mely az enyhe és kedves égal s a jó talaj kedvezéséből kevés anyagi gonddal küzködve, kellemesen éli le napjait, de meglátszik rajta, hogy el is van kényeztetve. Az embernek testi-lelki rugalmasságot csak olyan természeti viszonyok kölcsönöznek, a melyek önföntartása érdekében kitartó munkára hívják föl: akadályok edzik az erőket.

Királynénkat mindig lelkesedéssel fogadják, mit igazol az is, hogy a tengerparton végig vonuló pompás Strada mariná-t az ő tiszteletére Odoz Elizaveta (Erzsébet-út) névvel tisztelték meg.

Korfu

Hasonlítani lehet királyasszonyunk el nem hervadó testi-lelki szépségét a naráncsfáéhoz, mely olyan tulajdonságú, hogy illatos virágainak szinpompáját még gyümölcsözése sem halványítja el. E hasonlat alapján is méltán oly enyhe éghajlat, oly üde tavaszi lég és nem hervadó természet-környezet a megfelelő a mi fölséges asszonyunknak a

téli zordon napokban, mint az utólérhetetlen szépségű narancsbokornak, mely elhal, ha gyöngéd, örökzöld leveleit a tél kiméletlen szele lesodorja.

Nem csak szigete van királyasszonyunknak a szép Hellasz területén, de még választó kerülete is. Midőn 1888 őszén az artai öbölbe hajózott, annak déli részén Karavasszora városka idilli szép tájéka annyira megtetszett neki, hogy 2 nap tartózkodott ott, — de a görög nép is annyira el volt bűvölve az ő fönséges megjelenésétől, hogy e két napon a vassilissza, mely görög szó királynét jelent, a városban valósággal csak rózsán és babéron járt. A neki buzdult karavasszorai polgárság ezen fölül még egy szokatlan módot is megkísérelt tisztelete nyilvánítására: megbizta a város prefektusát, hogy ajánlja föl királynénknak a karavasszorai választókerület országgyűlési képviselői mandátumát. Mosolyogva köszönte meg a királyasszony a váratlan kitüntetést s mély sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy körülményei nem engedik meg a képviselőség elfogadását.

Királyunknak is van szigete, a Ferencz-József-föld, de mivel az a szélesség 80 ik fokától terjed északra, királyasszonyunké ellenben a 40-iktől délnek, ég és föld közöttök a különbség. Mit alkot a 40 ik és a 80 ik fok a szélesség alatt, e két sziget rá a példa; az egyiken örök a tél, a másikon el nem muló a tavasz, mint királyasszonyunk szemében az a sugár, melylyel lovagias hú magyar nemzetére tekint.

A korintusi csatorna.

Az Ion és Egei-tengerek közt való forgalomnak legtermészetesebb közvetítője a lepantoi tengeröböl, de viszont legerősebb akadálya volt a korintusi földszoros; az a földnyak, melyet a régiek egyszerűen csak isztmosznak neveztek és melynek átmetszésével minden hajó az Adriai-tengerből Konstantinápoly, Athen, Syra, Szaloniki, Smyrna kikötői felé 17 órai útrövidülést nyerhet.

A hol hajdan, mint a kereskedelem középpontján, Phoenicia datolyája, Carthago szőnyegei, Syracusae gabonája és sajtja, Euboea almája és körtéje, Phrygia és Thessalia rabszolgái, mint a kereslet és kínálat cikkei nagy bőségben folytak össze: átérezték a régi görögök is, hogy jó lenne akadály nélkül átjárniok, azért kisebb hajóikat hengereken szárazon tolták át a nem egész 7 km. széles földszoroson; és a vonalat, ahol ezt eszközölték, diolkosznak nevezték, mi csaknem oly értelmű szó, mint az éjszakamerikai prémterületeken használt portage. A vadászok és halászok ott ugyanis bőrből vagy fakéregből készített könnyű sajkáikat az alacsony vízvásztókon egyik folyóból a másikba olykor vállon viszik át, a helyeket pedig, a hol ezt tenni szokták, átjáró (portage) névvel jelzik.

A korintusi földszoros két végén a Lloyd-gőzhajótársaság átszállót rendezett be egy-egy házzal; a nyugotit Lutraki, a keletit Kallimaki névvel jelezte és a mészkőzetű diolkosz hosszában csendőrtanyákat állított, támogatásukra fusztanellás (bő nadrágos) görög gyalogság állt készen. Schmarda zoologus utazó leírja, mikép történt az ő átkelése 1853. januárban. Kocsikon szállították át az I. és II. osztályu hajóútasokat, a fődélzet útasai gyalog követték, a podgyászt szekerek vitték, egy Lloyd-hivatalnok állig fölfegyver-

kezve lovasokkal vezette a menetet Lutrakitól Kallimakiig, hol a másik Lloyd-gőzös szedte föl őket tovább szállítás végett.

Ma, midőn a lagunák büszke városát Velenczét 3600 m. hosszú vasúthid fosztja meg szigeti előjogától; midőn széles tengerszoroson robog be a vasút-vonat Krimbe, tágas vitzükör fölött; midőn Anglesea-szigetet a szárazhoz vascső alagút köti, mely 1851-ben épült a háborgó tengerág fölé, — a hajózás előtt a földszorosok zárainak is föl kell pattanniok, mint Szueznél történt s Panamánál megpróbálták s nem az emberi tudományon múlik, hogy az utóbbi még nem kész. E vállalkozó korszakban fontos kérdéssé fejlődött az Ion és Egei-tengert egymástól elválasztó gát áttörése, mert a Triesztből, Fiuméből, Anconából keletnek induló hajók részére nemcsak 342 km. hosszú 20 órás út megtakarítása van szóban, hanem az a lényeges dolog is, hogy elkerülhetik a viharos és veszedelmes Matapan-fok körülhajózását, mi oda kényszerítette az óvatosabb kapitányokat, hogy egészen Cerigo-szigetig délnek messze térnek ki. A hajósok előtt pedig csakoly félelmes a Matapant dublirozni, mint a Jóremény fokát, Ceylont vagy Dél-Amerika délcúcsát, miért már a régiek előtt ismeretes közmondás azt tartotta, hogy jó a férfinak, ki a Malea (ma Matapan) fokot megkerüli, ha előbb mindenről megfeledkezik, a mi szívének a világon kedves.

Mivel pedig a földszoros szélessége Reclus szerint az átmetszésre legalkalmasabb pontján sincs egész 6 km. és mindkét oldalán szeliden emelkedik 80 m. magas földhátig, már a régiek foglalkoztak átmetszése tervével, noha a delphii jóshely ellene volt a vállalatnak, mondván: Ugy csinálta meg azt Zeusz, a hogy neki tetszett. Laërtesi Diogenes szerint még is készült Periander, a régi Corinthus egyeduralkodója Kr. e. 618-ban csatornával összekötni a

két tengert. Strabon pedig azt mondja, hogy Poliorketes (városhódító) Demetrius tervet is dolgozott ki 3 évszázzal utóbb e czélből, de lemondott kiviteléről, midőn mérnökei azt hozták hírül, hogy a korinti (nyugoti) öböl vizei magasabban állnak, mint a saroni (keleti) öböléi és áttörés esetén Aegina-szigetet elnyeléssel fenyegetik. Mai tudásunk szerint ellenben inkább a keleti öböl vizei állhatnak valamivel magasabban; nemcsak azért, hogy a nyugoti öböl tájékán legerősebb a Földközi-tenger elpárolgása, hanem mivel a Fekete-tengerből erős fölszíni vizáramlat tör át a Boszporuszon és Dardanellákon, hogy a Duna, Neszter, Deneper, Don stb. folyók vízbőségét az Egei-tengerbe átvezesse.

Dio Cassius, Svetonius, Plutarchus azt állítják, hogy Julius Caesar megbizta Anienos mérnököt az átmetszés kivitelével; Caligula császár pedig egy centuriót küldött a helyszínére, hogy az előmunkálatokat megtegye. Legtovább haladt Nero, ki aranykapával az első vágást meg is tette és a munka keresztülhajtására 6000 izraelita rabszolgát és azonfölül nagy csapat fegyenczet rendelt oda; hogy haladt a munka, nyomai a legutóbbi időkig láthatók voltak, mint azt Reclus 214. sz. csatornatérképén föltünteti, de félbeszakította a galliai lázadás, melyet Julius Vindex szított. Philostratus azt írja Tyanei Apollonius életrajzában, hogy egyiptomi szakértők tanácsolták Neronak a munka abbahagyását, sőt Dio Cassius azt jegyezte föl, hogy vér fakadt föl a földből, éjjelenként lárma és jajgatás töltötte be a léget, kísértetek jelentek meg, miért Nero maga is dolgozott rajta, hogy csüggedő munkásai lelkébe bátorságot öntsön.

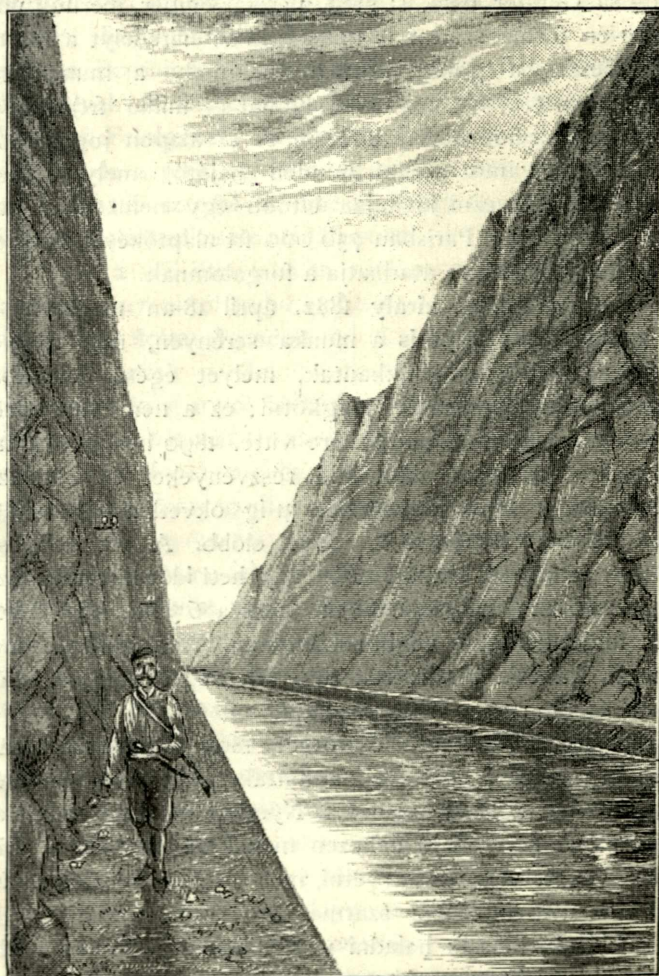
Herodes Atticus, ki Görögországban nem egy életre való vállalatot hívott létre, szintén tervezete a korintusi földszoros átmetszését, de utóbb, mint Philostratus jelzi, azzal állott el szándéka keresztül vitelétől, hogy a mit Nero császár megtenni nem birt, az neki, mint magán embernek,

kevésbé fog sikerülni. Lucianus szatirából mondta, de öntudatlan is igazat neszelt, midőn így szólt: „Az isztnusz áthatása az egész (régi) világ hajósait megkiméli Peloponnesus és a maleai előfok körülkerülésétől, mi egyaránt megemeli a kikötős és szárazföldi városok kereskedését, mert ha az elsők virágzanak, belőle az országok belső városainak is megvan a maguk hasznuk.“

Nero kísérletei óta az isthmum fodere (a földszoros ásní) kifejezést az írók, mint Plinius, Tacitus olyan tervek jelzésére kezdték használni, a melyek ki nem vihetők. Pausanias meg épen azt mondta, hogy a ki valaha arra vállalkozott, hogy Peloponnesost szigetté csinálja, meghalt előbb, mint az isztnuszt átásta volna. Sőt lassankint fölszínre vergődött eme sikertelen kísérletek folytán az a babonás nézet is, mintha az ember mitsem változtathatna a Föld térvizonyain a nélkül, hogy az égiek méltó büntetését magára ne vonja. Pedig tekintve azt, hogy a régi görög és római gályákhoz alkalmas csatornánál mi csekély méretek szükségesek, manapság ilyen átvágási műveletben semmi rendkívüli nem volna; az ókori mérnökök előtt azonban szinte legyőzhetetlenekül látszottak annak az akadályai és így a hajók tovább is kényszerültek csak folytatni a nagy kerülő utat Peloponnesus hullámverte fokai és szigetei közt.

A mult században Velence dolgozott a korintusi földszoros csatornává alakításán, de hasonlókép sikertelenül.

Századunk, mely Afrikát szigetté tette, Amerikát ketté akarja szakítani, Nagy-Britanniát Európa testéhez hozzá fűzni, fölvette az elejtett fonalat és tervezett $7\frac{1}{2}$ m. mély, kellő szélességű csatornát a görög földön. Virlet d'Aoust már 1826-ban adott részletes tervet és a görög kormány; mely a költségesnek ígérkező vállalatba bocsátkozni maga nem akart, 1852., 1859., 1869., 1870-ben koncessziókat adott; 1881-ben azonban Türr István tábornok, ki már 1854. óta

Korintusi csatorna.

foglalkozott az átmetzés létesítése tervével s kinek műszaki tanácsosa Gerster Béla, szintén magyar ember, mérnök volt, június 1-én forma szerint is megkapta az engedélyt a munka megkezdésére a görög kormánytól, mely a munkálatok fődözetére azt a 120 millió drachmát (3 millió frt) szánta, melyet hadi czélokra vett kölcsön és ez alapon jogosultnak tekinti magát vámot szedni minden hajótól, mely a csatorna áldásait élvezni kívánja. Utóbb egy nemzetközi társaság alakult meg Párisban 750,000 frt alaptőkével és bizott hozzá, hogy 1888-ban átadhatja a forgalomnak.

György görög király 1882. ápril 18-án megtette az első kapavágást; folyt is a munka serényen, míg nagyon omlékony talajra nem bukkantak, melyet egész hosszában kőpartépitménnyel kellett megkötni; ez a nem várt körülmény a társaságot bukás szélére vitte. 1890-ben görög társaság vette össze az alant álló részvényeket és kötelezte magát, hogy 1894. december 31-ig okvetlen elkészíti a művet, de Türr befejezte 1½ évvel előbb. A víz bebocsátása 1893 júliusban kezdődött és egy heti időt követelt. Szélessége 22,6 m., mélysége 85 m., hossza 6,3 km. 10.638,400 köbm. földet kellett e végből eltávolítani. Az ó-görög, római, velencei, francia törekvések sikertelenségét magyar szakértelem és kitartás vezette diadalra.

Megnyitották bár a csatornát 1893. augusztus 6-án, de csak 3 hónap elteltével adhatták át a forgalomnak. Fogyatkozásai a következők: 1. Nyugoti bejárata szűk, éjszaki szélben nagy hajó nehezen mehet be, kénytelen biztonsága végett vasmacskát vetni, mely esetben veszteglésével elveszti az útrövidülésből származható időtakarítást. 2. A falai sziklásak, köztök haladni veszedelmes. 3. Kevés a világitása, több elektromos lámpát kell benne alkalmazni.

Türr István tábornok hazánkfia, ki a panamai nemzetközi csatorna-társaság létre hívásában is tevékeny részt vett,

nem vádolható arról, hogy egyedül csak a külföld számára tervezget vízi útakat; adott 1868-ban létesíthető tervet arra nézve is, hogy hazánk vízi út kaphasson az Adriai-tengerhez a Boszna és Narenta folyók felső folyásának összeköttetésével. E tervéről óra hosszan beszélt 1881-ben királyunk ő Felségével, dicsérettel halmozta el érte a kormány is, de a terv ma sem egyéb tervnél, melyről évről évre kevesebb szó folyik, hacsak most újra föl nem lendül, midőn a korintusi csatorna elkészült.

Ezen a vízi úton akarta egykor Kelet meghódítani a Nyugotot. 1517 október 7-én Ali török tengernagy-pasa 320 hajóból álló flottával indult ki Lepanto kikötőjéből, mint valaha Genserich vandal király Éjszak-Afrikából; de Don Juan d'Austria spanyol királyfi a déleurópai szövetségesek hajórajá élén nemcsak tönkre tette a lepantoi öböl bejáratánál a török hajóhadat és belőle 130 hajót 10000 emberrel foglyul ejtett, de 15000 keresztény foglyot is megszabadított. E nagyszerű győzelem hírére a pápa lelkesedésében az evangélium szavaira fakadt: Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. (Isten férfiút küldött, kinek János vala a neve.) Ezt a nyilatkozatot Sobjesky János, lengyel király is megkapta, midőn 1863. október 29-én Bécset a török ostrom alól fölszabadította.

Az öcscsére, Don Juan-ra féltékeny II. Fülöp spanyol király, csak annyit mondott: „Győzött, győzött, de sokat kockáztatott.“ Az irigy velenceziek pedig az híresztelték, hogy a jeles hadverő álmában nyerte meg a diadalt és akkor tudta meg a csata győzedelmes kimenetelét, mikor fölébredt. Nem csoda, ha elnyomta őt a fáradság, melylyel az összes, előre eltervezett támadás eshetőségeit elrendezte és a parancsot előre kiadta, hogy mihelyt a török flotta az öbölből előbukkan, parancsvárás nélkül támadják meg. Nem hitte ezt II. Szelim szultán, mert a Dardanellák és Konstan-

tinápoly megtámadásától tartott; nem hitték az albániai és macedoniai keresztények, kik Don Juan-nak országuk koronáját ajánlották föl, — de a szerény vezér Isten anyja közbenjárásának tulajdonította a fényes eredményt és ennek emlékére szokásba jött a katolikus egyházban a rózsa-füzér imádság.

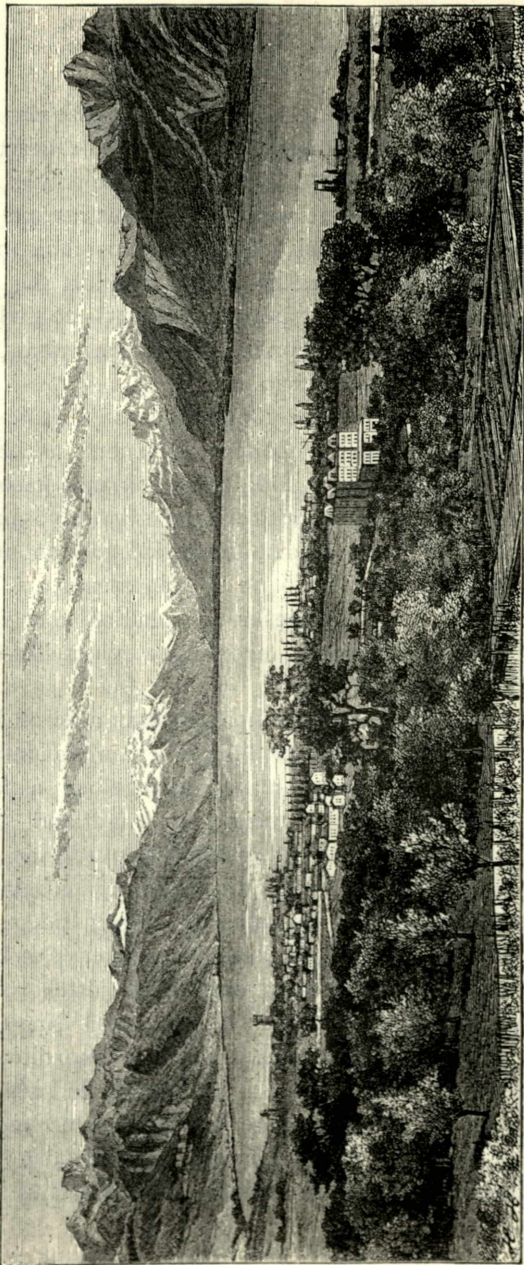
Ma ezen a vízi úton a Nyugot békés hadjárattal, nemzet- és tengerközi forgalommal törekszik meghódítani Keletet és ez olyan diadal lesz, melyet a legyőzöttek sem fognak megkeserülni.

Vinczellér-ünnep Vevey-ben.

Vevey (Vivis) város Waadt svájci kanton (Pays de Vaud) főhelye a Genfi-tó északi partján 8000 lakossal, gyönyörű vidéken, mely mosolygó égével minden ott élő embert derült kedvre hangol; kellemes nyaralók, villák környezik, székhelye diszműfaragásnak, órákészítésnek, pezsgő és szivargyártásnak, — ez utóbbi gyártmányait szép piaczn is árulja és a ki venni akar belőle, akár próbakóstolást is tehet előbb, mert ott a dohány földolgozása és elárúsítása nem monopoliuma az államnak. Legfizetőbb foglalkozásmód azonban Vevey lakosaira nézve az idegenek ellátása, kik ugyancsak adóznak, hogy annak a paradicsomi vidéknek rugalmas, illatos levegőjét szívhassák.

E szép természeti környezet nevelte oda a veveyi születésű Calame Sándort is († 1864), hogy belőle neves tájfestő művész vált, — de nem is csoda az ott, hol a tájképi szépnék legellentétebb elemei oly közel esnek egymás mellé: a berni havasok örökhő földte csúcsai úgy meg-

Vevey.

ótalmazzák a kék vizü Genfi-tó északi peremét a hideg légáramlatok ellenében, hogy e nagy vitzükör keretét csaknem egész éven át örökzöld növényzet szegélyezi. Mig a bajorországi komorabb tekintetü Ober-Ammergau-ban a komoly alap gondolatú passió-játékok honosodtak meg: itt a derült vonatkozású vinczellér-ünnep fejlődött ki, melyről azt mondja Balbi földrajza, hogy minden 15—20 évben kerül sorra, — magának az ünnepnek története azonban azt igazolja, hogy sokkal gyakrabban.

E. Peschier ott érte az 1865-ikét és adja nemcsak leírását, de az egész ünnep kifejlődése történetét is. Eredetét, úgy mond, csakúgy homály födi, mint sok más hasonló népszokásnak, melyhez egyes vidékek lakossága szívesen ragaszkodik; de ez nem zárja ki azt, hogy idő folytán némi változások, bővítések benne elő ne kerülhessenek. A mint a Veveyse rohanó hegyi folyócska torkolatánál a régi Vibisco község a nevét módosította, azonkép a vinczellér-ünnep is idővel más más alakot nyert.

A római győzelmes sasok nyomában a derült Bacchus-tisztelet is eljutott a Genfi-tó környékére a szőlőműveléssel együtt és Augustus császár arany serlegeiben a falernumi és egyéb itáliai kedvencei mellett a waadtlandi bor sem hiányzott. De a nemsokára megindult népvádorlás pusztító viharként zúgott keresztül az aranyedü termő halmokon és a hol a sziklákat szőlőinda kulcsolta körül, rideg tölgyek települtek újra és a tötükör keretét gesztenyelombok kezdék megint árnyékolni. Erre a burgundok jöttek rokka-kedvelő királynéjokkal, Bertával és a kistermetü Nagy Károly császárnak minden földművelési érdeket előmozdító uralma. Waadt urai és a berni polgárság követték a szép példát, védelmök alá vették a borág-termelést Igy az események mind eme változatain vörös fonál gyanánt fűződik át a szőlő nemes vesszejének ápolása, vele a józan Bacchus tisztelet.

1688-ban rettentő tűzvész tette tönkre a vinczellérek egyesületének irattárát, minélfogvást a hagyomány kénytelen a viszontagságok egymásutánját folytatni. Emlékezetből ez azt mondja, hogy a XIV. század közepe táján hautcresti szerzetesek ritkították meg Waadt hegyein az erdőt és ültettek helyébe szőlőt. Ez idő óta évről évre rendeztek a vinczellérek szorgalma serkentése végett egyszerű patriarkális ünnepséget; a legérdemesebbek szőlőlomb-koronát nyertek s a jutalmak kiosztását szerény közös étkezés követte. Ezen ünnep szertartásaihoz minden emberöltő tett valamit, miért is pogány és keresztény szokások, hagyományok vegyültek azok programjában össze.

Most a vinczellérek egyesülete apátságnak nevezi magát, elnöklő mesterét pedig apátnak; de a teremtő fantáziának minden invencziója és ujitása csak mélyebb jelentőségűvé tette az ünnepély jellegét, mit a testvérületnek komoly jelszava is: Ora et labora (Imádkozzál és dolgozzál) hiven ad vissza. Magokból a vinczellérek bizottságot küldenek ki, mely évente kétszer veszi beható vizsgálat alá a szőlőhegyeket. Azelőtt megbüntették a renyhe gazdát és javait a testvérület részére elkobozták; ma azonban a gyülöletes biráskodási mód helyébe a szabad verseny lépett, mely koszorúért küzd. Ennek és az aranyéremnek elnyerését csak olyan ember remélheti, ki a nonum prematur in annum elve szerint 9 egymásután következett éven át érdemelte ki az elsőfokú dicséretet; ezüst érem jutalmazza azt, kinek a szőleje 6 éven át állotta ki a próbát, 3 évi kitartás ellenben csak egyszerű jutalomdíjat biztosít.

Hogy kellő fogalmat alkothassunk a Genfi-tó környékén űzött szőlőművelés felől, figyelembe kell vennünk, hogy a tó tükkrétől 60—70 m. magasságig egy Pose területű szőlő, mely a mi mértékünk szerint 94% kataszteri holdat tesz, 30 ezer frankot (12880 frtot) ér és ekkora tőkét 9 év

után kétszeresen számítanak, ha a gazdája aranyérem kitüntetését is nyert.

A ma élő nemzedék emlékezete ez ünnepet illetőleg 1783-ig nyúlik vissza, mikor még csak saját körükben, mondhatni családiasan ülték meg, idegen vendégek nem voltak az ünnepség tanúi. Az 1791-ik évi ünnepies öröm kelyhébe a francia forradalom eme véres esztendejének ürömcsofjai is vegyültek. Az 1816. és 1817. évek rendkívül rossz termése miatt nem volt ünnepség, de annál fényesebben tartották meg 1819-ben és hozzá hasonlóan 1833-ban és 1855-ben. Ez utóbbtól kezdve azonban már nem csupán a szőlőtermelés ünnepe lett ez, hanem általában az egész földművelésé. Dionysos boristen diadalmenete mellé Pales (a tavasz) és Ceres (a nyár) istennője trónjai is fölemelkedtek.

A tágas köztéren, hol egykor I. Napoleon a marengoi ütközet előtt csapatait számlálta, három hatalmas emelvény áll; a középső 1885 □ m. fölületet töd be és 6500 néző számára van berendezve, jobbról és balról két kisebb, együttesen más 4000 nézőnek adhat helyet. Maga a szinpad 80 m. hosszú, 63 m. széles. A főemelvény nyel szemben három díszkapu áll, mindeniket a három főévszak képviselő alakjainak jelmeze ékesíti. Már reggel 3 órakor az emelvények lépcsőzetét beláthatatlan, hullámozó néptömeg ostromolja. Számtalan vasútvonat és gőzkomp, melyek Genfből és a tó környékéről éjfélkor indulnak, szállít új és új embercsoportokat; 4 órakörül nyílnak meg a körszínház ajtói és egy pillanat alatt telik föl nézőkkel az óriási tér. A hölgyek ekkor, mivel hogy a napernyő el van tiltva, széleskeretű fehér kalapokban és csuklyával jelennek meg, mi szinte keleties szint kölcsönöz az ünnepségnek.

Pontban 6 órakor 100 svájci katonából álló gárda kíséretében, kik alabárdal kezökben őshelvét módon vannak öltözve, lépnek be az ünnepély rendező hatóságok, a

megkoronázandó vinczellérek és az apát görbe pásztorbottal; fiatal vinczellérek veszik őt körül, kezökben virágot és szőlőfürtöket hordoznak, egy szálasabb legény emeli az egyesület selyem zászlaját, melyen az „ora et labora“ jelmondat olvasható. Erre Pales, Ceres, Bacchus három külön énekkara vonul be, fehér tricot, vörös és zöld tunikák és aranyozott sisakokban. Rendbe állnak és lelkesült üdvözléssel zengenek a haza és szabadság dicsőítésére; ezután sorfalat alkotnak és a föllekesített közönség szeme előtt megkezdődik a nagyszerű jelmeztétel.

1200 szereplő, férfi, nő, gyermek, pásztor, kaszás, arató, vinczeller, csordás siet az emelvény közep terére, valamenynyien gazdagon díszített jelmezben; egymásután bevonul a három pogányistenség diadalszekere a kapukon. A három főpap szerepét Svájc legderekabb énekesei viszik, drága ruhákban lépnek elő és magándal részletekben, melyekre helyenkint 1000 hangú kar adja a feleletet, dicsőítik a földművelést, mint a művészetek legelsőjét, az emberi jólét támaszát. Elragadó az ének összhangja, magas irányu, min: az oratoriumoké, áhitatot és lelkesedést költ a jelenlevők szívében. Majd kedves gyermekkar zeng belé a harmoniába, majd ismét főpapi szólók, miközben a csordák és nyájak csöngetyü- és kolompszólása vegyül bele. Előlépnek a kitüntetés érdemelt vinczellérek, fejökre teszik a főpapok a szőlővel ékesített koronát, mint az istenség ajándékát.

Rázendülnek erre a tavasz édes dalai, fülemile trillák, pásztori bohózatok. Előlép Pales főpapja ezüsttel kivarrott fehér selyem öltözetben, kék bársony köpenye uszályát két alsóbbrendű papnak öltözött férfi emeli. Mosolygó gyermekek, kiknek leomló fürtjei közé virágok fűzvék, viszik előtte a virágkosárcákat s azokból ők mint a tavasz gyermekei, fiúk és lányok kék szalagokkal összefűzötten szórják, szedik a virágot; kertészek és kertésznők tánczolnak virágfüzérékkel

ékesítve, a kaszások pengetik kaszájokat, őket gyűjtő leányok követik gereblyéikkel, de csakhamar tánczba elegyednek egymással. Mind e tánczok kivitelét ígész kellem és csoportosítás jellemzi és olyanok ropják, a kik ballettet sohasem láttak, hanem hasonló vigalmakat előgyakorlat és mulatozás végett legfőlebb nyár folytán rendeztek a hársfák alatt.

Gyermekek kezdik meg a körtánczot, fokozatosan mind nagyobbak következnek, mint a hogy körülbelül a mezei munka erősebb karokat és kitartóbb szorgalmat kíván. Pásztorok sietnek elő bégető bárányokkal; a pásztorsíp lágy hangjaiba hirtelen égzengés dördül bele, sietve menekülnek szalmafüdél alá és aggodalmasan szorul össze minden élő együvé, de a nehéz hangok nem sokára lágyulnak, a zivatar elvonul, az ég kiderül és újra párok tánczolnak a csörgő patak partján.

Kurjantás hallik a havasról és megkezdődik a fölvo-
nulás a hegyi legelőkre. Gyönyörű tehének lépdelnek elő, aranyozott nyakékeikben büszkélkedve, vigan követik a csordás, tehénpásztor kürtje hívó szavát. A csordás-táncz oly melancholikus dallamon folyik, a melynek hallatára idegenben a svájci szív meghasad; ezt a havasi kürt szava váltja föl, mely a teheneket legelőikről a pásztorgunyhóhoz hívogatja vissza.*) Megfejjik a teheneket, a teli sajtárokat bemutatják az apátnak. Adott jelre összecsoportosulnak a nyiló tavasz eme képviselői, elvonulnak Pales diadalszekerere körül, melyről ígész amorettek integetnek virág bokréttákkal.

Érik a nyári vetés, a sarló munkája hangzik a zizegő érett vetésen. Közelít Ceres, az ember táplálója; vörös selyemmel és aranykalászokkal ékesített diadalszekerét két

*) A havasi kürt (Alpenhorn) czimü dallamot a francia királyok testőrei közt még füttyülni sem volt szabad, mert hallatára azonnal megszökött néhány legény havasi hazájába.

hatalmas bika vonja. Segédül hívja a főpap a gabonavetés istennőjét, előszólítja az aratókat; megindul a sarlók munkája és hull az ért kalász a gyűjtő leányok kötőjébe; a mi a nyalábból kiszóródik, a kalászböngészők gondos keze menti meg az elveszéstől. Közben páronként tánczolják végesvégig a teret, vigadó arczok mosolygása kíséri őket minden oldalról. Előcsikorog a gyűjtő kocsi, eke és borona követik, végig fektetnek a cséplők néhány kévét és vigan eresztik meg a dallal fűszerezett ritmusos cséplést, felszórják a magot.

Nem sokára jön a zörgő malom, mellette szép molnárjáról dalol a molnár és önérettel nézeget végig magán, mert lisztes fakó egyenruhája csak oly takarosán van behajporozva, mint bármely telivér marquis feje a múlt századból. Egyhangú kelepeléssel döcög tova a malom, ajtóküszöbén lyukas zsákot foltoz a szép molnárné, az örlető öreg parasztoknak pedig pajkosan szór a szemök közé lisztet a molnárinas.

Mind e látványosság, táncz, ének, meg-megújuló jelene-tek változatossága gyors szárnyakon röpti az időt, úgyhogy a közönség szeme, füle 6 órai látás, hallás után ki nem fárad. Minduntalan változik a kép, a játszó, szereplő nagy tömeg zöméből untalan új csoportok válnak ki s az egészet egyetlen élő mozgó testnek tüntetik föl.

Most közeledik a föld legyőzője, az ifju istenség, kinek homlokát szőlőlevélkoszorú övezi, kíséretét mámortól nehezült fejjel elővonuló csoport alkotja. Négy pompás fehér ló tigrisbőrökkel takarva vonja a diadalszekeret, négerék tartják a lovak zabláját. Szőlőinda és borostyán folyja körül a hordót, melyen az ifjú boristen trónol; egyik kezében királyi pálcza gyanánt thyrsus (szőlőlevelekkel és borostyánnal ékesített fenyülomb), másik kezében csillogó borral töltött érczkehely. Lábainál kupák, kancsók, bortöm-

lők hevernek, mindmegannyi zsákmány Görögország, Levante, a távol India, a kanyargó Rajna és a főséges Genfi-tó partvidékéről. Satyrok és faunok tánczolnak szekere körül, jókedvű maenadok zengetik a czimbalmot, verik a tamburint.

Segédül hívja Bacchus főpapja az öröm és vidámság osztogatóját, lelkesedve vág énekébe a vinczellérek kardala. Egyszerre ijedten kezdenek hátrálni a boristen szolgálai, mámorosok vad tánca tör a békés sorokon keresztül, érzéktompító zajjal rohannak elő a satyrok és maenadok; amazok csaknem mezitelenül, alig övezi ágyékukat szőlőlevél, vállaikról özbőr függ alá, a maenadokat is könnyű lepel takarja. Ezek a vigság túlságig fokozódott ittasságában térdre bocsátkoznak, majd a földig hajlitják hátra testüket és úgy merülnek kéjsóvár szemekkel Bacchus lelkesült szép ifjainak a nézésébe.

Nőttön nő a sürgés-forgás, zürzavar, keringenek az alakok, mint a rokka; de midőn már annyira belehevültek, hagy az egyeseket a gyors tánczban meg sem lehet különböztetni, fölemeli Thyrsusát Bacchus, egyet int és egyszerre lábai előtt térdel minden alak. A maenadok (mámoros nők) szerepét nem hölgyek adják, hanem ifjak, kiknek állán a férfiaság disze még ki nem pölyhözött, de a hajfürtök, melyek vállaik fölött röpülnek, nem birják teljesen elpalástojni a nem női finomságú vonásokat és így annál hivebben töltik be szerepöket, mely különben sem illenék nőkhöz, a vadság miatt, melyet benne kifejtetni kell.

E fantázia-kép az ős pogánykor hitregéiből van kölcsön véve, azért a mai viszonyoknak nem is felel meg, — de mivel az előadás a jelent is ábrázolni akarja, csakhamar megjelennek a vinczellérek, szőlővessző kötöző és hegyelő asszonynéppel, az utóbbiak abban a festői népviseletben, mely Montreux környékén szokásos. Kék ruhájok itt-ott föl van tűzve, karcsu derekukat vállfüző szoritja, mosolygó

arcukat amaz igéző szalmakalapok fődik, melyek gombja a gránátalma ketté vált gyümölcséhez hasonló.

Ezen lányok között gyönyörű arcokat lehet látni, a kifejezésnek gyakorta olyan finomságával, minő a föld népénél igen ritkán található, — pedig olyan hajadonok ezek, kik az egész nyár hevét szabadban viselik el és nehéz munka alatt görnyedeznek. A montreuxi lányok kék szemeit, mint a Genfi-tó gyönyörű azurjának visszfényét világszerte magasztalják és a sötét szemöldökpár, mely szép hajlással borul az igéző tekintet fölé, olyan mint ama bájoló hegy-sornak szelid görbülete, mely a havasok mosolygó gyermekét, a Genfi-tavat övezi.

Most jön a szüret, kihirdeti a chilloni várparancsnok annak kezdetét. Párosan lépdelnek elő a szedők és mint az ősz képviselői szőlőlevelek zöldjébe öltözöttek, dalolva szedik a zamatos nedvektől duzzadozó szőlőfürtöket; gyorsan telnek a kosarak, tréfálkozva ürítik azok tartalmát a csöbrökbe s vidám kurjantással röpitik az üres kosarat légbe. Dalaik azok a lágy melódiák, melyek alaphangja annyira jellemzi a waadtlandi népies zeneköltészet termékeit. Elődübörög a borprés, kisajtolják a szőlőt és iszszak annak édes levét. Erre elvonul az egész személyzet, Silenus mámorosan dülöng a szamarán, két szerezsen ügyekszik őt egyensúlyban tartani, a poharat már nem bírja ajkához emelni, de azért rekedt torokkal, elnehezült nyelvvel magasztalja az yvornei és lavaux-i szőlők vidámitó nedvét.

Az egész jelmezjáték oly természetes kivitelben, hűség-gel folyik le, hogy a 10000-et is olykor meghaladó számú néző közönség elragadtatásában föl-föl ugrálva nem győzi tetszésnyilatkozatait eléggé leróni. A télszak ez ünneplés-nél igazi képviseletet nem nyer, de hogyan is juthatna hozzá? midőn a montreuxi völgyön januárban is susogva jár végig délnek enyhe szellője s ott ismeretlen vendég a

zuzmarás december. Még csak vadászok érkeznek meg a havasról, vállaikon elejtett zerge, énekek visszaverődik a magas hegység hótakart ormairól.

Fölzendülnek a menyegzői keringő tánczok nótái, bele szól a falusi templom kis harangja, mely az emberi élet legszebb ünnepéhez, a hitestársi esküvőhöz hívogat. Termetes örömszülők lejtének elő, hataimas virágbokréta a mellőkön, ünnepélyesen járják a menuettet, fehérbe öltözött lányok hozzák a menyasszonyi ajándékot; közelit az ifjú pár is, nagy sereg kíséri őket az összes kantonok jellemző népviseletében. Rákezdik a kedélyes lauterbachi ropogóst, forognak a párok, sapkák röpülnek a légbe, tánczra pördülnek még a nézőtéren is, mert ragályos a vigság, tűzláng gyanánt terjed tova a szivekben. A menyegzői dalokat, tánczot a házi csönd rokkapergése váltja föl, megkezdí a fiatal asszony a házi munkáját. Végül öreg svájcziai lépnek elő, a bérczes haza őrei, a népszabadság oltalmazói, örömjaj üdvözli őket.

A gyermekek fáradsága jutalmául, mivelhogy a jelmezjátékban ők is közreműködtek, fölbocsátják a megígért léggömböt, van öröm, mikor ez szépen emelkedik. A serdült ifjuság táncmulatságot kap, ott lejt egy-egy satyr valamely kedélyes maenaddal, öreg svájczinak öltözött ifju a hamis vinczellérnével, megfeledezett főpapi jelmezéről az is, ki egy gyűjtőlánynyt fűzött a karjára. Pales, Ceres, Bacchus leszállnak trónjokról, bele vegyülnek a halandók örömébe, a lauterbachi nóta csalta le őket onnan.

Midőn Peschier ez ünnepet látta, este a város és kikö-lője fényesen ki volt világítva, számtalan bárka úszott a víz fölött hullámzó lángözönben, minden oldalról kék, zöld, piros bengali tűz fénye villant föl a gyöngén fodrosodó víztükro-n. Sustorogva emelkedtek raquettek a légbe és szét-pattanva hulló csillagok gyanánt szóródtak alá. Minden ol-

dalról nemzeti dal zengett és csak a késő éj adott nyugalmat, hogy az egész nap ostromlott érzékek az álom üdítő karjaiban találjanak pihenőt a sok meglepő látni való után, melyeknek ezuttal annál több volt a nézőjök, mert az előadás tiszta jövedelme a burgdorfi tűzkárosultak javára ment — kaphattak is annyi néző után szépen.

Voltaire írta le valamikor először a vevey-i vinczellér ünnepet, de midőn szemére hányták, hogy tetszetősebb rajzát adta magánál a valódinál, azt felelte, hogy úgy kellett volna annak végbe mennie. Peschier szerényen azt mondja, hogy az ő leírásával az ellenkező eset történt meg. Akárminő értelemben vesszük is nyilatkozatát, annyi bizonyos, hogy szebb és nemesebb a Genfi-tó partján időnkint lefolyó népünnep, mint a déleuropai többi népmulatságok, a a spanyol bikaviadal vérengző látványa, a római, velencei. karneválok bohózatai, sőt mélyebb jelentőségű még a kazanliki rózsaszüretnél is.

Déleuropa nagy kapui.

Magyarországnak keleti kapuja van, Porta Orientalis a hivatalos neve. A mint az utas Temesvárról Orsova felé megy, Lugoson túl változatos vidékbe jut, de mihelyt Örményest, Teregovát elhagyta, bájos részletek váltakoznak romantikus, zordonan égbe meredő sziklatömbökkel ezeket erdők koszorúzza széles hegyhátak váltják föl. Mélyen lábai alatt, néha csaknem egészen mellette szökell át a Temesfolyó, inkább patak hol kisebb, hol nagyobb szikladarabokon s hullámainak habos a teteje. A Temes mellett fűzfák mögől fehérlik az országút. E bájos vidékből kiérve jobbról balról

csekélyebb emelkedésű hegyek között, de folyton emelkedve a Porta Orientalishoz jut a vonat. A Porta Orientalis tulajdonképpen 1100 m. hosszú tunel, mely az orsovai völgybe vezet és összeköti a Nyugotot a Kelettel, mire fölirata is „Ad Orientem“ utal, mondja a Délvidéki Kárpát-Egyesület Kalauza. Porta Hungarica (magyar kapu) nevet a magyar tenger felé vezető úton a tersattói várhegy oldalából kirepesztett, 15 m. széles átjáró visel. Onnan ötlük szembe a haza süvéből jövő utasnak Adria gyöngye, Magyarország egyetlen kikötővárosa Fiume. 1849 után a horvátok Banska vrata (báni kapu) névre változtatták a Porta Hungaricát, de a közszokás ma is csak a régi elnevezéshez maradt hű.

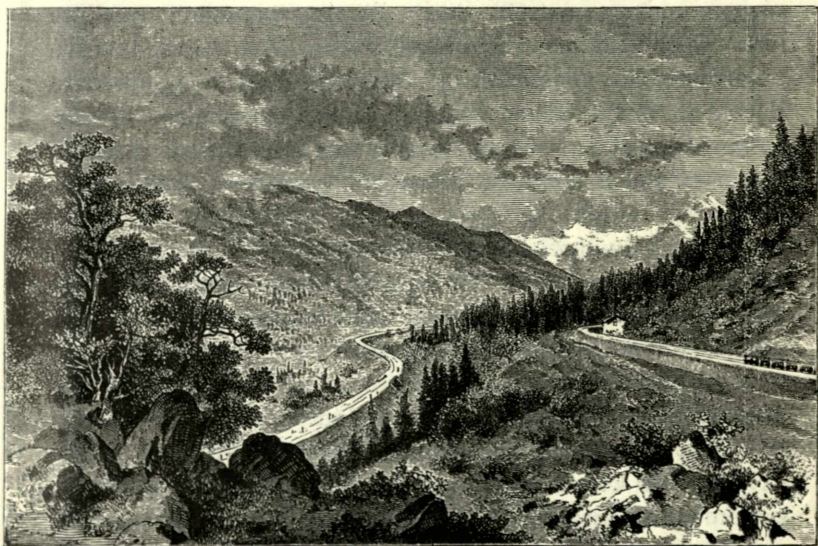
Földrészünk déli négy félszigete között leginkább Itália megy Déleurópa néven, mert a Krim felig Ázsia, a Balkán félszigetet jobbadán Kelet-nek tekintik, a Pirenei-félsziget pedig Északafrika zamatával fűszerezett Délnyugot. A ki Franciaországnak a Földközi-tenger felé lejtősödő vidékére eljutott, már Déleurópában van, Provence daltelt mezőin a délszakot jellemző sötét olajfák, a füge, narancs, citromfák, a törpe pálma (*Chamaerops humilis*) őt már arra intik, valamint a lakosság délies jellemképe. Ezen az alapon esik a montcenisi, (helyesebben montfrejusi) alagút attól, hogy Déleurópa kapuja legyen, mert annak csak francia és olasz részét köti össze. Déleurópa valódi kapuja észak felé a Brenner vaspálya, a szent-gotthardi alagút, a szent-bernát-hegyi hágó.

I.

Az elsőnek szép leírását adja 1888 márcziusban a Budapesti Hirlap F-je, abból az alkalomból, hogy rajta utazott keresztül délvidéki üdülő helyéről már torok-rák bajával Frigyes porosz királyi koronaörökös, ki utóbb III. Frigyes néven csak 99 nap (1888. márczius 9. és június 15.

között) ülhetett atyja Vilmos német császár üresen maradt trónján.

Rövid vonat robog az ujholdas éjjel sötétségében Tirol hegységei között. Visszhangot ver föl a néma völgyekben, viaduktokon csörtet át, majd alagutakban tűnik el

A Brennerpálya.

a lokomotív két nagy vörös lámpája s utána a suhanó vagonok, lefüggönyözött ablakaikkal. Fáradtan küzdi föl magát a gép a meredek kapaszkodókon, homok hull belőle a sinekre, hogy kerekei tapadjanak a sima vason; majd megint fékezni kell, mikor következnek a lejtők, nehogy tehetetlen súlya a mélységbe rántsa örületes sebességgel. Csikorognak a kerékkötők, dübörög a visszafojtott gőz. Ismét egy darabka vízszintes pályára ért a vonat, de itt

meg félelmetesen félre dül, mert minimális rádiuszt ír le a vonal, s hogy a középpont futóerő ki ne vesse a kocsikat a vágányból, a külső sín sokkal magasabban van.

A fekete északában fehér hópalástokba burkolózva állanak a vén hegyóriások, mintha néznék azt az emberkéz alkotta kis szerkezetet, mely a lábuk mellett lenn a mélységben mozog, mászik, küzködik és vakondok módjára fúrja be magát az alagutak lyukába. Az Alpok zordon pompájú téli világában 4 óra kell, míg a gyorsvonat Bozenből Innsbruckig a 134 km. vonalt megfutja; fölvon-szolja az utast az 1367 m. magas, 30 km. hosszú Brenner szoroson, hol a meredek átjáró 667 méterre szökő szikla-falak közé szorult. Keserves út még nyárszakán is, mikor csak a stubaj-völgyi havasok ide tekintő feje ősz a hótól s lenn-fönn minden nyári fiatalságban nevet. Most fehér és fagyos minden, az íratos hegyi legelők, jégsivatagok, a völgyek mind megannyi sirverem.

Milyen órák lehetnek ezek ott a hegy-góliátok téli éjszakájában, a vággon alacsony födele alatt annak, ki a mosolygó genuai-öböl lágy ege alól érkezik. Fejedelmi pompa és kényelem van a mozgó szalonokban; de a szőnyegeken, kárpitokon keresztül oda tolakodik egy iszonyú demokrata, a kinek nem parancsol a világ összes hatalma, a levegő. S ez a demokrata egészen más ott, közel másfél kilométernyire a tenger fölött, mint lenn a Riviera lanyhaságában. A Brenner-en durva, érdes hegylakó, ereje és éle van, nem kiméli a szegény tüdőt.

Tud-e a fűtés eleget elvenni e levegő zordonságából?, ha tud is, nem használ sem a forró gőz, sem a füstölés, mikor egymás után következik a Brenner 27 alagutja. A hegyek alatt a sötét sziklafúrásokban megreked a vonatok füstje, meg maga a levegő, mert e tunelek legtöbbje nem egyenes vonalban üti át a hegyet, hanem gyakran csava-

rodik, sőt néha valóságos kigyózó vonalat ír le. A kibukkanó vonatról feje fölött látja az utas az alagút-gádort, melybe pár percz múlva ismét berobog. Emlékszem egy kaczagó nyári napra, mikor a múhlthali tunelen mentem át, mond az író, ott künn balzsamot leheltek a fenyvesek s benn a kupében a 855 m. hosszú alagút végtelennek látszó bolthajtásai alatt asszonyok, gyermekek ajultak el asztmás (nehéz légzési) rohamok között. Fuladozott mindenki a fojtó kőszénzagú levegőben, mely behatolt a gondosan bezárt ablakok résein; bágyadtan, halódva libegett fönn az üvegcsészében az olajmécs lángja is, keresve az oxigeniumot, mely neki is éltetője, — a vonat pedig csak dübörgött tova a sötét boltozat alatt.

A régiek Mons Pyrenaeus-nak nevezték ezt a hegyet is, belőle képződött ki a Brenner név; ez volt a rómaiak utja Veronából Augsburgba, a középkor római-német császárai ellentett irányban jártak át rajta Itáliába. Mária Terézia 1772-ben jókarba hozatta utját, melyen átlag 25000 kocsi közlekedett; vasútja 1867 augusztus 17-én nyílt meg 18 állomással a légvonalban 125 km. Innsbrucktól Bozenig, de kanyargásai miatt a pályatest 9 kméterrel hosszabb lett. Éjszaki szakaszán 355 km. hosszú vonalon minden 40 méternél 1 métert emelkedik, déli részén 50 km. olyan utja van, hol 44 m. pályahosszra esik egy m. emelkedés, hogy a magasságot legyzőhesse, a Brenner-szoroson innen kitér előbb a schmirni völgybe, azontúl pedig utóbb a pferschibe, sőt forduló tunelje is van e czélból.

II.

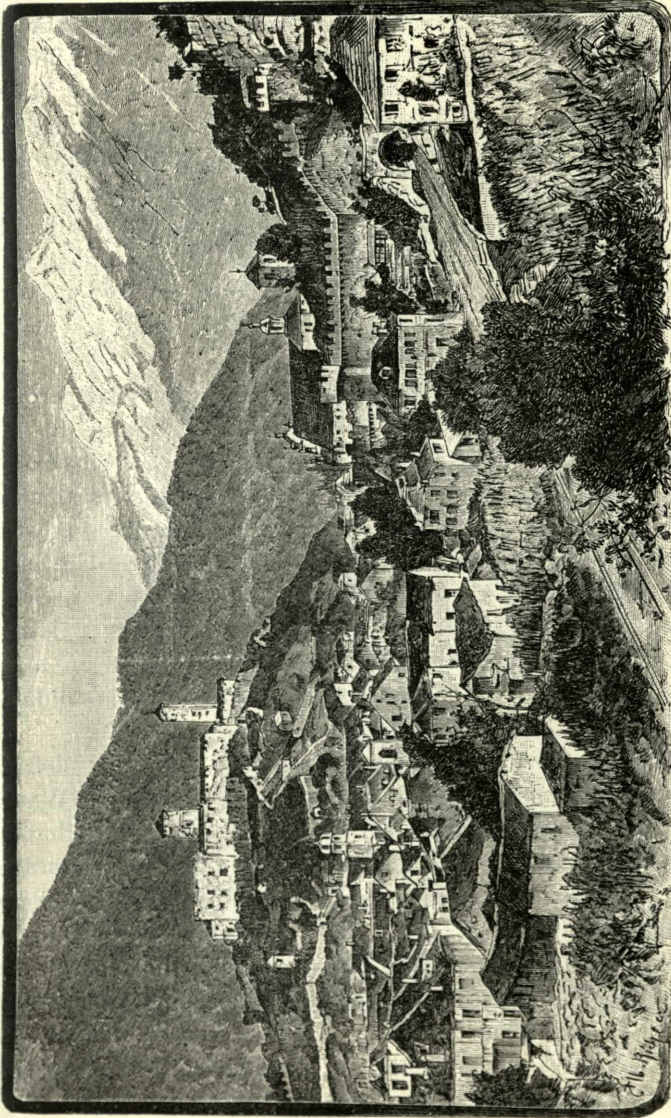
Déleurópa másik nagy kapujának, a szent-gotthardi alagútnak pályáját végig utazta vonaton 1885-ben Viszolajszky Károly, midőn szentföldi zarándoklatából annak vasutján át

tért haza. Leírása nem oly eleven, mint az előbbi, de nem szükölködik szépségeken.

Június 11-én reggel 5 órakor indultunk Bellinzonából, telve vágygyal, hogy meg fogjuk látni a világ legnagyobb s legmerészebb kivitelű vasútját a Szent-Gotthard hegyén át. A vonat folytonosan emelkedik, a táj mindig kopárabb, a növényzet mindig szegényebb lesz; 1500 m. magasságra mentünk, mielőtt a nagy alagutat elértük. A látvány, melyet a vasút hova tovább bemutat, nagyszerű, iszonyú, borzasztó. Minden utas félre teszi foglalkozását, az ablakhoz szorul, néz és iszonyodik.

Óriási meredek hegyek közt, órák hosszáig erős prüszkölessel küzködik a gép, kétfelől 3300 m. magas kopár vad sziklák tornyosulnak, alulról pedig szakadozott mélység tátong, mely a havasokról folytonosan leömlő vízesések borzasztó látványa s zúgása által félelmes lesz. Előttünk végződik egy völgy s mikor az ember fél, hogy neki megy a vonat a sziklának, egyet fütyül, mi erős visszhangban verődik vissza a sziklaországban, beszalad a hegy gyomrába, ott egész kört ír le s körülbelül 10 m. magasságban a bemeneti kapu fölött jön ki, hogy az ott kiépített vas- és kőhid segítségével új sziklarepedésen átjutva, másik völgy oldalában kanyarogva tova mehessen. Ezt négyszer ismételte, míg a nagy alagút utolsó állomásaig, Airoloig eljutánk.

Igazi vadregényes vidék ez itt, valódi remete élet, hol soha nincs nyár, mindig hó és jég. Így meredezik továbbra és magasba a világhírű Szent-Gotthard hegy hóval fődött óriási magas csúcsa, mely úgy látszik, mintha már a fölhőkben lenne; mi azonban megállánk pihenőre, hogy rajta keresztül hatoljunk. Az egész alagút úgy veszi ki magát e roppant sziklatömegben, mint egy kis egérlyuk. A vonat félórát pihent előtte, kiszálltunk mi is.

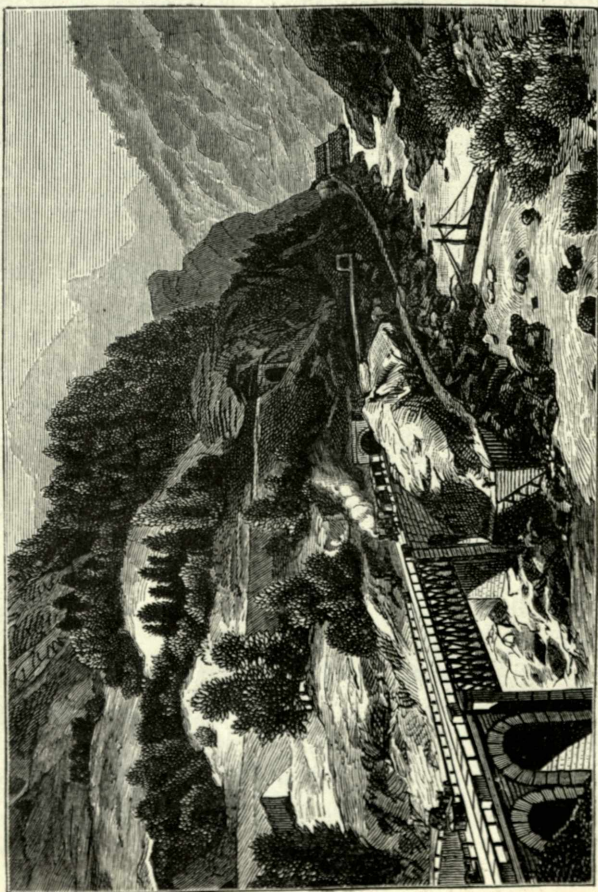

Bellinzona.

Körülnézve a természet e borzadalmas magaslatán s mélységén, eszembe jutott az ember parányisága a Mindenható nagy alkotásaival szemben; eszembe jutott egy bölcsnek az állítása, hogy kettőt kell az embernek látnia, ha fogalmat akar szerezni magának a teremtés nagyságáról s a természet erejéről: a tengert és a hegyeket. Semmi sem gyógyítja meg az ember elkapott fölfuvalkodását inkább, mint egy tekintet az óriási hegyekre, vagy a háborgó tenger szemlélete. „Mily nagy vagy Te, ó én Teremtőm, s mily kicsiny én“, így érezett szívem itt az alpesi hegyvilág szívében.

Elrendelték, hogy minden ablakot s ajtónyílást erősen be kell zárni s pont 8 óra 38 perczkor bementünk a föld gyomrába. Minden 6 perczben megvizsgálják a fölügyelők a kupékat, minden kilométer után füttyül a mozdony, minden utazó csöndes és meghatott. Épen 1600 méterre vagyunk a tenger színe fölött s ugyananyira a Szent-Gotthard hegy csúcsa alatt, 14900 m. hosszú utat megfutva, 9 óra 2 perczkor utoljára füttyül a gép, a hosszú sötétséget lassan fejledező világosság váltja föl s Göschenen állomáson megállván vonatunk, a Szent-Gotthard hegy másik oldalán vagyunk.

Rövid pihenő után vigabban szalad a vonat lefelé; alig 5 percz mulva néhány száz méter mélységben Wasen csinos kis temploma tűnik föl lábaink alatt; de csakhamar elveszítjük szemünk elől, behatol a vonat a föld gyomrába, kanyarog benn, átbog néhány sziklarepedés keskeny gerinczein s már közvetlen a kis templommal egy irányba jutunk, de ismét a hegyek alá bukik utunk, hol egész kör alakot tesz meg s 10 percz mulva ugyanazon waseni templom, már magasan látszik a Szent-Gotthard oldalán, mi pedig áthatolva a havasokat, a Vierwaldstätti-tó gyönyörű tavaszi tájképében könnyen iramlunk tova.

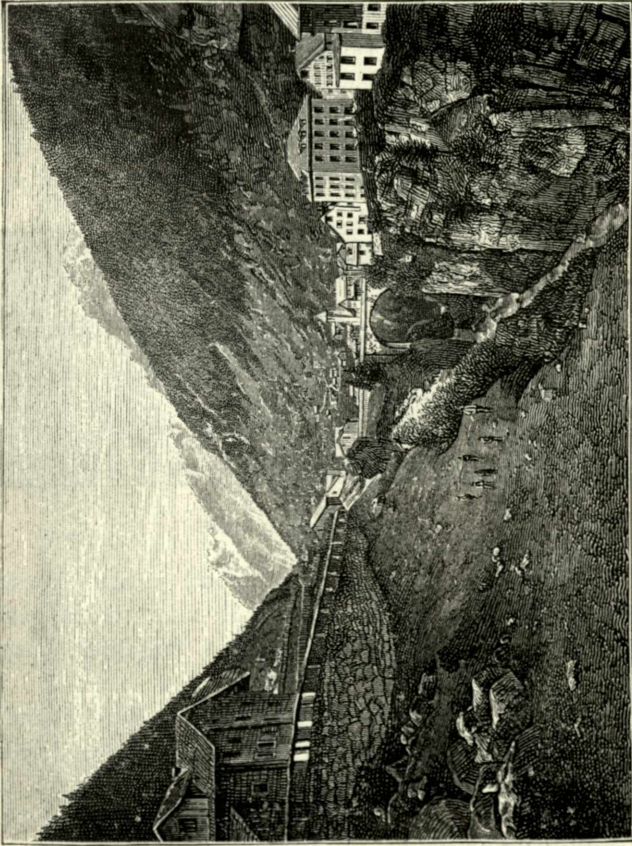
Kör-alagút (Szt.-Gotthard pálya).

Örök emlékezetű szép út ez; az utazók arcán az át-
 érzett feszült hangulat kinyomata oszlani kezd s szavak helyett
 mély lélekzettel fejeztük ki: Hála Istennek! Itt már enyhébb
 az élet, a tó tükrét vigadók koszoruzott sajkái, teherszállító
 dereglyék s könnyedén uszkáló gőzhajók szeldelik, partjain
 pedig vékony magas tornyú templomok s gépházak füstölgő
 magas kürtői tünedeznek föl. Nemsokára a Zug tavához
 jutunk, melytől balfelé emelkedik a híres Rigi-hegy magas-
 lata, hová fogas vasúton történik óránként a közlekedés.
 Vonatunk, vendégeinek nagyobb része kiszállván, délután
 2 órára Zürichbe értünk.

Érdemes a szent-gotthardi vaspálya elemeiről pár szót
 ejteni. Van 53 alagútja, összesen 40·7 km. hosszúsággal,
 maga a 14944 m. főtunel egyenesnek nevezhető, mert csak
 Airolo felé van 145 m. görbülete 300 méteres vezérsugárral,
 az egész körnek tehát 13-ad részét írja le. Kilométert meg-
 haladó tunelje van az északi szakaszban 5, a déliben 4. A
 többi 43 rövidebb. Emelkedése észak felől kilométerenkint
 5·82 m.. esése a középponttól délnek kméterenkint 2 m.
 A fő alagút áttörése 1880. február 29-én, tehát a csak
 minden 4-ik évben visszaforduló naptári dátumon esett
 meg, rajta keresztül a rendes forgalom 1882. május 22.
 óta folyik.

A régi rómaiak nem használták a szent-gotthardi
 hágót átjáróul; története tehát csak a középkorban kezdő-
 dik, midőn 569-ben a longobardok dél felől jöve a Reuss-
 patak mélységét lánczolt hiddal ivelték át, Nagy Károly
 császár idejében (800 körül) öszvérekkel használható utat
 nyestek a völgyoldalokba és 1198-tól az akkor még biztos
 Teufels-Brücke nevű természetes áthidalás tette a szol-
 gálatot.

Az Urner-Loch alagútja 1707-ben készült és az átjáró
 használhatóságát tetemesen előmozdította, de még így is a

Göschenen (St.-Gotthard pálya).

nagy terméskövekkel kirakott 3—4 m. keskeny úton kedvező időben 4 nap kell Flüelen-től Bellinzone-ig.

Greville angol mineralogus kocsija volt az első, mely ez úton először keresztül ment 1775. július 25-én. Suwarow orosz tábornok 1799-ben serege egyharmadának elvesztése árán jutott át rajta Olaszország felől, hogy szorongatott honfitársainak segítségére lehessen; lovai és ágyúi egészen tönkre mentek. Az újabb $5\frac{1}{2}$ m. széles országút 1820—1824. között épült, emelkedése 5—7%, Schöllenen közelében pedig

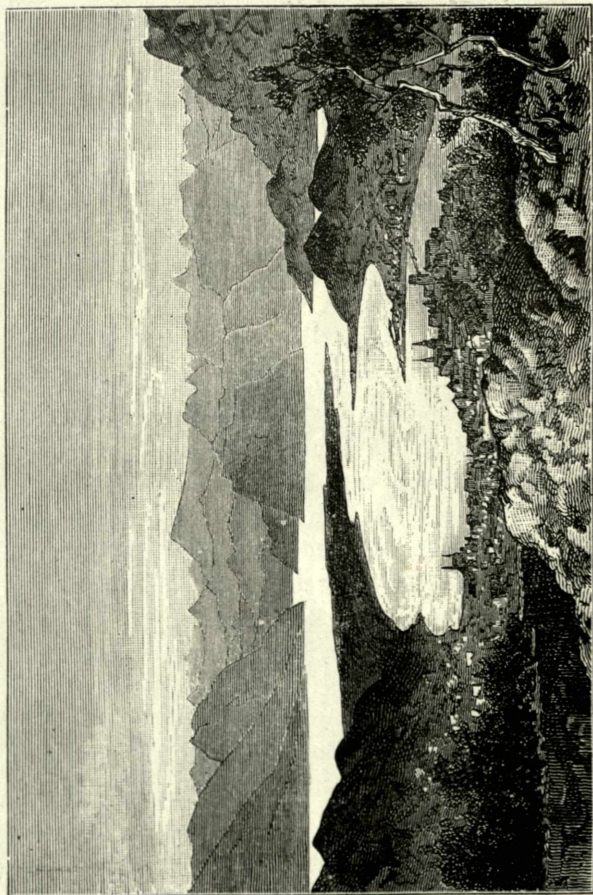
Lith. v. G. Freytag.

A szt.-gotthardi nagy alagút.

10%, 4 hónapon át (június—szeptember) járható kocsival, a többi évszakokban csak szánon. E 2114. m. magasban vonuló út ma már csak a szomszédos forgalmat, meg a turisták érdekeit szolgálja.

Fönn az átjáró magasán a jótékony hospiciumban egy tessini polgár az élelmező, egy káplán pedig a lelkész teendőket látja el; mind a kettőre szükség van, mert csak 1876-ban is 17847 inséges utas kapott ott enni, 4139 pedig szállást. A vagyonosabb utasok, turisták részére két vendéglő áll, 1867 óta különösen a Della Prosa hotel van kényelemmel berendezve.

Rossz időben mind a három ház bátor embereket küld mindkét irányba, hogy az esetleg szerencsétlenül jár-

A Vierwaldstätter-tó (Szt. Gotthard pálya).

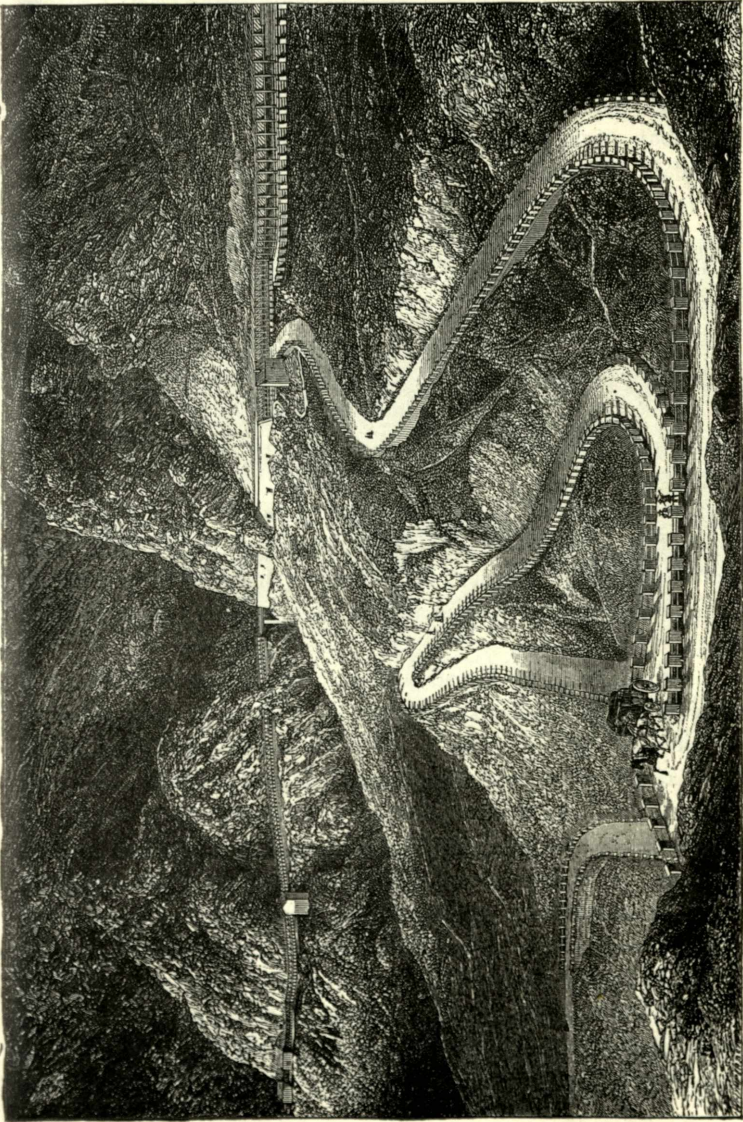
takat összeszedjék; 24 órai hóesés után olyan hófúvások képződnek ott, hogy fönn élő telep a két oldali községektől napokon át el van teljesen zárva. Ilyen tekintetek vezérelték a XIV. században az első hospicziium építőit a mai Hospenthal-ban. Az átjáró legmasabb pontján 1629-ben Borromeo herczeg hasonló czélból kolostort alapított, melyben az emberbaráti szolgálatokat 1683-tól kapuczinus atyák teljesítették. Tönkre tette ezt 1775-ben egy lavina, de 2 év alatt helyreállították; lerombolták 1799—1800-ban a francziák, de ma ismét áll, sőt az átmenők védelmére a hospicziiumtól éjszakra és délre is áll nagyobb távolságokban 2—2 kis vendégház.

III.

Szent-bernáthegyi hágó kettő van, mind a kettő az aostai völgybe Piemontba vezet; a nagyobbik a wallisi völgyből Svájcából, a kisebbik Franciaországból.

A kis Bernáthegy 2177 m. magas átjáróján két tarantaise-i francia pap látja el a hospicziumi szolgálatot. Azt tartja e hegyi útról a közhiedelem, hogy Hannibal a nagy pún vezér ezen kelt át seregeivel 218-ban Krisztus születése előtt októberben 15 nap alatt, midőn Spanyolország felől jöve hazája halálos ellenét, Rómát saját területén Éjszak-Itáliában akarta megtámadni; a havasi szorosokban 40000 gyalog és 12000 lovas katonájából elvesztette a felét az átkelésben és 37 elefántját mind, — katonái pajzsokra ülve szánkáztak alá és egymást törték össze. IV. Henrik német király is 1077 telén itt akart átkelni, de ellenségei leelkedése miatt tovább délre a mont-cenisi hágóra került, nejét Bertha királynét és fiacskáját marhabőrbe burkoltan bocsátotta alá a bérczek haván.

A nagyobbik Bernáthegy átjárója 2472 méterig emelkedik, kocsival St.-Pierre-ig (1633 m. magasban) még csak

Alpesi út.

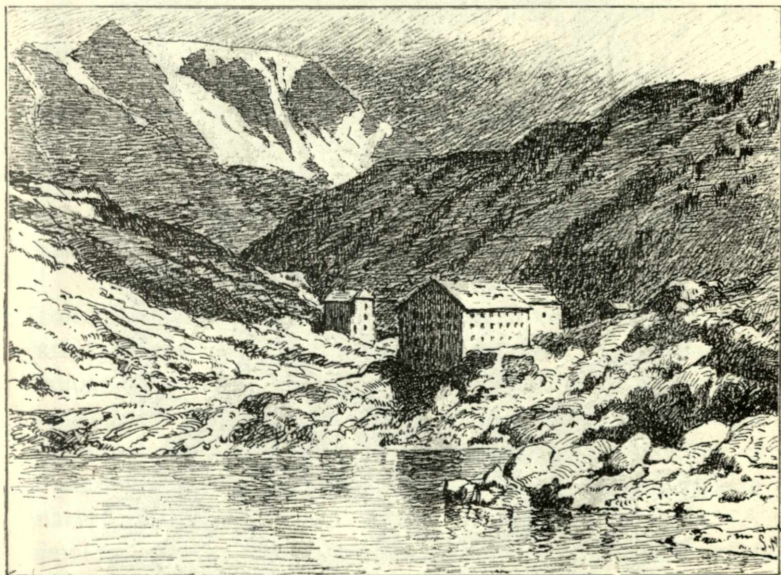
járható, De-Proz kantinnál azonban már ez is lehetetlenné válik, s a sziklavadon keskeny szorosán az átkelőt hózivatarok és lavínák fogadják az év minden szakában, — a kövekből durván összetakolt két menedékházon túl 2472 m. magasban csak a hospiczium következik, az a legmagasabb téli lakás Európa földén, hol az év közép hőmérséklete a 100 fokos hőmérő szerint — 133 fok, a melynél az alsó talaj egész éven fagyott marad, legfőlebb nyáron enged föl néhány cméternyre a legfölsőbb rétege. Gyalog ez az út 17 órás.

Régebben e barátságatlan ponton, a mai hospicziumtól nyugotra a Juplter lapon a veregrok helvét népe Penninus istent tisztelte egy kis kőkápolnában; a rómaiak ugyanott Jupiternek, a segítő atyának (juvans pater) emeltek templomot. Nagy Konstantin császár lerombolta azt és helyébe keresztény kápolnát épített, mely a népvándorlás idején dült romba. Más nevét a hágó és hegy menthonei Szent-Bernáttól, egy savoyai nemből nyerte, ki 962-ben a Konstantin-kápolna helyén kolostort alapított és annak első priorja volt.

Ez Ágostonrendi szerzetház a hálás utazóktól északon és délen nagy jószágokat kapott ajándékol és azok háborítlan birtokát 1587-ig élvezte, mikor I. Károly Emanuel, szárdinai király a savoyai birtokokat lefoglalta, mivel őt a prior választás körül való beleszólásban a svájcziaiak korlátozták, — ettől fogva a zárdának csak wallisi és berni birtokai maradtak meg. A mai kolostor a XVI. század közepéből származik, három emeletes tömör épület, benne utasok részére 80 ágy van, de a kényelem megszorításával, szükség esetén 300-at is befogadhat.

Állandóan 10—12 szerzetes atya tartózkodik ott fenn 7—8 világi rendtárssal (marronier); jobbadán olaszok, németek, francziák, — e többnyire tudományos képzettségű férfiak.

nak ott szép könyvtárak, természetrajzi és régiség-gyűjteményök van. Egy közölök, Lamont abbé, a vidék havasi virágzó és virágtalan növényeit összegyűjtötte és rendszerezve ismertette is. Noha az egész háznak nő lakója nincsen,

Szt. bernáthegyi hospicium.

a legpéldásabb tisztaság és rend uralkodik ott, melyről azt hiszszük, hogy csak női kezek áldása lehet.

Hogy a hótól befűvott, lavináktól eltemetett utasokat föllelhessék, a híres szent-bernát-hegyi szimatoló ebektől kísérve szoktak kutató kirándulásokat tenni, — kár, hogy kiveszett már ez a fajta, melyből a Barry nevű eb 40 ember életét mentette meg és ennek emlékére a genfi muzeumban van kitömve. A ki felőle bővebben olvasni kíván,

föllel sok érdekest Brehm-nél. (Meyers Volksbücher: Die Haushunde. Aus Brehms Tierleben 90—103. lap.) E kizsztatult fajta helyébe az új-fundlandit' honosították meg.

Szt.bernát-hegyi kutya.

Évenként 20000 utas megy ott át, ellátást díjtalanul nyernek és ez a szerzetnek évente 80000 frankba kerül, a vagyonosabbak azonban szoktak letenni ajándékokat az oltárra. Az utóbbi időkben Európaszerte eszközölt gyűjtésből megbővítették a klastromot, csőfűtéssel szerelték föl, — de mégis magasan kell az emberszeretet lángjának lobognia

azok szívében, kik életöket olyan sivatagban töltik el, hol a czella 4 fala közt egész éven át alig van 10 derült nap, hózivatar és köd adják át egymásnak a szerepet, a szél 10—14 m. magas domblánczokká hordja össze a havat, mely megkeresi az ablak legvékonyabb réseit és behatol a szobákba. A hideg leszáll olykor — 27 fokra Reaumur hőmérője szerint.

A klostrom egyik mellékrészében van a halottas kamra, hol kiterítve fekszenek a névtelen utasok, és a hideg tiszta lég megója azokat a végföloszlástól, sőt múmiaszerűen megmerevült arczvonásaik fölismerhetők, — mi nagyon fontos olyan gyászoló családokra nézve, a kik halottjokat hasztalan várják, körözéssel is hasztalan keresik.

Nevezetes volt itt 1800 május 15—21 között I. Napoleon seregének átkelése. A mely ösvényeken csak öszvér járhat, 30000 ember kelt át, 150 ágyúcsövet kivájt faderekben vitt vállon a legénység, a többi ágyúszerelvényt, podgyászt öszvérek, 5 napi eleséget annyi embernek szintén a katonák cipeltek. A klostrom kápolnájában temették el a marengoi hőst, Desaix tábornokot és Napoleon fekete márvány táblát falaztatott be ott az átkelés emlékére. A simploni 1950 m. magas átjárót Napoleon 1801—1806 közt 13 órányi hosszúságban 18 millió frank ráfordításával tette járhatóvá, 1840-ben hospiczium ott is keletkezett.

Meg kell szenvednie annak, ki a citromok hazáját látni akarja. Mikor Habsburgi Rudolf német királyt biztatták, hogy menjen Rómába magát császárrá koronáztatni, azt felelte, hogy Itália olyan rókalyuk, a melynek bejáratánál a bementek lábnyomait látja, de a kijöttekét nem. És a gyakorlati észjárású császár első sorban aligha gondolt arra, hogy Olaszország földe az Észak fiainak temetője, hogy megöli azokat miazmás klímájával, — hanem bizonyára az oda vezető nehéz járású kapuk voltak eszében.

A németek Trienten és az Etsch völgyén át jutottak az olasz földre; a csehek, morvák, lengyelek s részben a magyarok is Pontebba keserves átjáróin vagy Ampezzón át azon a rozszant régi római hadi úton, mely Gastein felől vezet délnek.

Ezek használatát ma egyrészt a tudománytól vezérelt technika tette lehetővé, másrészt a nemes önfeláldozás, mely éltető erejét az emberszeretetből meríti.

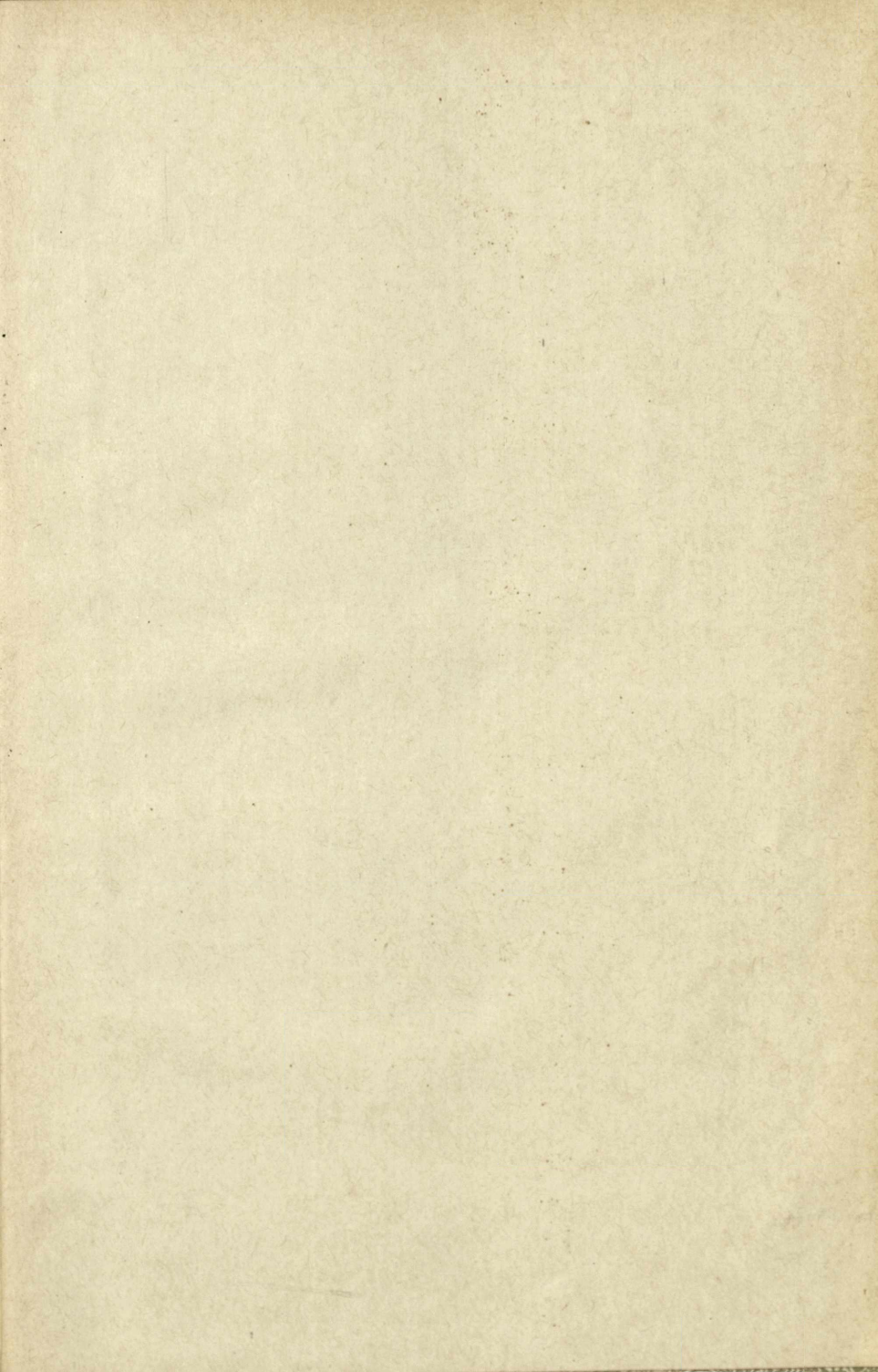
KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

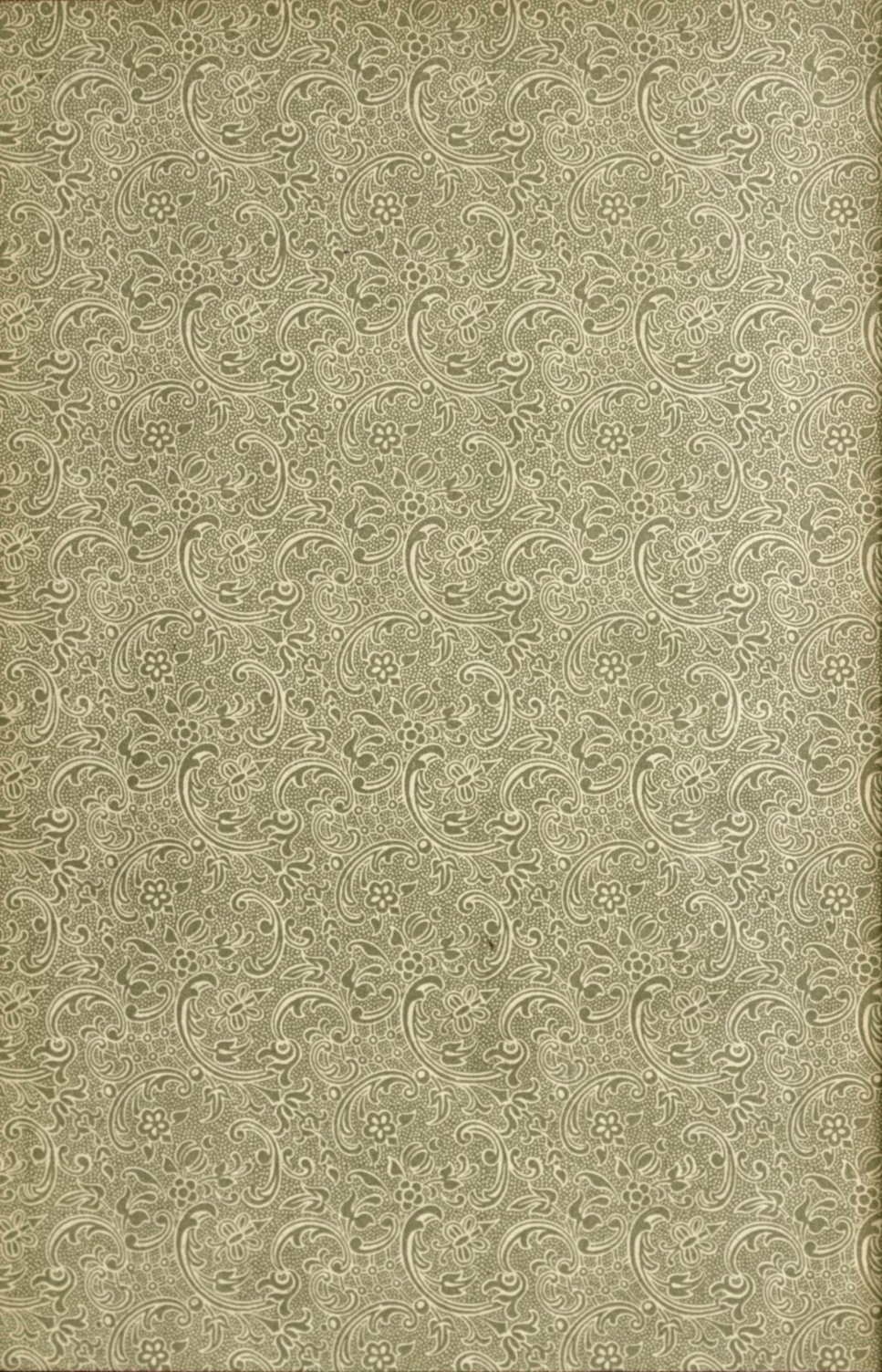

Tartalom.

Hol jobb lakni?	5
I. Krimben?	8
II. A Balkán félszigeten?	12
III. A Pirenai félszigeten?	21
IV. Itáliában?	28
V. Itthon	35
Déleurópa rom-országából	37
Királyasszonyunk szigete	63
A korintusi csatorna	73
Vinczellér-ünnep Vevey-ben	80
Déleurópa nagy kapui	91
I. A Brenner vaspálya	93
II. A szent-gotthardi alagút	95
III. A szent bernáthegyi hágók	104

1961 MAY 3

1971 AUG 6

1982 FEB 1 0

2010 SEP 15

2002 JUL 0 5

2009 SEP 1 4

